

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПАДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У ринкових умовах господарювання істотно змінюється роль і значення державного регулювання соціально-економічних процесів. Сьогодні втручання держави в економіку розглядається на різних рівнях. На макроекономічному рівні економічна політика дає можливість уникнути негативних процесів і небажаних відхилень, які періодично змінюють циклічність економічного розвитку. На мікрорівні участь держави проявляється в регулюванні діяльності суб'єктів господарювання, визначенні цінової політики, створенні сприятливих умов для всіх ринкових агентів. Окремо розглядається регулювання соціально-економічних відносин на міжнародному рівні, оскільки останнім часом спостерігається активізація впливу глобалізаційних та інтеграційних процесів на національній економіці.

Падаткова політика - один із багатьох, але найважливіших важелів втручання держави в соціально-економічні процеси. Це є наслідком постійно зростаючої ролі держави в економіці та суспільному житті, що постійно потребують певних фінансових ресурсів. У розвинутих країнах світу рівень перерозподілу ВВП через податки є дуже суттєвим, а тому податкові інструменти здійснюють значний вплив на економічний розвиток як окремого ринкового агента, так і держави в цілому [19, с. 47].

Необхідно відзначити, що питання падаткової політики, її місце в державному регулюванні економічного розвитку розглядали у своїх працях такі зарубіжні вчені, як Ф. Кене, У. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо, Дж.Р. Мак-Куллох, А. Вагнер, А. Пігу, Дж.М. Кейнс, А. Лаффер, Дж. Стігліц, Н. Тургенєв, В.М. Пушкарьова, Д.Г. Черник, І.І. Янжул та ін. У вітчизняній фінансовій думці проблеми опадаткування залишаються невирішеними і знаходять своє відображення в працях В.Л. Андрущенко, О.Д. Василика, В.П. Вишневського, Ю.Б. Іванова, А.І. Крисоватого, П.В. Мельника, А.М. Соколовської, В.М. Федосова, С.І. Юрія та ін. Існуючі дослідження розкривають науково-

методологічні засади податкової політики, її цілі та механізм реалізації. У той же час серед науковців фактично не розглядаються напрямки функціонування податків в умовах глобалізації економічних систем, питання взаємозв'язку інтеграційних процесів з оподаткуванням не охоплюються майже жодним економістом, а наукові дослідження [9; 10; 199] не мають єдиної точки зору щодо вирішення даної проблеми.

Практика державного втручання дала змогу виробити відповідні інструменти, за допомогою яких можна впливати на економіку. У науковій літературі виділяють прямий і непрямий методи державного регулювання. Пряме втручання в економіку забезпечується шляхом встановлення державних цін, обсягів виробництва, експортно-імпортних операцій тощо, що притаманне командно-адміністративній системі. Непрямі методи застосовуються в умовах ринкової економіки і включають досить багато важелів. Так, Дж. Стігліц виділяє грошово-кредитний, бюджетно-податковий, зовнішньоекономічний і соціальний блоки [72, с. 124].

У сучасних умовах найбільш суттєвого значення набуває бюджетно-податкова політика, яка охоплює бюджетну і податкову політику, а також політику фінансування бюджетного дефіциту. Саме реформування ринкової економіки значною мірою залежить від зміцнення державних фінансів, через які держава акумулює грошові ресурси для фінансування суспільних потреб, а також створює умови для активізації економічного зростання і підвищення суспільного добробуту.

Для досягнення поставлених перед податковою політикою завдань, а також з'ясування її місця в інтеграційних процесах потрібен глибокий науковий підхід до розуміння сутності податкової політики. Відмітимо, що даний термін складається з двох категорій: "політика" та "податки".

В економічних словниках політика визначається як державна наука, мистецтво управління державою. Це тлумачення вказує на те, що суб'єктом політики є держава, а особливістю її предмета є владний, наказовий характер. Ще В.І. Ленін вважав, що політика - це упорядкування державної влади,

політикою є участь у державних справах, державний напрям, визначення форм, завдань, змісту діяльності держави [72, с. 124].

Такі визначення були покладені в основу розуміння політики радянською наукою. Карп М. В. запропонував поширити об'єкт дослідження в економічній політиці не лише на макро-, а й на мікрорівень. Він вважав, що метою економічної політики на будь-якому рівні є створення такої ситуації, за якої б люди, ухвалюючи рішення щодо своєї діяльності, вибирали такі варіанти, які забезпечують якомога кращі результати для системи в цілому. Таке тлумачення стало типовим для західної науки [44, с. 220].

Отже, термін "політика" можна розглядати принаймні у двох напрямках - по-перше, це суспільна наука, по-друге, це особливий вид діяльності на макро- і мікрорівні. При цьому економічна політика стосується всіх галузей державного втручання.

Прикметник "податкова" у понятті "податкова політика" вказує на сферу докладання зусиль держави у процесі управління.

Роботи західних економістів не мають чітких визначень категорії "податкова політика". Так, С. Фішер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензі використовують термін "фіскальна політика" і тлумачать її як рішення, що приймаються державними структурами щодо своїх доходів і витрат. У підручнику "Економікс" Кемпбелла Р. Макконелла та Стенлі Л. Брю поняття фінансово-бюджетної та фіскальної політики об'єднані і визначаються як зміни, що вносяться урядом до порядку здійснення державних видатків і оподаткування, спрямовані на забезпечення повної зайнятості та неінфляційного національного продукту [25, с. 69].

Едвін Дж. Долан, Колін Д. Кемпбелл, Розмарі Дж. Кемпбелл зауважують, що існує два джерела урядового впливу на процес кругообігу доходів у державі, величину номінального національного доходу, а також на ступінь впливу номінальних змін доходу на зміни реальних величин та рівня цін. Це - фіскальна та грошово-кредитна політика. При цьому під фіскальною політикою мається на увазі політика уряду у сфері оподаткування і державних витрат.

Отже, в роботах західних теоретиків термін "податкова політика" не здобув широкого вжитку, а вживається у понятті "фіскальна політика".

Різноманітність підходів щодо визначення сутності податкової політики простежується в працях російських вчених. М.В. Карп [44, с. 152] зазначає, що "податкова політика є складовою частиною загальної фінансової політики держави на середньострокову і довгострокову перспективи і охоплює такі поняття, як концепція державної діяльності в сфері оподаткування, податковий механізм, а також управління податковою системою держави" [44, с. 154].

Б.Х. Алієв і А.Н. Абдулгалімов вважають, що "податкова політика - це діяльність держави, що виражена в комплексі заходів, що здійснюється уповноваженими на те органами державної влади і державного управління в сфері податків і зборів, відображаючи класифікацію податків, методи і принципи оподаткування, діючих на законній основі в податковій системі даної держави" [4, с. 56].

"Будучи явищем багатокомпетентним та складним, - пише М.Н. Карасьов, - податкова політика розглядається як сукупність організаційних, економічних і правових заходів, що забезпечують на єдиних принципах обґрунтовану систематичну діяльність органів держави, направлену на оптимальне, повне та адекватне регулювання оподаткування" [42, с. 52].

Аналогічні російським наукові підходи щодо сутності податкової політики пропонуються також вітчизняною науковою думкою (табл. 1.1).

Отже, аналіз різних підходів до визначення категорії "податкова політика" дозволяє сформулювати такі висновки:

- податкова політика - це діяльність держави в сфері оподаткування;
- податкова політика - це сукупність правових, економічних і організаційних заходів у сфері регулювання податкових відносин;
- податкова політика повинна бути спрямована на забезпечення податкових надходжень і стимулювання економічного зростання;
- податкова політика є складовою частиною загальної фінансової політики держави на середньострокову і довгострокову перспективи;

- падаткова політика реалізується в рамках податкової системи держави;
- регламентованість податкової політики - законодавча.

Таблиця 1.1

Дефініції поняття "податкова політика" у працях вітчизняних науковців

Автор	Запропоноване визначення
Юрій С.І., Бескид Й.М.	Податкова політика - діяльність держави в сфері встановлення, правового регулювання та організації збору податків і податкових платежів у централізовані фонди грошових ресурсів
Крисоватий А.І.	Податкова політика - це діяльність держави у сферах запровадження, правового регулювання та організації справляння податків та податкових платежів, які є знаряддям розподілу та перерозподілу частини валового внутрішнього продукту та формування централізованих фондів грошових ресурсів держави
Федосов В.М., Опарін В.М., П'ятаченко Г.О.	Податкова політика - це діяльність держави у сфері встановлення і стягнення податків, зокрема, з формування державних доходів за рахунок постійних і тимчасових джерел, встановлення видів податків, платників, об'єктів, ставок, пільг, механізму зарахування
Василик О.Д.	Податкова політика - це державна політика оподаткування юридичних і фізичних осіб. Її метою є формування державного бюджету за одночасного стимулювання ділової активності
Іванов Ю.Б., Тищенко О.М.	Податкова політика - це система відносин, які складаються між платниками податків і державою, а також стратегія їх дій у різних умовах ведення господарства і різних економічних системах
Соколовська А.М.	Сучасна податкова політика полягає у встановленні і зміні елементів податкової системи (різновидів податків, ставок, структури, суб'єктів, об'єктів оподаткування, пільг тощо) для забезпечення надходжень до бюджету, достатніх для виконання державою покладених на неї функцій і стимулювання економічного зростання
Данілов О.Д., Флісак Н.П.	Податкова політика - система заходів, які проводяться урядом країни щодо вирішення певних коротко- та довгострокових завдань, які стоять перед суспільством, за допомогою системи оподаткування
Ісаншина Г.Ю.	Податкова політика - це система дій, які проводяться державою в галузі податків та оподаткування. Податкова політика знаходить своє відображення у видах податків, розмірах податкових ставок, визначенні платників і об'єктів оподаткування, в податкових пільгах

На підставі цього пропонуємо таке визначення сутності податкової політики з урахуванням тенденцій глобалізації економічних систем і посилення інтеграційних процесів у світі. Податкова політика держави - це сукупність правових, економічних і організаційних заходів держави у сфері оподаткування

щодо регулювання податкових відносин, які направлені на забезпечення надходжень податків до централізованих фондів грошових ресурсів держави й стимулювання економічного зростання за допомогою податкової системи. Вона визначається ступенем впливу держави на соціально-економічні процеси і змінюється під впливом інтеграційних процесів, що відбуваються у світогосподарських зв'язках. Врахування останнього фактора обумовлено тим, що важливою ланкою процесу економічної інтеграції, особливо на сучасному етапі його розвитку, стало зближення національних податкових систем. Так, досвід європейських країн у формуванні і реалізації податкової політики має велике значення для України, особливо з огляду на те, що вона прагне до набуття повного членства в європейських організаціях [44, с. 144].

Заходи держави у сфері податків визначаються цілями і завданнями податкової політики, які обумовлені соціально-економічним устроєм суспільства, соціальними групами, що знаходяться при владі, стратегічними цілями, що визначають розвиток національної економіки, і міжнародними зобов'язаннями у сфері державних фінансів.

При формуванні цілей податкової політики необхідно виходити із об'єктивних функцій податків. Необхідно погодитися з Б.Х. Алієвим, А.М. Абдулгалімовим, які відмічають, що "в економічній літературі дотепер немає єдиної думки щодо кількості, сутності і реалізації податкових функцій. Різні автори наводять різні комбінації податкових функцій, до яких відносять фіскальну, економічну, перерозподільну, контрольну, регулюючу, соціальну, політично-економічну, стимулюючу та інші, частина яких не має під собою наукового і теоретичного обґрунтування, щоб віднести їх до об'єктивних функцій податків" [42, с. 124]. Не вдаючись до дискусії щодо кількості і змісту функцій податків, зазначимо ті з них, які визначають цілі і завдання податкової політики (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Співвідношення цілей і завдань податкової політики

Реалізація податкової політики здійснюється з урахуванням певних принципів. Зазначимо, що використання податків як головного джерела наповнення державних доходів та ефективного інструмента регулювання обумовило дослідження принципів оподаткування ще декілька століть тому. У різні часи принципи податкової політики зумовлені різними соціально-економічними інтересами. Вони доповнювалися, уточнювалися, а також

науково обґрунтовувалися різними економістами. Особливо необхідно відмітити А. Сміта і А. Вагнера. Розроблені ними принципи не втратили своєї актуальності і сьогодні. На сучасному етапі принципам побудови податкової системи і податкової політики держави приділяється значна увага, що обумовило різні їх класифікації. Заслужують на увагу роботи таких науковців: А.І. Крисоватого, А.М. Соколовської, О.Д. Данілова, Н.П. Флісака та ін. Незважаючи на дискусії щодо повноти, об'єктивності, науковості та практичної доцільності того чи іншого підходу до класифікації принципів, зупинимось на дослідженні саме принципів податкової політики держави [26, с. 55].

Необхідно погодитись з підходом В.Н. Єдренової і Н.Н. Мамікіної, згідно з яким система принципів включає принципи оподаткування і принципи податкової політики. При цьому зазначається, що принципи оподаткування первинні, а політики - вторинні, і в частині методологічних принципів похідні від перших. Дійсно, перелічені авторами загальнонаукові і методологічні принципи є актуальними, оскільки враховують усі аспекти податкової політики держави. Проте проблема полягає не у встановленні принципів, а в їх дотриманні [26, с. 55].

Щодо складу принципів, то дана проблема визначається сучасними реаліями соціально-економічного становища певної країни. Так, характерною особливістю сучасного розвитку економіки України є поглиблення її участі в глобалізаційних процесах. Зміни в соціально-економічному житті українського суспільства викликали необхідність по-новому подивитися на інтеграційні процеси в Європі, на питання входження нашої країни до європейського фінансового простору. Одне з головних місць у цих процесах займає політика країни в галузі оподаткування, яка повинна враховувати всі аспекти можливості узгодження з податковою політикою ЄС. У той же час система принципів в Україні є дещо застарілою, оскільки не враховує загальносвітові тенденції щодо розвитку систем оподаткування та не декларує необхідність гармонізації податкової системи України, насамперед з європейською. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне запропонувати принцип інтеграційності, на якому

повинна ґрунтуватися сучасна податкова політика України, а його суть визначати таким чином: забезпечення адаптації і гармонізації національної податкової політики шляхом поступової інтеграції її до вимог певного регіонального інтеграційного об'єднання.

Як зазначає А.І. Крисоватий, цілі, на досягнення яких спрямована податкова політика, впливають на вибір методів її здійснення, тобто способів практичної реалізації [40, с. 109]. Усі методи податкової політики, які виробили фіскальна наука і практика, можна об'єднати в такі групи:

пониження або підвищення податкового навантаження на платників;

заміна одних способів і форм оподаткування іншими, введення нових або скасування існуючих податків;

зменшення або збільшення сфери впливу тих чи інших податків, або системи оподаткування в цілому;

запровадження або скасування податкових преференцій;

маніпулювання прогресивними та пропорційними прийомами оподаткування і введення диференційної системи податкових ставок.

Будь-який метод здійснення податкової політики повинен базуватися на певних інструментах. До таких інструментів можна віднести такі: податкові ставки, податковий кредит, податкові преференції і пільги, податкові стимули і санкції, податкову амністію і податкові канікули, формування податкової бази, встановлення об'єктів і суб'єктів оподаткування тощо.

Теоретико-методологічні принципи податкової політики закладені у Законі України «Про систему оподаткування» та були підтверджені у Законі України «Про основні положення податкової політики в Україні». В загальному, це принципи бюджетного забезпечення, до яких належать принцип достатності, альтернативні принципи множини податків та єдиного податку, принципи етико-правового, до яких належать принцип рівнонапруженості та принцип податкоспроможності, та загальноекономічного спрямування, до яких належать принцип системності та внутрішньої цілісності оподаткування, принцип стабільності в оподаткуванні, принцип гнучкості (еластичності) оподаткування

та принцип ефективності оподаткування. Ці нормативні акти, а також спеціальні, що передбачають процес функціонування кожного окремого податку, визначають теоретико-методологічні принципи, на яких здійснюється податкова політика держави та базується податкове планування кожного окремого суб'єктів господарювання. Варто сказати, що незважаючи на чітке законодавство у цій сфері поточна ситуація залишає бажати кращого. Зокрема, до основних проблем податкової системи України відносяться відсутність цілеспрямованості, переважно фіскальний характер, неефективна структура податкової системи, не відпрацьованість механізмів стягнення певних податків, переважання непрямих податків, надмірно лібералізована імпортна політика, слабо розвинуті ресурсні платежі і податки на власність, неефективні екологічні податки та інші.

Усі ці аспекти повинні враховуватись при здійсненні податкового планування суб'єктів господарюванням на території України. Податкове планування на рівні суб'єкта – це невід'ємна частина управління його фінансово-господарською діяльністю в рамках єдиної стратегії його економічного розвитку, що є процесом системного використання оптимальних законних податкових способів і методів для встановлення бажаного майбутнього фінансового стану об'єкту в умовах обмеженості ресурсів і можливості їх альтернативного використання. Говорячи про взаємозв'язок податкового планування та фінансової політики варто сказати, що податкове планування присутнє на кожному сегменті фінансового менеджменту, а, з іншої сторони, оскільки податкові відносини як складова частина фінансових виникають на перерозподільчій стадії відтворювального процесу податковому плануванню як складовій частині фінансового менеджменту властива обмежена самостійність.

1.2. Розробка загальної політики опадаткування суб'єктів господарювання

Сутність розробки загальної політики опадаткування суб'єктів господарювання полягає в тому, що податковий менеджмент повинен визначити всю податкову систему для конкретного суб'єктів господарювання з урахуванням усіх чинників — насамперед видів діяльності, форми організації суб'єктів господарювання, підпорядкованості, відносин з державними органами влади тощо. У свою чергу, на суб'єктів господарювання визначаються всі податки, збори, обов'язкові платежі, які суб'єктів господарювання повинне сплачувати згідно з чинним законодавством.

Визначення податкових пільг і можливості їх застосування на суб'єктів господарювання. Кожен податок, збір та обов'язковий платіж має свої особливі пільги, які дають змогу зменшити податковий тягар на суб'єктів господарювання. Тобто пільги є реальною можливістю досягти оптимізації податкових платежів, не порушуючи чинного законодавства (окремо це питання розглянемо далі).

Розрахунок можливої виробничої диверсифікації суб'єктів господарювання та зміни при цьому податкових платежів. Згідно з чинною податковою системою опадаткуванню підлягають не тільки обсяги діяльності суб'єктів господарювання, а й різні види його діяльності. Наприклад, ставки акцизного збору залежать від виду виробу, місця виробництва. Ставка земельного податку також визначається залежно від того, під що використовуватиметься земельна ділянка: під виробництво окремих видів продукції, службові приміщення, сільськогосподарські угіддя, житло та ін. Тому перед податковим менеджментом суб'єктів господарювання постає завдання: розробити таку виробничу стратегію суб'єктів господарювання, яка б дала змогу оптимізувати податкові платежі, зменшити сплату їх загального розміру й таким чином уникнути несприятливої податкової політики з боку

держави (наприклад, почати випуск такої продукції, яка не має державних обмежень цін, має податкові пільги та ін.).

Розробка планів податкових платежів у цілому по суб'єктів господарювання.

Виконання цього завдання передбачає планування розмірів податків, зборів та обов'язкових платежів згідно з чинними нормативами, ставками та за затвердженими методиками.

Розробка податкового календаря. Виконання цього завдання має велике значення для прищеплення платникам податків податкової культури та порядку. 4 другого боку, це уможлиблює дотримання строків сплати податків й уникнення відповідних порушень.

Визначення та оцінка ефективності виробленої податкової політики й системи оподаткування суб'єктів господарювання. 4а своєю суттю це завдання є підсумковим і дає можливість оцінити проведену роботу та корисність податкового менеджменту в цілому.

Як і будь-який менеджмент, податковий передбачає обов'язкові складові, свої особливі елементи. До головних з них належать суб'єкт та об'єкт оподаткування.

Суб'єкт оподаткування — це всі платники податків. Суб'єкти оподаткування в Україні поділяються на дві категорії: юридичні та фізичні особи. Вони відповідають за дотримання строків, порядку сплати податків і за їх порушення несуть адміністративну, а в певних випадках і кримінальну відповідальність. Дотримання порядку сплати податків контролюється як державними органами (податкові адміністрації, Міністерство внутрішніх справ, Служба безпеки України та ін.), так і іншими уповноваженими органами та організаціями (банками, недержавними та позабюджетними фондами тощо). Так, суб'єктів господарювання не зможе почати свою діяльність і йому не відкриють розрахунковий рахунок в установі банку, якщо воно не зареєстроване в податковій адміністрації.

Падаткова система є єдиною для всіх платників податку. Різниця визначається тільки тоді, коли фізичні особи — підприємці переходять на сплату єдиного або фіксованого податку та при визначенні пільг по окремих податках. Наприклад, суб'єктів господарювання сплачують головний прямий податок — податок на прибуток. Для фізичних осіб основний податок — прибутковий податок, який за економічною суттю є податком на доходи. Громадяни України, які є підприємцями, також сплачують податок на дохід, який за своєю економічною суттю є податком на прибуток уже фізичних осіб.

У країні, де суб'єктів господарювання (або фізична особа) займається підприємницькою діяльністю, суб'єкти оподаткування поділяються на резидентів і нерезидентів. До резидентів належать ті, хто:

- зареєстрований у цій країні й здійснює в ній свою основну діяльність;
- має юридичну адресу в цій державі.

До нерезидентів належать ті, хто зареєстрований як суб'єктів господарювання в іншій державі, а здійснює свою діяльність через представництва.

Цей поділ платників податків впливає на розміри оподаткування. Так, у більшості країн Західної Європи резиденти сплачують податки на всі доходи, у тому числі й на отримані за межами держави. Нерезиденти сплачують податки тільки на доходи, отримані на території держави, де вони працюють через представництва.

У деяких країнах на особливості оподаткування впливає такий чинник, як правові форми організації підприємництва. Це стосується акціонерних товариств, суб'єктів господарювання з обмеженою відповідальністю, коли вони звільняються від сплати певних податків.

Об'єкт оподаткування — другий важливий елемент податкового менеджменту. Об'єктом оподаткування виступає переважно або майно, або дохід, або приріст вартості виробу, або вид діяльності.

Так, при сплаті податків на землю, майно, спадщину як об'єкт оподаткування виступає земля, майно суб'єктів господарювання, дохід від

спадщини фізичної особи, вартість подарунка, вартість фондів юридичної особи або їх приріст. При сплаті податку на прибуток (дохід), стягненні прибуткового податку з громадян об'єктом виступає сума отриманого доходу, Стелаового прибутку, доходи громадян, які вони отримують з різних джерел. При сплаті податку на додану вартість об'єктом оподаткування виступає знов утворена вартість товару в процесі його виробництва та просування на ринок. Існують також податки на окремі види діяльності — при виробництві продукції або наданні послуг, виконанні робіт (патенти, ліцензії, інші дозволи з боку органів влади).

Об'єкт оподаткування має відповідати певним вимогам: бути стабільним, безпосередньо стосуватись платника податку й піддаватися чіткому обліку. Від останнього залежить розмір податку. Загалом об'єкт оподаткування є базою для визначення загальних податкових платежів і прибуткової частини бюджету.

В об'єкті оподаткування найбільше проявляються суперечності між функціями податків. З одного боку, виконання фіскальної функції передбачає отримання державою податкових платежів у повному обсязі й стабільно, з дотриманням порядку та строків сплати платежів. З другого — платник податку не зацікавлений у збільшенні податкових платежів, тому що це об'єктивно зменшує його прибуток. Тому він зацікавлений у зменшенні об'єкта оподаткування (в тому числі й усупереч чинному законодавству). У такому разі постає проблема зі згладжуванням цих суперечностей, визначенням об'єктів оподаткування згідно з чинним законодавством, з урахуванням оп-тимізації податкових платежів і з отриманням стабільного прибутку.

Податковий менеджмент реалізує свою головну мету та виконує завдання, які перед ним стоять, за допомогою таких функцій:

1. Розробка податкової стратегії суб'єктів господарювання. Стратегія суб'єктів господарювання повинна базуватись на економічній і фінансовій стратегії суб'єктів господарювання в цілому та на їх складових. При розробці податкової стратегії суб'єктів господарювання визначають приблизні

коридорні межі податкових платежів як у майбутньому, так і в попередньому періоді. Для цього визначаються конкретні завдання на кожний відрізок часу, розробляються відповідні заходи, пріоритети та параметри діяльності. У деяких випадках щодо окремих податків податкова стратегія може мати незалежний від інших стратегій характер. Наприклад, податкові платежі на землю, майно не залежать від обсягів діяльності та ефективності використання ресурсів і майнового потенціалу.

2. Утворення інформаційної системи. Виконання цієї функції полягає у формуванні інформаційної бази, яка б повністю задовольняла усі потреби податкового менеджменту. Для цього визначаються усі зовнішні, а також внутрішні джерела отримання нормативної, правової інформації. Насамперед це пов'язано з системою обліку на суб'єктів господарювання, повнотою та достовірністю отриманої інформації.

4. Аналіз податкової політики суб'єктів господарювання. У процесі виконання цієї функції проводиться аналіз не тільки динаміки, структури податкових платежів, а й організації податкової служби на суб'єктів господарювання взагалі. У процесі аналізу визначаються не лише зміни в податкових платежах, а й недоліки в організації планування та в сплаті податків.

4. Планування податкової діяльності. Планування податкової діяльності здійснюється на підставі податкової стратегії суб'єктів господарювання. Виконання цієї функції передбачає розробку на майбутнє як стратегічних планів, так і поточних, податкового календаря суб'єктів господарювання.

5. Контроль за виконанням податкової політики суб'єктів господарювання. Ця функція передбачає здійснення не тільки контролю за дотриманням порядку та строків сплати податкових платежів, а й коригування податкової політики залежно від зміни економічної та політичної ситуації. Ця функція передбачає також утворення досить дійового внутрішнього контролю за податковою системою суб'єктів господарювання й покладання обов'язків за

виконання цієї функції на відповідальних осіб. Здійснюється цей контроль переважно за допомогою системи особистих показників і в контрольні періоди.

Падатковий менеджмент є складовою фінансового менеджменту й тісно пов'язаний з ним. Цей взаємозв'язок можна визначити за допомогою методу аналізу за "5 с", тобто для визначення ефективності прийнятого рішення аналіз проводиться за п'ятьма компонентами.

Перший компонент — компанія (company). Наслідки падаткового планування при цьому визначаються організаційно-правовою формою суб'єктів господарювання. Від неї залежать розмір ставки опадаткування, надання пільг, падатків. Наприклад, у більшості країн окремим товариствам (акціонерним компаніям чи товариствам з обмеженою відповідальністю) надаються падаткові кредити. Це ж стосується і під-приємств-резидентів.

Другий компонент — собівартість (costs). Головним елементом ціни в більшості випадків є собівартість виробленої продукції. Тому важливе значення має віднесення до її складу різних витрат, правильність та обґрунтованість цього віднесення, бо від цього залежить база опадаткування доходу (прибутку) суб'єктів господарювання.

Третій компонент — конкуренти (competitors). Усі суб'єктів господарювання в умовах ринкової економіки утворюють конкурентне середовище, в якому визначаються ціни на продукцію суб'єктів господарювання залежно від якості виробу, наявності на ринку попиту та пропозиції тощо. Від стану та рівня конкуренції залежить стратегія суб'єктів господарювання в напрямі додаткових інвестицій у виробництво, розвиток науково-дослідної бази або, навпаки, розширення фондів споживання, проведення різних фінансових операцій та ін.

Четвертий компонент — споживачі (consumers). Найбільший зв'язок між фінансовим та падатковим менеджментом виявляється через систему ціноутворення. Суттєво, хто та в якому розмірі сплачує падатки: суб'єктів господарювання чи споживач. Тільки в ціні товарів відображається структура падатків і з'являється реальна можливість визначити співвідношення падатків,

які сплачує суб'єктів господарювання, та податків, які сплачують громадяни. Крім того, аналізуються стан доходів споживачів, їх місце у загальній сумі податків тощо.

П'ятий компонент — канали товарообігу (channels). Головне тут — вибір найефективніших каналів збуту, визначення тільки тих ланок, які необхідні й діють ефективно. Крім того, зайві ланки збільшують ціну виробу, а також кількість податків до сплати (наприклад, ПДВ) і, зрештою, зменшують попит споживачів. Разом з тим треба зазначити, що відсутність посередників впливає на ефективність діяльності суб'єктів господарювання в цілому. Важливе місце у податковому менеджменті займає розрахунок податкового навантаження на споживачів і виробників товарів і послуг, яке залежить від стратегічного та тактичного податкового потенціалу.

Стратегічний податковий потенціал (СПП) являє собою потенціальну податкову базу й розраховується як різниця між валовими доходами (тобто сумою виручки від реалізації виробленої продукції, виконаних робіт і наданих послуг) і сукупними валовими витратами. СПП розраховується на макрорівні, тобто на рівні держави, та на мікрорівні.

Тактичний податковий потенціал (ТПП) — це розмір запланованих податкових платежів, тобто це СПП з відрахуванням суми пільг за податковими платежами, які надаються платникам податків. У цілому ТПП дає реальну суму податкових платежів, на яку може розраховувати держава при плануванні свого бюджету на фінансовий рік за умови виконання всіма платниками своїх зобов'язань.

Для аналізу податкової політики використовують також такий показник, як еластичність системи оподаткування. Він розраховується як співвідношення зміни сукупних податкових доходів від окремих податків по податкових групах і відповідної зміни внутрішнього національного продукту. Якщо коефіцієнт еластичності системи оподаткування вищий за одиницю, то це означає, що податкові надходження зростають швидше, ніж розмір валового внутрішнього продукту. А це призводить до того, що частка податків у сумі валового

внутрішнього продукту поступово збільшується. Але цей показник має і недоліки. Так, при його розрахунку не враховуються такі чинники, як темп інфляції, ціни на внутрішньому та зовнішньому ринках, регіональна структура чинної системи опадаткування. Але головним з них є чинник ціноутворення.

Для України велике значення при визначенні СПП і ТПП має достовірність і точність інформаційної бази. При переході держави на ринкові відносини була досить глибоко пошкоджена загальна інформаційна база, суттєво зменшена статистична звітність, втрачено контроль за достовірністю даних і суцільністю їх збору. Наслідком цієї ситуації стала неможливість визначення деяких показників, що характеризують не тільки обсяги виробництва, а й добробут населення (наприклад, у статистичних органах немає точної цифри роздрібного товарообігу в цілому по державі). Це ж стосується й системи фінансових показників як на макрорівні, так і на рівні суб'єктів господарювання.

Для того щоб уникнути цих проблем, потрібно розробити таку методологію статистичної звітності, яка зробила б неможливою фальсифікацію та приховування даних, сприяла б реальній оцінці стану економіки, що забезпечить реальність оцінки як СПП, так і ТПП.

У ситуації, яка склалася в Україні, велике значення мають статистичне спостереження за соціально-економічними процесами, дослідження різних альтернативних показників з незалежних джерел отримання інформації, у тому числі й з неофіційних. Таке розширення джерел отримання інформації дає можливість точніше та зваженіше приймати рішення щодо розробки економічної та податкової стратегії й визначення податкової політики.

Особливого значення показники соціально-економічного розвитку держави набувають у період економічного спаду, зниження промислового виробництва та скорочення валового суспільного продукту. У цій ситуації розмір податкового потенціалу залежить від доходів суб'єктів господарювання і громадян.

Характеристика взаємодії зовнішнього економічного середовища та системи оподаткування на макроекономічному рівні формується зі співвідношення податкового навантаження на одного платника податку: суб'єктів господарювання, фірма, робітник, громадянин держави. Тому навіть незначні зміни в податкових відносинах на державному, тобто макроекономічному, рівні суттєво впливають на оподаткування на мікроекономічному рівні. У зв'язку з цим якісні та кількісні показники діяльності суб'єктів господарювання прямо впливають на розміри податкового потенціалу. У свою чергу, останній також залежить від оцінки окремих елементів відтворення: основного та обігового капіталу, робочої сили, ресурсного потенціалу. Залежно від цього формуються розміри амортизаційних відрахувань, обсяги обігового капіталу, заробітна плата, прибуток.

Отже, податковий потенціал є важливою складовою податкового менеджменту як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівні. Його розмір залежить від різних чинників, які можна об'єднати в такі групи:

1. Речові чинники виробництва — основні виробничі фонди (у першу чергу їх активна частина), фонди виробничої інфраструктури (пасивна частина), виробничі запаси.

2. Трудові чинники виробництва — робоча сила в кількісному та якісному вираженні, заробітна плата, доходи робітників тощо.

4. Сукупність управлінських дій щодо всіх його складових елементів — статистичний та бухгалтерський облік, ті, хто приймає управлінські рішення, та ін.

Це головні елементи внутрішнього податкового середовища. Крім того, треба взяти до уваги й чинники зовнішнього середовища, насамперед інформацію, банківську та кредитну політику тощо.

Основною задачею в умовах складного динамічного законодавства є забезпечення відповідності податкового обліку на суб'єктів господарювання вимогам діючого законодавства. Реалізація цієї задачі в сучасних умовах займає значну частину робочого часу, тому що для грамотного ведення податкового

обліку необхідно постійно здійснювати моніторинг часто змінюється законодавства .

З метою контролю за правильністю і вірогідністю відображення даних у звітності створена податкова служба. Так Законом України "Про державну податкову службу в Україні" [5] визначений статус державної служби в Україні, її функції і правові основи діяльності.

До системи органів державної податкової служби відносяться : Державна податкова адміністрація України, державні податкові адміністрації в областях, місті Києві, державні податкові інспекції в районах, містах (крім міста Києва), районах у містах (далі- органи державної податкової служби).

У складі органів державної податкової служби знаходяться відповідні спеціальні підрозділи по боротьбі з податковими правопорушниками (далі- податкова міліція). Державна податкова адміністрація України в залежності від кількості платників податків і інших місцевих умов може створювати міжрайонні (на два і більш райони), об'єднані (на місто і район) державні податкові інспекції й у їхньому складі відповідні підрозділи податкової міліції. Органи державної податкової служби України у своїй діяльності керуються Конституцією України, іншими нормативно-правовими актами органів державної влади, органів місцевого самоврядування з питань оподаткування, виданими в рамках їхніх повноважень.

Усі податки, збори й інші обов'язкові платежі формують бюджетну систему України. В Україні розділяють дві групи податків, що відрізняються підпорядкованістю:

- Загальнодержавні податки, збори й інші обов'язкові платежі;
- Місцеві податки і платежі.

Основними нормативними документами по податку на прибуток суб'єктів господарювання є Закон України "Про оподаткування прибутку суб'єктів господарювання" [9] і Наказ ГНАУ "Про затвердження форми податкової декларації і порядку її складання" [7], Закон України "Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами і

державними цільовими фондами" [17], Податкове роз'яснення про відповідальність за порушення граничних термінів сплати погодженого податкового зобов'язання по податку на прибуток суб'єктів господарювання і податку на додаткову вартість, затверджене наказом ГНАУ від 17.07.2002 р. № 444[10].

Діюче суб'єктів господарювання при наявності умов, що дають йому можливість перейти на спрощену систему оподаткування, обліку і звітності, також має право і на вибір ставки єдиного податку.

Виходячи з визначення терміна "платники податків", приведеного в Законі України "Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами і державними цільовими фондами", суб'єкти підприємництва, поряд з обов'язком вчасно сплачувати податки, збори й обов'язкові платежі, у випадку несвоєчасної їхньої сплати, крім штрафних санкцій, зобов'язані також сплачувати пеню.

Аналізуючи діючі податки в розвинутих країнах, побачимо, що ПДВ використовується практично у всіх країнах Європи та деяких країнах Азії [44, 142-144]. Скажімо, у Великобританії ставка ПДВ складає 17,5%, у Німеччині основна ставка 15% та знижена-7% (щодо оборотів продовольчих товарів та книжково-журнальної продукції).

У Франції діють чотири ставки - основна 17,6% (застосовується до оборотів з реалізації автомобілів, кіно-фототоварів, тютюнових виробів, парфумів, хутра та інших предметів розкоші. До знедавна діяла ставка 44,44%), знижені ставки - 7% (застосовується щодо реалізації товарів культурного вжитку) та 5,5% (щодо товарів першою необхідності –продуктів харчування, окрім шоколаду та алкогольних напоїв; житла; транспорту; туристичних та готельних послуг). Якщо платник податку отримує доходи від здачі в оренду приміщень для економічної діяльності, він може обирати: платити ПДВ чи прибутковий податок. Така градація ставок та існування „Механізму вибору” свідчить про досить потужний регулюючий механізм [41,с.75-72].

Італійська система передбачає звичайну ставку – 19% та ставку зі скидкою 14,9% і 4% (щодо оборотів продовольчих товарів та книжково-журнальної продукції).

В Іспанії ПДВ стягується за ставкою 16% і існують знижені ставки: 7% (для продовольчих товарів, культурних і спортивних заходів) і 4% (для продуктів першої необхідності).

У Греції більшість товарів та послуг опадатковуються за ставкою 17%. Аналогічно існують знижені ставки: 4%- на предмети культурного вжитку і 7% на товари першої необхідності.

У Китаї основною ставкою ПДВ є 17%, знижена -14% - застосовується щодо товарів першої необхідності, комунальних послуг.

У різних країнах світу ставки по падатку на прибуток (або його аналогу – прибуткового падатку з юридичних осіб) коливаються від 10% (у Швейцарії) до 54% (у Італії). В середньому ставки цього падатку у країнах Європи складають приблизно 46%. Також методи регулювання – неоднакові [61, с. 19-21].

Так, у США діє основна ставка 44%, але за перших 50 тисяч доларів прибутку сплачується 15% падатку, за наступних 25 тисяч доларів – 25%, за залишок поверх зазначених сум – 44%.

З метою посилення регулюючої ролі падатку на прибуток у Великобританії застосовується декілька цього ставок. Основною є ставка 44%. Для суб'єктів господарювання малого бізнесу вона зменшується до 25%. Натомість нафтовидобувні компанії сплачують падаток за звичайною ставкою, а потім додатково вносять до бюджету ще 50% доходу, що залишився. Таким чином забезпечується рівномірність розподілу доходів між суб'єктів господарюваннями різних галузей.

Французьке законодавство також передбачає декілька ставок падатку на прибуток. Основна -44%, підвищена – 42%. Прибутки від землекористування та вкладів у цінні папери опадатковуються за ставками від 10 % до 24%. Крім того, з метою стимулювання передбачено прями вирахування з падатку: 10% від

приросту інвестицій в розвиток виробництва і 50% від приросту вкладень в наукові дослідження.

В Іспанії діє знижена ставка (26% проти 45%) для кооперативів. Крім того, застосовується цікавий механізм стимулювання розширення виробництва і створення додаткових робочих місць – зменшення опадаткованої бази на 15 тисяч песет за створення кожного додаткового робочого місця.

У Німеччині встановлені дві ставки, причому більша з них (до 50%) – на нерозподілений прибуток, і менша (до 46%) – на розподілений (при виплаті дивідендів). Широко застосовується прискорена амортизація, яка дозволяє в перший рік амортизувати до 50% вартості майна, а в перші три роки – до 70%.

Досвід зарубіжних країн продемонстрував, що в світі відбувається уніфікація податкових ставок, умов, систем в зв'язку із загальним процесом глобалізації. Проте, у кожній країні є свої особливості, а тому їх потрібно враховувати при здійсненні податкового планування у межах діяльності у цій країні. На сьогодні є доступним такий вид податкової оптимізації, як розміщення виробництв у спеціальних зонах, до яких відносяться промислово-виробничі зони, зони вільної торгівлі, сервісні зони або зони послуг, офшорні та інші.

1.4. Податкове планування, його місце і роль в реалізації податкової політики суб'єктів господарювання

Історично податкове планування як більш цілісне і складне явище виникло значно пізніше, ніж планування податків. У спеціальній економічній літературі відсутні прямі згадки про практику планування податків на мікрорівні в історичній ретроспективі, тому заповнення даного пропуску проведемо згідно висновків про можливість планування податків на основі аналізу законодавства за відповідний період, а також на основі історичних фактів про практику опадаткування в ту або іншу епоху.

У першому періоді — в Стародавньому світі і в середні віки, коли тільки виникають елементи опадаткування, податки є розрізненими разовими платежами і, отже, не було можливості системно їх планувати. До того ж у той час практично не існувало законних податкових пільг. В цей час податки плануються інтуїтивно, цей процес носить одиничний, розрізнений характер.

У другому періоді, з кінця XVII по XIX в., відбувається розвиток опадаткування, з'являються перші податкові теорії і податкові системи. Виникають зачатки теорії планування податків, хоча прямі вказівки на це в працях класиків не міститься [76, с. 149]. На мікрорівні диференціація в прибутковому опадаткуванні дозволяє говорити про можливість планування податків в цей період шляхом дроблення капіталів:

- планування патентного податку, введеного у Франції в 1772 р., свідчать пільги, що надаються, для водоносів, вуличних рознощиків, видавців газет і т.п. [74, с. 122];
- звільнень від промислового податку, що існували в цей час в Іспанії, Бадене, Австрії, Пруссії, Нідерландах і інших країнах [74, с. 154];
- планування податку на двері і вікна у Франції (проіснував до XIX в [74, с. 159];
- планування податків залежно від місця здійснення діяльності в імперії Бісмарка в кінці XIX сторіччя, оскільки податковий тягар в окремо взятих державах був неоднаковим [74, с. 165].

У третій період, з початку XX в. і по теперішній час, відбувається вдосконалення опадаткування. Після Першої світової війни вже є повністю обґрунтовані принципи опадаткування, з'являються дослідження про податковий тягар [76, с. 157]. Тому можна говорити не тільки про планування податків, але і про податкове планування. Диференціація в прибутковому опадаткуванні свідчить про податкове планування шляхом дроблення капіталів:

– у Англії з 1910 р. пропорційний падашок був доповнений додатковим падашком для доходів зверху £2 тис., які розділялися на розряди: від 2 до 2,5 тис., від 2,5 до 4 тис., від 4 до 4 тис. і т.д [76, с. 166].

На основі викладеного пропонується наступна періодизація падашків і падашкового планування (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Періодизація падашків і падашкового планування

Період	Віддзеркалення падашкового планування в економічній теорії	Практика падашкового планування на рівні платника падашків
1. Стародавній світ, середні століття до 17 в.(виникнення перших елементів опадаткування)	Відсутня наукова теорія опадаткування	Планування падашків носить не системний характер, доступно обмеженому кругу високопоставлених світських і духовних осіб
2. Кінець 17 – 19 в. (розвиток опадаткування, виникнення перших падашкових теорій)	Починає формуватися наукова теорія опадаткування, про планування падашків поки що немає згадок	Планування падашків фізичними особами і зародження планування падашків суб'єктів господарюваннями
4. Почало 20 в. (вдосконалення опадаткування)	Становлення і розвиток теорії падашкового планування	Падашкове планування на рівні господарюючого суб'єкта

Слід зазначити, що теорія падашкового планування на Заході в даний час ще тільки формується. У табл. 1.4 представлена спроба зіставлення принципів розподілу падашкового тягаря [72, с. 66].

Таблиця 1.4

Принципи розподілу падашкового тягаря в теоріях опадаткування і падашкове планування

Принципи розподілу падашкового тягаря	Представники	Можливості падашкового планування
Спільність і рівномірність опадаткування	А. Сміт, До. Еенберг, М. И. Фридман	Україні обмежені практично відсутні

Пропорційне і прогресивне опадаткування	П. Леруа-больє, Р. Стурм, А. Сміт, Же. Ж. Русяво, Же. Б. Цей, Же. Сисмонді, Д. З. Миль, Э. Сакс, До. Маркс, Ф. Енгельс, А. Вагнер, Э. Селігман, А. Маршал	Більше можливостей для планування падатків, оскільки є диференціація
Прибуткове опадаткування	До. Еенберг, І. Х. Озеров, Е. Кун	Значні можливості падаткового планування
Прогресія в прибутковому підході	П. П. Гензель, П. В. Мікеладзе, В. Н. Строгий, До. Ф. Шмельов, численні сучасні теоретики і практики	Максимальні можливості падаткового планування

Розглянемо передумови організації падаткового планування в Україні.

Важливість падаткових відносин підкреслюється в основному законі України – Конституції України. Так, відповідно до статті 67 Конституції України кожен зобов'язаний сплачувати падатки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом [1].

Згідно статті 92 Конституції України система опадаткування, падатки і збори встановлюються виключно законами України. У статті 74 Конституції окремо підкреслено, що не допускається референдум щодо законопроектів по питаннях падатків і бюджету [1].

Вказані конституційні принципи знайшли свою реалізацію в першу чергу в Законі України «Про систему опадаткування». Цим Законом України закріплені принципи побудови системи опадаткування, визначені падатки і збори (обов'язкові платежі) до бюджетів і державні цільові фонди, а також має рачію, обов'язки і відповідальність платників падатків. У системі опадаткування можна виділити дві підсистеми: опадаткування юридичних осіб та опадаткування фізичних осіб.

В Україні протягом років незалежності сформувався масштабний тіньовий сектор, який значною мірою спровокован втратою державою важелів ефективного регулювання економічних процесів, суттєвими недоліками економічної і правової політики, в тому числі незадовільним станом господарського законодавства.

Основними чинниками тінізації економіки України є: надмірна зарегульованість економічної діяльності; численні випадки невинного втручання органів державної влади та місцевого самоврядування у господарську діяльність; ускладнена система обліку та звітності, часті її зміни; надмірна кількість ліцензованих видів діяльності та складна процедура отримання дозвільних документів; складна процедура реєстрації суб'єктів господарювання; часті перевірки суб'єктів господарювання, які здійснюються державними органами; тиск з боку місцевих органів влади; недостатня професійна кваліфікація багатьох керівників суб'єктів господарювання, спеціалістів з фінансового забезпечення, організації виробництва і збуту; дефіцит якісної ділової інформації тощо [99, с. 74].

Незаконна діяльність завжди пов'язана з великими ризиками, що не завжди виправдане. Тому підприємці вже зараз роблять спроби мінімізувати податкові платежі, і як наслідок застосовують податкове планування для оптимізації податкових платежів. Тим більше, що податкове законодавство України, як і податкове законодавство інших країн, не виключає право платників податків регулювати оподаткування своєї діяльності, у тому числі і мінімізувати його, в межах, встановлених законами. Зокрема, відповідно до статті 10 Закону України “Про систему оподаткування” платники податків мають право надавати державним податковим органам документи, підтверджуючі право на пільги по оподаткуванню, встановлені законами України [7].

Розглянемо диференціацію заходів податкового планування в залежності від податкового навантаження підприємств в таблиці 1.4.

Таблиця 1. 4

Диференціація заходів з податкового планування

Податкове навантаження	Рівень податкового планування	Необхідність податкового планування
------------------------	-------------------------------	-------------------------------------

10 – 15 %	- чітке ведіння бухгалтерського обліку, внутрішнього документообороту, використання прямих пільг; - використання послуг професійного бухгалтера; разові консультації зовнішнього податкового консультанта.	Мінімальна, разові заходи.
20 – 40 %	- податкове планування повинно стати частиною загальної системи фінансового управління і контролю; підготовка (планування) спеціальних контрактних схем типових, великих і довгострокових контрактів; - потрібна наявність спеціально підготовленого персоналу, контроль і керівництво зі сторони фінансового директора; - абонентне обслуговування спеціалізованою компанією.	Необхідні, постійні заходи.
45 – 60 %	- важливіший елемент створення і стратегічного планування діяльності суб'єктів господарювання і його поточної щоденної діяльності" за всіма зовнішніми і внутрішніми напрямками; - потребує наявності спеціально підготовленого персоналу і організації тісної взаємодії зі всіма підрозділами суб'єктів господарювання, а також контролю зі сторони правління; - постійна робота із зовнішнім податковим консультантом і наявність податкового адвоката; - спеціальна програма розвитку, обов'язковий податковий аналіз і експертиза всіх організаційних, юридичних і фінансових заходів, а також інновацій податковими.	Життєво необхідні, денні заходи.
Більш 60 %	- зміна сфери діяльності або податкової юрисдикції.	Вкрай необхідні.

В здійсненні податкового планування приймають участь різні фахівці: юристи, економісти, бухгалтери. Тільки різностороннє, комплексне вивчення вказаних питань здатне забезпечити ефективне застосування норм податкового законодавства і вибір конкретного чину (способів) податкового планування. Також необхідно враховувати, що податкове планування носить індивідуальний характер. Це означає, що вибір тих або інших способів і прийомів залежить від конкретного платника податків: від його правового статусу, специфіки основної

діяльності, території реєстрації і здійснення господарської діяльності, стратегічних цілей управління. Тобто, податкові моделі, ідеально відповідні для одного суб'єкта господарювання, можуть виявитися абсолютно непридатними для іншого. Крім того, необхідно враховувати, що оптимізація оподаткування одного виду діяльності суб'єкта господарювання може привести до негативних податкових наслідків по інших його операціям. Тому платникам податків слід дуже вибірково відноситися до рекомендацій по оподаткуванню, які пропонують різні періодичні видання [74, с. 24].

Кажучи про доцільність і ефективність податкового планування, необхідно враховувати наступне. На жаль, на сьогоднішній день законодавство України у сфері оподаткування далеко від досконалості. Існує велика кількість законів і підзаконних актів, які постійно міняються, нерідко суперечать, як один одному, так і основним принципам, закріпленим Конституцією і Законом України “Про систему оподаткування”. У таких умовах громадяни і суб'єкти підприємницької діяльності – фізичні і юридичні особи, головним чином, прагнуть встигнути за поточними змінами в законодавстві, з тим, щоб уникнути застосування штрафних санкцій і пені. Причому нерідко ці спроби закінчуються поразкою платників податків, оскільки в існуючому колосальному масиві податкового законодавства під годину важко розібратися фахівцям у сфері оподаткування, в першу чергу - представникам податкових органів. В результаті – донарахування податкових зобов'язань, стягнення штрафних санкцій і пені.

Необхідно також враховувати, що невчасна сплата податків у ряді випадків має місце не тільки через помилку платника податків. Недосконалість податкового законодавства у свою чергу провокує свідоме ухилення платників податків від сплати податків, під годину що є караним діянням (адміністративною провиною або кримінальним злочином). Не бажаючи витратити час (як, втім, і грошові кошти) на пошук легітимних способів оптимізації своїх податкових зобов'язань деякі платники податків вважають за

краще йти на заховання об'єктів опадаткування і інші порушення падаткового законодавства з метою мінімізації падатків.

У ситуації, що склалася, питання, пов'язані з аналізом перспективного законодавства у сфері опадаткування, а також пошук легальних моделей оптимізації падаткових зобов'язань громадян і суб'єктів господарювання нерідко відходжують на другий план. Це приводить до того, що платники падатків звертаються за допомогою к фахівцям у сфері опадаткування тоді, коли вже виникли проблеми з фіскальними органами.

Значення падаткового планування в економіці сучасного суб'єктів господарювання зумовило увагу вчених до дослідження проблеми функціонування падаткового планування. Результат цих досліджень знайшли відображення у працях вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед зарубіжних дослідників даної проблеми найбільший інтерес для розвитку падаткового менеджменту в Україні мають роботи Д. Кембела, Е.Томсета, Д. Джонсона [70, с. 15].

Чисельні праці з даної проблеми в основному присвячені визначенню місця падаткового планування у системі управління суб'єктів господарювання, визначенню ролі різних структурних підрозділів у падатковому плануванні, розгляду різних моделей і засобів оптимізації і мінімізації падатків. Тобто проблема планування падаткових платежів розглядається вищезазначеними авторами в основному з позиції практичних рекомендацій керівникам, бухгалтерам, економістам з падатків, які розглядають методику законного зниження падаткових відрахувань. Теоретичному обґрунтуванню принципів методів падаткового планування, формуванню наукової методології організації падаткового планування, виявленню його місця у системі загальноекономічного планування на суб'єктів господарювання і призначено, на нашу думку, недостатньо уваги [79, с. 256]. Без наявності встановлених і визнаних принципових положень формування апарату і засобів дослідження, падаткове планування не зможе реалізувати

свого призначення, а буде, як і раніше, виступати в іпостасі інструмента мінімізації податкових платежів у короткостроковій перспективі.

Вже сьогодні багато підприємців починають усвідомлювати необхідність раціонального податкового планування, те, що вигідніше заздалегідь визначити податкові наслідки тих або інших операцій і операцій, ніж надалі зіткнутися з проблемами. В той же час далекий не всі суб'єкти господарювання можуть дозволити собі містити на постійній основі фахівців з податкового планування. Як правило, окремі питання оподаткування відносяться до компетенції юристів і бухгалтерів. При цьому, як правило, комплексний підхід, що є гарантією ефективності податкового планування, при такій організації роботи відсутній. Таким суб'єктам господарювання доцільно звернутися за допомогою до фахівців з оподаткування, що надають послуги з податкового планування: юридичним або аудиторським фірмам. Своєчасне і адекватне прогнозування податкових наслідків є гарантією успішного бізнесу.

Податкове планування складається з кількох неоднорідних по своїй суті і призначених відігравати особливу роль в процесі планування, етапів (рис. 1.2). Градація діяльності з податкового планування, виходячи зі специфічних особливостей тих чи інших процедур, застосовуваного наукового апарату, логічної погодженості і послідовності діяльності, суб'єктивного і об'єктивного складу на певні етапи, має значне теоретичне значення і практичний зміст. На практиці поетапний поділ податкового планування покликаний вказати послідовність операцій, які визначають чітку організаційну структуру виконавців і відповідних за реалізацію тих чи інших податкових заходів, здійснювати контроль за реалізацією прийнятих управлінських рішень [64, с. 124]. Податкове планування має складатися із тих саме етапів, які знаходять своє відображення у процесі складання загального фінансового плану суб'єктів господарювання на перспективу, а саме:

Рис. 1.4. Порядок розробки податкових платежів на суб'єктів господарювання

На першому етапі визначається загальний строк дії стратегії податкових платежів. Цей етап залежить від періоду та умов дії загальної економічної стратегії. Важливою умовою його формування є загальна державна податкова політика, її передбачуваність, стабільність законодавчої бази, постійність загальної економічної політики держави. Менший вплив мають такі чинники, як стадія життєвого циклу суб'єктів господарювання, форма його власності тощо. Цей етап, особливо в умовах перехідного періоду до ринкової економіки в Україні, становить один-два роки [64, с. 125].

На другому етапі досліджуються зовнішні чинники, які впливають на податкові платежі суб'єктів господарювання. Насамперед це стосується законодавчої бази держави, її стабільності. Важливе значення мають і напрями

економічної політики держави. Наприклад, орієнтація на зовнішнє інвестування або на розвиток власної виробничої бази на підставі розвитку науково-технічного прогресу (тобто пільги при опадаткуванні іноземних інвестицій або розвиток власної науково-технічної бази). Особливого значення набувають зміни кон'юнктури ринку, в тому числі й фінансової, зміни у світовому економічному середовищі, системі опадаткування в інших країнах [64, с. 126].

На третьому етапі проводиться формування стратегічних цілей падаткової політики суб'єктів господарювання. До них належать підвищення добробуту власників і співвласників суб'єктів господарювання, рівня прибутковості продукції та суб'єктів господарювання тощо. На підставі цього і визначається стратегічна мета падаткової політики — зменшення падаткових платежів, їх оптимізація, сплата падатків у розмірах, які можуть бути відносно постійними протягом певного періоду, та ін. На цьому ж етапі відбувається і конкретизація цілей за часом та об'єктами опадаткування [64, с. 126].

На четвертому етапі розробляється падаткова політика, плани по окремих видах падатків і напрямках діяльності. Залежно від напрямку діяльності суб'єктів господарювання визначається падаткова політика, перелік падаткових платежів, зборів та обов'язкових платежів. Крім того, визначається можливість диверсифікації напрямів діяльності й залежно від цього — можливість зміни падаткової політики суб'єктів господарювання. На цьому етапі розробляються плани падаткових платежів по окремих видах падатків, визначаються можливості їх зменшення при зміні напрямів діяльності [64, с. 127].

На п'ятому етапі розробляються різні заходи щодо досягнення стратегії падаткової політики та її реалізації, а також визначаються система керівництва та склад виконавців стратегії, цілі, завдання та напрями діяльності. Падатковий менеджмент окреслює коло виконавців і ступінь їх відповідальності, розробляється система стимулювання виконавців [64, с. 129].

Документальне оформлення податкового планування відбувається:

- у податковому календарі (податковому бюджеті), службовцеві для контролю за своєчасністю і правильністю сплати податків;
- у наказі по обліковій і податковій політиці господарюючого суб'єкта;
- у внутрішніх правилах (стандартах) податкового планування в організації;
- у інструкціях для учасників процесу податкового планування.

Необхідно відзначити, що специфіка податкового планування визначається поряд чинників [57, с. 64]:

- специфікою об'єкту оподаткування;
- специфікою суб'єкта оподаткування;
- певною можливістю обходу податку, що надається особливостями методів оподаткування, способами його нарахування і сплати;
- оподаткуванням доходів, отриманих з різних джерел, по різних ставках;
- використанням певних варіантів облікової і договірної політики;
- можливістю для відходу і легального зниження податків при використанні податкових притулків.

Таким чином, податкове планування дозволяє оптимізувати розмір податкового тягаря і уникнути економічного збитку, пов'язаного з виплатою штрафів на користь держави.

РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ПАДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

2.1. Облікова політика – інструмент забезпечення ефективності податкової політики суб'єктів господарювання

Перехід України до ринкових відносин зумовив значні перетворення у системі господарювання, зміни у ставленні до власності, управлінні господарськими процесами тощо. Вони не могли не торкнутися і бухгалтерського обліку як системи впорядкованого узагальнення інформації про господарську діяльність, стан і рух майна та зобов'язань суб'єктів господарювання.

З появою нових видів інформації та нових груп її споживачів рамки і функції бухгалтерського обліку розширилися.

У результаті в нашій державі за принципами, встановленими у міжнародній практиці, формується декілька самостійних підсистем єдиної системи бухгалтерського обліку. Серед них слід виділити підсистеми фінансового, управлінського та податкового обліку.

У зв'язку з введенням у дію 1997 р. Законів України «Про оподаткування прибутку суб'єктів господарювання» [7] і «Про податок на додану вартість» [9] з'явилося поняття податкового обліку.

Потреба у введенні податкового обліку викликана тим, що існуюча методологія ведення бухгалтерського обліку не дає можливості обчислення сум податку на прибуток та податку на додану вартість для цілей оподаткування. Нарахування інших податків, зборів здійснюється на підставі відповідних законів у системі бухгалтерського обліку і не потребує ведення окремого обліку. Згідно із Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [6] головною метою ведення бухгалтерського обліку є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої і неупередженої інформації про фінансовий стан, результати діяльності і рух грошових коштів.

Також слід зазначити, що податкове законодавство України, оперуючи терміном «податковий облік», не розкриває його поняття.

Тому ми будемо визначати це поняття згідно з світовим досвідом.:

1. Податковий облік є впорядкованою системою збору, реєстраціями, узагальнення зберігання і передачі інформації для визначення податкової бази по податку на основі даних первинних документів, згрупованих відповідно до порядку, передбаченого чинного податкового законодавства. Як правило, податковий облік здійснюється шляхом суцільного, безперервного і документального обліку господарських операцій, пов'язаних з численням податкової бази по конкретному податку [72, с.77].
2. Податковий облік - це підсистема бухгалтерського обліку, яка за певними правилами, затвердженими державою, виконує функції нарахування та сплати податків відповідним державним органам [94, с. 7].

Таким чином, основа податкового обліку — контроль за повнотою і своєчасністю нарахування й сплати податків, зборів та обов'язкових платежів.

Основним користувачем податкового обліку є держава в особі органів податкових служб. Податковий облік як систему інформаційного забезпечення необхідно спрямувати на задоволення потреб внутрішніх користувачів з метою отримання даних для оперативного керівництва, оптимізації та прогнозування податкових платежів [94, с. 25].

Основою для формування і ведення на суб'єктів господарювання податкового обліку є бухгалтерський облік. Зупинимося детальніше на бухгалтерському обліку.

Бухгалтерський облік є найбільш масовим видом обліку, оскільки ведеться у всіх господарських самостійних ланках світової економіки. Завдяки йому керівництво господарства, власники, органи управління дістають необхідну економічну інформацію для управління, оцінки і здійснення контролю за господарськими процесами [105, с. 12].

Система бухгалтерського обліку – це своєрідний механізм підготовки та відображення інформації про майнове та фінансове становище суб'єктів

господарювання. Завдяки цій інформації внутрішні та зовнішні її користувачі мають уявлення про реальний стан справ на суб'єктів господарювання [105, с. 16].

Методична база ведення бухгалтерського обліку складається з використання первинних облікових документів, інвентаризації, оцінки, калькулювання, організації обліку (управлінського, бухгалтерського та податкового), виконання розрахунків та проведення, контролю, підготовки, звітності. Створення цілісної системи обліку передбачає активне застосування специфічного елемента регулювання бухгалтерського обліку та звітності – облікової політики суб'єктів господарювання.

Згідно з визначенням, облікова політика суб'єктів господарювання базується на основних принципах обліку та звітності. Під принципами бухгалтерського обліку слід розуміти правила, якими необхідно керуватися при вимірюванні, оцінці та реєстрації господарських операцій і при відображенні їх результатів у фінансовій звітності.

Основні принципи бухгалтерського обліку та фінансової звітності викладені в статті 4 розділу 1 Закону про бухоблік і пункті 17 П(С)БО 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності” [6].

Під час розробки облікової політики слід враховувати вимоги до якісних характеристик бухгалтерського обліку та фінансової звітності, викладені в пунктах 14-17 П(С)БО 1 [6], методи та процедури, передбачені іншими П(С)БО, норми й нормативи, встановлені законодавчими актами України.

Згідно пункту 5 статті 7 Закону про бух облік суб'єктів господарювання має право самостійно визначати облікову політику, при цьому [6]:

– обирає форму бухгалтерського обліку як певну систему реєстрів обліку, порядку і способу реєстрації та узагальнення інформації в них з додержанням єдиних засад, встановлених цим Законом, та з урахуванням особливостей своєї діяльності і технології обробки облікових даних;

- розробляє систему і норми внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, звітності і контролю за господарськими операціями, визначає права працівників на підписання бухгалтерських документів;
- затверджує правила документообороту і технологію обробки облікової інформації, додаткову систему рахунків і реєстрів аналітичного обліку;
- може виділяти на окремий Стела філії, представництва, відділення ті інші відокремлені підрозділи, які зобов'язані вести бухгалтерський облік, з наступним включенням їх показників до фінансової звітності суб'єктів господарювання.

Важливим моментом при розробленні й прийнятті облікової політики є те, що, згідно з пунктом 2 статті Закону про бух облік [6], питання організації бухгалтерського обліку на суб'єктів господарювання належать до компетенції його власника (власників) або уповноваженого органу (посадової особи), відповідно до законодавства та установчих документів.

За формою облікова політика суб'єктів господарювання має вигляд наказу керівника (власника), на підставі якого головний бухгалтер складає проект наказу і зі всіма додатками та розрахунками передає на затвердження власнику (керівнику) суб'єктів господарювання. Наказ набирає юридичної сили з дня його підписання власником (керівником) суб'єктів господарювання і є обов'язковим для виконання всіма службами і працівниками суб'єктів господарювання [105, с. 22].

Розглянемо сприяння організації бухгалтерського і податкового обліку (вибрана форма, методологія, зміст і способи ведення) на проведення податкового планування на суб'єктів господарювання. З цих позицій розглядається загальна схема поточного податкового планування на комерційних суб'єктів господарюваннях (рис. 2.1), де С — різні ситуації з урахуванням податкових, договірних і господарських напрацювань, виконаних фахівцями суб'єктів господарювання.

1. Як вже наголошувалося, поточне планування в першу чергу передбачає формування податкового поля. Відповідно до статусу суб'єктів

господарювання, на підставі його статуту і законодавчих актів в області оподаткування визначається спектр основних податків, які належить сплачувати до бюджету п позабюджетні фонди. Складається податкова таблиця, що характеризує податкове нулі господарюючого суб'єкта, в якій кожен податок описується за допомогою наступних основних показників (параметрів) [90, с. 166]:

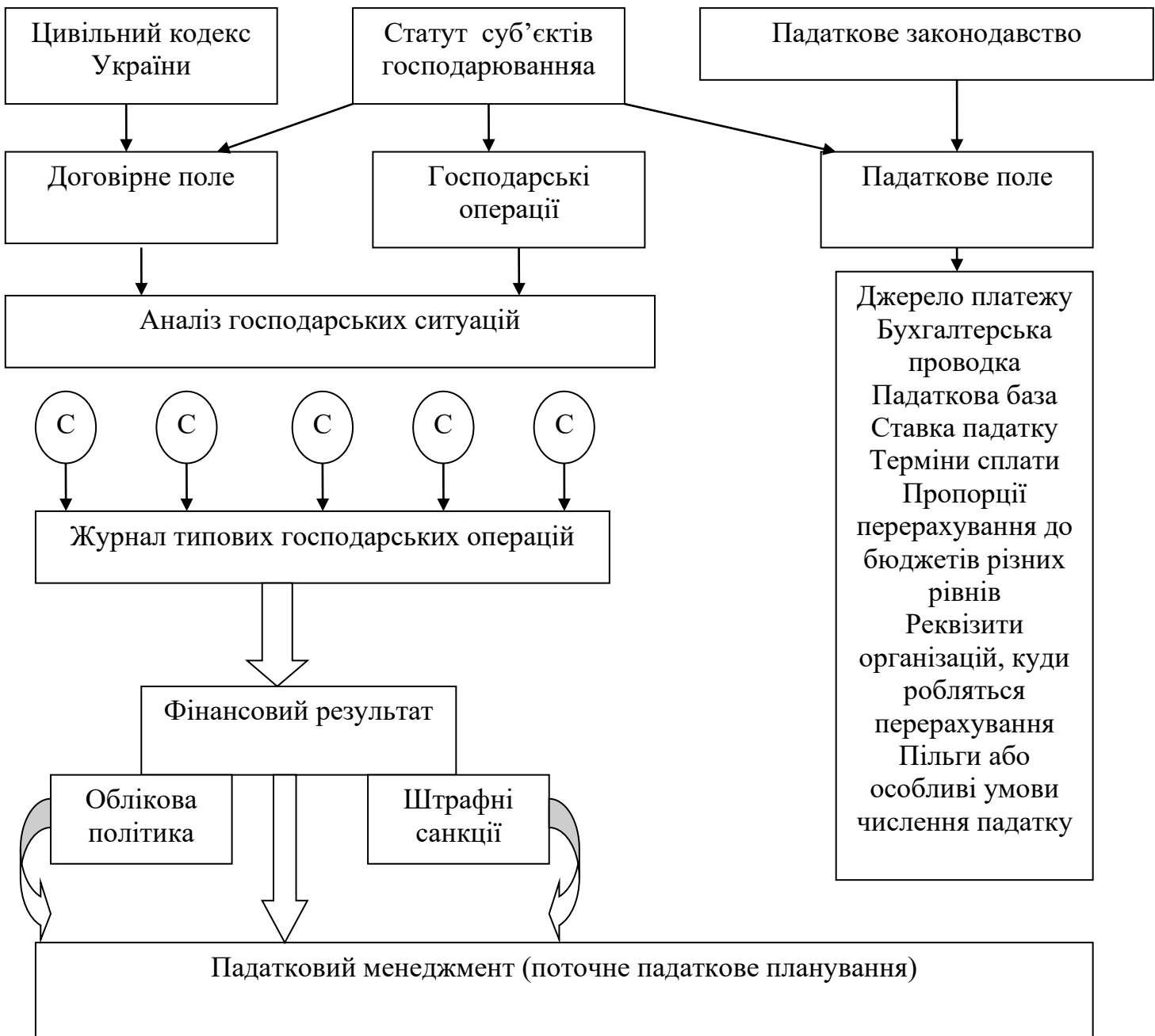

Рис. 2.1. Загальна схема податкового планування на суб'єктів господарювання

- джерело платежу (стаття витрат);
- бухгалтерська проводка;
- база опадаткування;
- ставка падатку;
- терміни сплати;
- пропорції перерахування до бюджетів різних рівнів;
- реквізити організацій, в адресу яких робляться перерахування;
- пільги або особливі умови числення падатку.

Після цього фахівцями суб'єктів господарювання аналізуються всі надані законодавством пільги по кожному з падатків на предмет їх використання в практичній діяльності. З урахуванням результатів цього аналізу складається детальний план використання пільг по вибраних падатках.

2. Згідно статуту суб'єктів господарювання і на основі цивільного законодавства, формується система договірних відносин (договірне нулі). В рамках поточної підприємницької діяльності здійснюється планування можливих форм операцій: оренда, підряд, купівля-продаж, відшкодувальне надання послуг і т.п. Кожна операція повинна бути оцінена з погляду падаткових наслідків, що виникають при ній, на момент підготовки документів, тобто ще до того, як вона буде поміщена [74, с. 16].

3. Далі виконуються дії в наступній послідовності:

- підбираються типові господарські операції, які належить виконувати суб'єктів господарювання [77, с. 44];
- розробляються різні ситуації з урахуванням падаткових, договірних і господарських напрацювань [71, с. 56];
- вибираються якнайкращі варіанти, які оформляються у вигляді блоків бухгалтерських і/або падаткових проводок [77, с. 44];
- з оптимальних блоків складається журнал типових господарських операцій, який служить основою ведення фінансового і падаткового обліку [77, с. 45];

- оцінюється отримання максимального фінансового результату з урахуванням податкових ризиків (можливих штрафних санкцій), здійснюється найбільш раціональне з податкової точки зору розміщення активів і прибутку суб'єктів господарювання [77, с. 45];
- визначаються альтернативні способи облікової політики організації [77, с. 46].

Як вже зазначалось податковий облік тісно пов'язаний з бухгалтерським обліком (табл. 2.1) і взаємозв'язок податкового і бухгалтерського обліку у наступному:

- обидва вони базуються на одних і тих же первинних документах [71, с. 79];
- фіксують одні й ті ж дані і факти господарського життя [96, с. 24];
- ці види обліку ведуть одні й ті ж спеціалісти – бухгалтери [77, с. 60];
- основна частина інформації, отриманої як у системі фінансового, так і податкового обліку призначена для зовнішніх користувачів [71, с. 91].

Як свідчить практика, результати за даними бухгалтерського і податкового обліку можуть відрізнятися між собою.

Найпоширенішими причинами таких відхилень є наступні:

1. Принципово новий підхід до визначення моменту виникнення валових доходів і витрат, який не збігається з моментом отримання доходів і витрат діяльності суб'єктів господарювання [96, с. 41].
2. Сума валових витрат не відповідає сумі витрат діяльності [94, с. 4].
3. Новий підхід до визначення об'єкту оподаткування. Об'єкт оподаткування у податковому обліку - це величина, яка не збігається з прибутком суб'єктів господарювання, що є об'єктом оподаткування у бухгалтерському обліку [94, с. 4].
4. Відмінність у методиці визначення сум валових доходів і валових витрат, з сумами витрат і доходів діяльності [96, с. 42].
5. Якщо у бухгалтерському обліку існують певні теоретичні категорії, окрема методологія обліку, то теоретична база податкового обліку обмежується лише правилами його ведення [105, с. 124].

6. Відмінність у призначенні бухгалтерської і податкової звітності. Якщо за даними першої можна охарактеризувати фінансовий стан суб'єкта господарської діяльності, то за даними другої - стан розрахунків з бюджетом за відповідними податками і платежами [115, с. 79].

Таблиця 2.1

Методичні прийоми бухгалтерського і податкового обліку

Методичні прийоми	Бухгалтерський облік	Податковий облік
1. Документалістики		
1.1 Документування господарських операцій	+	Частково
1.2. Контроль первинних документів	+	+
1.2.1. Юридична обґрунтованість	+	+
1.2.2. За формою і змістом	+	Частково
1.2.4. Взаємний контроль операцій і документів	+	+
1.2.4. Логічний контроль	+	+
2. Розрахунково-аналітичні		
2.1. Нарахування податків і платежів	+	+
2.2. Розрахункові відносини з контрагентами, бюджетами різних рівнів	+	+
2.4. Обчислення амортизації	+	+
2.4. Калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг)	+	-
4. Двоїстості		
4.1. Двоїстість відображення господарських операцій	+	-
4.2. Система розрахунків	+	-
4.4. Синтетичне й аналітичне групування даних обліку	+	+
4. Органолептичні		
4.1. Інвентаризація	+	-
4.2. Вибіркові	+	+

спостереження		
4.4. Суцільні спостереження	+	+
5. Стелаово-звітні		
5.1. Стелаове узагальнення господарської діяльності	+	-
5.2. Звітне узагальнення господарської діяльності	+	+

У зв'язку зі зміною облікового забезпечення звітності про податки, збори і платежі відповідно змінено й первинні документи і реєстри, в яких фіксують операції з податкового обліку. Хоча податковий облік не ізольований від системи традиційного бухгалтерського обліку, однак його певні особливості зумовили й відмінності первинного та аналітичного обліку, окремих податків, зокрема податку на додану вартість і оподатковуваного прибутку.

Так, облік податку на додану вартість нині здійснюють на підставі первинного документа - податкової накладної.

Аналітичний облік податку на додану вартість ведуть у таких реєстрах, як книга обліку придбання товарів (робіт, послуг) та книга обліку продажу товарів (робіт, послуг). Записи операцій у первинних документах і реєстрах здійснюють одночасно. Тому слід контролювати ідентичність даних як у первинних документах, так і в аналітичних реєстрах, оскільки розбіжності свідчатимуть про помилки.

Оподатковуваний прибуток визначають на підставі нагромаджених даних про валові витрати та валові доходи у відповідних аналітичних реєстрах. На суб'єктів господарюваннях малого бізнесу як аналітичні реєстри використовують "Відомість обліку валового доходу суб'єктів господарювання" та "Відомість обліку валових витрат суб'єктів господарювання", крім названих, використовують також виробничі звіти, книги або відомості обліку витрат на виробництво; відомості або книги обліку реалізації робіт, продукції та послуг.

Податковий облік здійснюється винятково для визначення податкоутворюючої бази з метою оподаткування господарських операцій відповідно до чинного законодавства. Платник зобов'язаний вести податковий

облік, відносити доходи і витрати до тих звітних періодів, коли вони фактично були отримані чи понесені або коли визнаються такими. Ведення податкового обліку забезпечує для податкових органів можливість мати повну уяву про всі операції, пов'язані з діяльністю платника податків, і про його фінансовий стан.

Податковий облік організують в такому порядку, щоб задовольнити потреби управління і служби податкового менеджменту в інформації щодо формування оподаткованої бази суб'єктів господарювання від усіх видів діяльності. Разом з цим, податковий облік обмежується в основному створенням системи формування валових доходів та витрат і достовірності їх відображення у декларації про прибуток суб'єктів господарювання, а також повноти нарахування, своєчасності перерахування у доход бюджету різних податків (зборів, платежів), правильності заповнення декларації з податку на додану вартість (рис. 2.2) [96, с. 66].

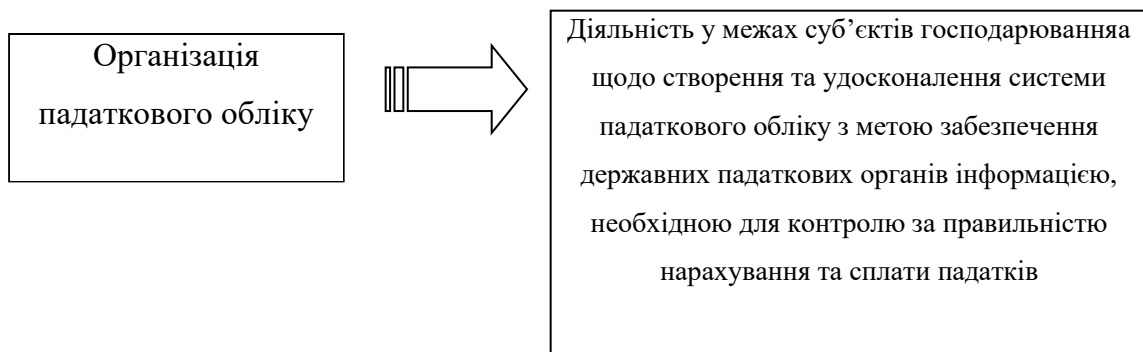

Рис. 2.2. Організація податкового обліку на суб'єктів господарювання

Виходячи з необхідності інтеграції України у світові економічні відносини та перебудови системи економічної інформації та обліку відповідно до міжнародних стандартів, розроблені та впроваджені у практику національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку. Однак, це не ліквідувало відмінностей у підході до ведення фінансового і податкового обліку.

Нині всі зусилля спрямовують в основному на розширення податкового обліку.

З іншого боку, введення у систему господарювання таких нових показників, як валові доходи, валові витрати, складної системи обліку авансів і

бартерних операцій, впровадження додаткової громіздкої документації з обліку ПДВ значно збільшило витрати на ведення бухгалтерського обліку на суб'єктів господарювання. Зазначимо, що в Україні система опадаткування суб'єктів господарювання характеризується частою зміною об'єкта опадаткування і щоразу під неї підлаштовують систему бухгалтерського обліку.

Найбільший недолік такої трансформації обліку - це те, що результати, виявлені за даними падаткового обліку, можуть значно відхилятися від реальних фінансових результатів діяльності суб'єктів господарювання за даними фінансового обліку. Причому, значні відхилення можуть бути як в один, так і в інший бік [94, с. 95].

Це ускладнює роботу бухгалтера та органів, які перевірятимуть результати його роботи. Впроваджуючи реформу обліку і звітності, це слід робити в комплексі, дбаючи, у першу чергу, про суб'єктів господарювання та користувачів інформації.

В цілях реалізації падаткового планування керівництво господарюючого суб'єкта має можливість застосування альтернативних варіантів використання різних елементів облікової політики.

Суб'єктів господарюванням доцільно складати спеціальні розрахунки, що обґрунтовують падаткову економію по певних падатках, вивільнення грошових коштів, фінансові результати діяльності і фінансові показники, що характеризують ефективність роботи суб'єктів господарювання.

Особливості вибраної облікової політики можуть зробити певний вплив не тільки на опадаткування, але і на фінансові результати і показники ефективності фінансової діяльності того, що господарює суб'єктів.

Таким чином, ендогенні чинники «облікова політика » і «структура активів» тісно взаємозв'язані.

Залежність фінансових показників і облікової політики виявляється через методи оцінки окремих видів майна і зобов'язань.

Облікова політика деякими авторами називається основним інструментарієм податкового планування і робить безпосередній вплив на фінансове положення суб'єктів господарювання, забезпечуючи зростання власного капіталу, поліпшення використання внеоборотних і оборотних активів [74, с. 147]. Але це дуже категоричне висловлювання. Проте не можливо не погодитися з тим, що облікова політика суб'єктів господарювання відіграє величезну роль у процесі податкового планування.

Тому податкове планування можна визначити як вибір між різними варіантами методів здійснення діяльності і розміщення активів, спрямований на досягнення якомога нижчого рівня виникаючих при цьому податкових зобов'язань [77, с. 45]. Очевидно, що в ідеалі таке планування повинно бути перспективним, оскільки багато рішень, які приймаються в межах здійснюваних угод, особливо при проведенні великих інвестиційних програм, надто вартісні, і їх компенсація може спричинити великі фінансові втрати.

Будь-який підхід до проблеми економії і ризику примушує використовувати комплекс спеціальних заходів з маневрування у податковому середовищі і адаптації до мінливого законодавства та регламентуючих документів. Визначення оптимального обсягу податкових платежів — це проблема кожного конкретного суб'єктів господарювання або фізичної особи.

2.2. Аналіз основних показників господарської діяльності ПП «Стела»

Для оцінки фінансово-економічного стану ПП «Стела» необхідна відповідна інформаційна база. Такою стали Фінансові звіти суб'єкта малого підприємництва за 2020-2021 роки. Аналіз основних показників фінансової діяльності ПП «Стела» з використанням джерел інформації за 2020-2021 роки наведено в табл. 2.2.

За 2021 рік реалізовано послуг та виготовлено продукції на суму 577,9 тис. грн. У порівнянні з 2020 роком сума реалізованої продукції зменшилась на 67,10 тис.грн.

При аналізі показників господарської діяльності ПП «Стела» за базисний і звітний роки, видно, що обсяг виробництва зменшився на 10,40 % (100,00%-79,60%). Це зменшення відбулося через підвищення відпускних цін на продукції та послуги і як результат зниження платоспроможного попиту на продукцію ПП «Стела».

Таблиця 2.2

Основні показники фінансово-господарської діяльності ПП «Стела»
за 2020-2021 роки

Показники	Од. виміру	2020 рік	2021 рік	2021 рік в % до 2020 року	Відхилення в сумі	
					+	-
1.Объем виробництва	тис.грн.	645,0	577,9	79,60	-	67,10
2. Дохід в сумі (без ПДВ)	тис.грн.	547,5	471,6	79,60	-	55,90
4. Дохід в % до обсягу виробництва	%	74,44	74,44	100,01	-	-
4. Витрати на збут в сумі	тис.грн.	-	-	-	-	-
5. Витрати на збут в % до обсягу виробництва	%	-	-	-	-	-
6. Результат від основної діяльності	тис.грн.	15,0	67,4	456,00	54,4	-
7. Результат від основної діяльності в % до обсягу виробництва	%	2,44	11,74	507,15	-	-
7. Інші операційні прибутки	тис.грн.	-	-	-	-	-
9. Інші операційні витрати.	тис.грн.	-	2,7	-	2,7	-
10. Інші позареалізаційні прибутки	тис.грн.	-	-	-	-	-
11.Інші позареалізаційні витрати	тис.грн.	-	-	-	-	-
14. Загальний прибуток	тис.грн.	41,4	67,7	166,17	27,4	-
12.Загальний прибуток (збиток) в % до обсягу виробництва	%	6,42	11,91	175,51	-	-

Доход визнається при збільшенні активу або зменшенні зобов'язань, що спричиняється ростом власного капіталу, за винятком внесків учасників, за умови, що оцінка доходу може бути вірогідно визначена.

Доход суб'єктів господарювання у звітному періоді склав 471,6 тис.грн., що на 55,90 тис.грн. менше, ніж у базисному 2020 році.

Доход у відсотках до обсягу виробництва становить 74,44 % .

В звітному році спостерігається наявність прибутку від основної діяльності в сумі 67,4 тис.грн., коли як в базисному році фінансовим результатом був прибуток, але значно менший (15,0 тис.грн.) . Така ситуація на суб'єктів господарювання виникла внаслідок значного зростання відпускних цін на газ, як основну складову матеріальних витрат суб'єктів господарювання.

Інші операційні витрати у звітному році склали 2,7 тис.грн., що перевищує на 100 % їх у порівнянні з базисним роком.

В звітному періоді суб'єктів господарювання отримало прибуток в сумі 67,7 тис. грн., який став джерелом погашення збитків минулих років і подальшого нарахування доходів майбутніх періодів.

Використовуючи звітні дані балансу по ПП «Стела», охарактеризуємо склад власного капіталу, визначимо причини змін в його складі, динаміку розвитку (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Склад власного капіталу суб'єктів господарювання у 2020-2021 роках,

тис. грн

Показники	2020 р.		2021 р.		Відхилення (+,-)	
	у сумі	Питом а вага %	У сумі	Питом а вага %	у сумі	У%
1. Статутний капітал	-	-	-	-	-	-
2. Пайовий капітал	-	-	-	-	-	-
4. Додатково вкладений капітал	-	-	-	-	-	-
4. Інший додатковий капітал	57,7	57,67	76,0	55,56	+27,2	-4,12
5. Резервний капітал	-	-	-	-	-	-

6. Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	41,4	41,42	67,7	44,44	+27,4	+4,12
7. Неоплачений капітал	-	-	-	-	-	-
7. Вилучений капітал	-	-	-	-	-	-
Всього:	100,2	100,0	154,7	100,0	+54,6	-

Зростання власного капіталу в динаміці характеризує рівень ефективності господарської діяльності суб'єктів господарювання, його здатність підтримувати фінансову рівновагу за рахунок внутрішніх джерел. І навпаки, зниження обсягу власного капіталу пов'язане з неефективною, або збитковою, його діяльністю.

Із даних таблиці 2.4 можна зробити висновок про незначні зміни в структурі власного капіталу, що відбулися протягом аналізованого року. Так, на початок року власний капітал суб'єктів господарювання становив 100,2 тис. грн. Статутний капітал було сформовано в повному обсязі. Відрахування до резервного фонду в звітному періоді не здійснювалось.

Провівши аналіз стану і руху власного капіталу, можна сказати про збільшення власного капіталу в 2021 році за рахунок внесків засновників і нерозподіленого прибутку.

Коефіцієнт надходження власного капіталу:

$$K_{\Pi} = \frac{\text{надходж. власного. капітала}}{\text{залишок на кінець року}} \quad (2.1)$$

В 2020 році: $K_{\Pi} = 47,6 / 100,2 = 0,47$

В 2021 році: $K_{\Pi} = 54,6 / 154,7 = 0,45$

Висновок - процес нагромадження власного капіталу проходить дуже повільними темпами.

Отримання доходів створює основу для самофінансування суб'єктів господарювання за умови, що їх розмір достатній для покриття витрат суб'єктів господарювання з реалізації товарів та інших видів діяльності, виконання зобов'язань перед бюджетом та утворення чистого прибутку.

Доход - виручка від реалізації продукції (робіт, послуг) - свідчить про те, що продукція суб'єктів господарювання знайшла свого споживача, то зона відповідає, вимогам та попиту ринку за ціною, якістю, іншими технічними,

функціональними характеристиками та властивостями. Розмір отриманих доходів визначає економічну стратегію суб'єктів господарювання з питань управління матеріальними ресурсами та витратами, персоналом суб'єктів господарювання і оплатою його праці, податковою, інвестиційною, дивідендною політикою суб'єктів господарювання. Структура продаж у 2020-2021 роках по ПП «Стела» наведена в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Структура продаж ПП «Стела» у 2020-2021 роках, тис. грн

Показники	Одиниця виміру	2020 рік	2021 рік	2021 рік в % до 2020	Відхилення в сумі	
					+	-
1. Об'єм продаж	тис.грн.	645,0	577,9	79,60	-	67,1
2. У тому числі реалізація товарів вітчизняного виробництва	тис.грн.	645,0	577,9	79,60	-	67,1
4. Питома вага товарів вітчизняного виробництва в загальній реалізації.	%	100	100	100	-	-

У 2021 році обсяг виробленої продукції, робіт, послуг у діючих цінах суб'єктів господарювання склав 577,9 тис. грн, у тому числі реалізація товарів вітчизняного виробництва на суму 577,9 тис.грн. Обсяг виробленої продукції, робіт, послуг у порівнянні з 2020 роком знизився на 67,1 тис. грн.

Прибуток є основним джерелом розвитку ПП «Стела», науково-технічного вдосконалення його матеріальної бази і продукції, всіх форм інвестування.

Прибуток ПП «Стела» визначає такі функції:

1) характеризує економічний ефект – він служить кінцевим фінансовим результатом. Разом з тим на величину прибутку, його динаміку, які залежать і не залежать від суб'єктів господарювання. Практично поза межами суб'єктів господарювання знаходяться кон'юнктура ринку, рівень ціни на матеріально-сировинні і паливно-енергетичні ресурси, норми амортизації.

Використання чистого прибутку ПП «Стела» наведено в табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Використання чистого прибутку суб'єктів господарювання 2020- 2021 р., тис.

грн

Напрями використання	Базисний рік	Звітний рік	Звітний рік у % до базисного
1. Чистий прибуток - усього	15,0	67,4	456,0
2. Виплати власникам (дивіденди)	-	-	-
4. Напрям прибутку в статутний капітал	-	-	-
4. Відрахування в резервний капітал	-	-	-
5. Інші відрахування	-	-	-

Від суб'єктів господарювання залежить рівень цін на реалізовану продукцію, зарплату, рівень господарювання, компетентність керівників, конкурентоспроможність продукції, організація виробництва і праці, продуктивність праці, фінансове планування.

2) прибуток відіграє стимулюючу функцію – він одночасно є фінансовим результатом і основним елементом фінансових ресурсів суб'єктів господарювання. Самофінансування визначається отриманим прибутком. Доля чистого прибутку має бути достатньою для фінансування виробничої діяльності соціального розвитку колективу і матеріального стимулювання.

4) прибуток джерело формування бюджетів різних рівнів. Він поступає в бюджет у виді податків і використовується для фінансування державних, інвестиційних, виробничих, науково-технічних і соціальних програм.

Прибуток – це та частина виручки, що залишається після відшкодування всіх витрат на виробничу і комерційну діяльність суб'єктів господарювання. Він характеризує перевищення надходжень над витратами, характеризує мету підприємницької діяльності і береться як головний показник результативності суб'єктів господарювання.

Прибуток, що залишається після оподаткування – чистий прибуток та використовується згідно зі статутом суб'єктів господарювання і ділиться на 2 частини:

1) прибуток, що спрямовується за межі суб'єктів господарювання у вигляді виплат власникам суб'єктів господарювання, персоналу, як заохочувальний засіб, на соціальну підтримку, благодійність;

2) прибуток, що залишається в розпорядженні суб'єктів господарювання і є фінансовим джерелом його розвитку і спрямовується на розвиток виробництва та інвестиційну діяльність та резервний фонд на компенсацію непередбачених відхилень.

Приведена в табл. 2.5 аналітична інформація свідчить, що чистий прибуток суб'єктів господарювання в поточному році залишається нерозподіленим і сума переноситься на наступні звітні періоди.

"Звіт про фінансові результати", містить відомості про поточні фінансові результати діяльності суб'єктів господарювання, за звітний і базовий періоди. Доход від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) у звітному році в порівнянні з попереднім роком зменшився на 10,4 % (100%-79,60%).

Непрямі податки та інші вирахування з доходу у звітному році також зменшилися і склали 96,4 тис.грн.

Чистий доход від реалізації продукції зменшився також на 10,4 %. У звітному і в попередньому періодах суб'єктів господарюванням було отримано чистий прибуток.

Таблиця 2.6

Фінансові результати ПП «Стела» за 2020-2021 рр., тис. грн

Показники	Базисний рік	Звітний рік	Звітний рік в % до базисного
1. Дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг).	645,0	577,9	79,60
2. Непрямі податки та інші вирахування з доходу	107,5	96,4	79,57
4. Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг).	547,5	471,6	79,6
4. Разом чисті доходи	547,5	471,6	79,6
5. Матеріальні витрати	466,9	274,6	60,96
6. Витрати на оплату праці	24,9	61,4	246,59
7. Відрахування на соціальні заходи	9,6	24,6	245,74
7. Амортизація	17,4	17,2	97,75
9. Інші операційні витрати	-	2,7	-

10. Податок на прибуток	4,7	24,6	647,74
11. Разом витрати	522,5	414,2	79,07
12. Чистий прибуток (збиток)	15,0	67,4	456,00

Таким чином, провівши аналіз фінансової діяльності суб'єктів господарювання ПП «Стела», слід зазначити, що суб'єктів господарювання є прибутковим, однак не дуже стабільно працюючим.

2.4. Податковий аналіз як система підтримки податкового планування

Початковою складовою податкового планування є аналіз.

Ефективність проведення податкового аналізу залежить і визначається інформаційною базою суб'єктів господарювання.

Під системою інформаційного забезпечення розуміють процес безперервного цілеспрямованого отримання інформації, різних показників, без яких неможливо зробити аналіз податкової системи, розробити плани податкових платежів, податкового календаря та прийняти управлінське рішення щодо проблем податкового менеджменту [47, с. 75].

Насамперед визначається коло користувачів інформації.

Інформація має бути найповнішою й об'єднувати як офіційну інформацію, так і ту, яка є комерційною таємницею. Отримання такої широкої за обсягом інформаційної бази пов'язане з тим, що, з одного боку, необхідно приймати відповідні рішення з різних питань проведення податкової політики, а з другого — потрібно мати досить об'єктивне уявлення про перспективу розвитку суб'єктів господарювання, напрями та стратегії в майбутньому, а також можливий ризик і запобігання його негативним наслідкам. Особливе значення при цьому має система внутрішнього обліку на суб'єктів господарювання.

Інформаційна база має велике значення для ефективності прийняття відповідного рішення. Тому ця інформація повинна відповідати певним вимогам (рис. 2.4).

Падатковий аналіз являє собою спосіб пізнання предметів, навколишнього середовища, який базується на розчленуванні цілого на складові елементи та вивченні їх багатоваріантних зв'язків і залежностей. Особливістю економічного аналізу є те, що він належить до абстрактно-логічного методу вивчення економічних явищ, тобто його основною рисою є абстракція [44, с. 70].

Залежно від рівня, на якому проводиться аналіз, його поділяють на [55, с. 41]:

- загальнотеоретичний економічний аналіз, який вивчає події та явища, різні економічні процеси на макроекономічному рівні, тобто щодо суспільноекономічної формації, на рівні національної економічної системи або окремих її частин, підрозділів, галузей;
- аналіз господарської діяльності, який здійснюється на мікроекономічному рівні, тобто на рівні суб'єктів господарювання, фірм, організацій для вивчення економічних явищ, тенденцій цих суб'єктів господарювання.

Рис.2.4. Вимоги до інформаційної бази податкового менеджменту

На макроекономічному рівні сутність податкового аналізу полягає у визначенні структури бюджету країни та частки в ньому податкових платежів, загальних тенденцій зміни податків, їх динаміки, чинників, які впливають на розміри податкової частини бюджету, та у виявленні негативних рис державної податкової системи [44, с. 69].

На мікроекономічному рівні змістом податкового аналізу є визначення динаміки податкових платежів за встановлений період, тенденцій, які складаються, структури та складу податкових платежів і можливості зміни податкових платежів суб'єктів господарювання, фірм тощо[44, с. 69].

Отже, податковий аналіз — це важлива частина всієї системи управління виробництвом, дієвий засіб віднаходження резервів, підвищення прибутковості суб'єктів господарювання та розробки науково обґрунтованих управлінських рішень.

За економічною суттю аналіз є однією з функцій управління, що забезпечує прийняття рішення на підставі осмислення та розуміння отриманої інформації. У процесі аналізу вона проходить аналітичне опрацювання; проводиться порівняння досягнутих результатів виробництва з показниками за попередній період та з показниками інших суб'єктів господарювання; визначаються різні чинники, які впливають на податкову політику, а також негативні тенденції в діяльності суб'єктів господарювання [117, с. 547]. На підставі проведеного аналізу розраховуються планові показники діяльності суб'єктів господарювання, плани податкових платежів та ухвалюються відповідні управлінські рішення. Тобто податковий аналіз суб'єктів господарювання тісно пов'язаний з іншою функцією управління — плануванням, прогнозуванням його діяльності, причому якість виконання останньої функції залежить від якості та повноти проведення податкового аналізу [65, с. 161].

Податковий аналіз тісно пов'язаний з такими функціями податкового менеджменту, як контроль за виконанням планів, визначення відхилень фактичних завдань від планових причин цих відхилень, а також регулювання [92, с. 47]. Тільки на підставі аналізу суб'єктів господарювання може своєчасно вносити корективи в планові завдання та змінювати ситуацію залежно від умов, які склалися, на кращі для себе.

Предметом податкового аналізу є діяльність суб'єктів господарювання в проведенні податкової політики та визначенні причинно-наслідкових зв'язків між економічними явищами та процесами. На суб'єктів господарювання предметом податкового аналізу є ведення податкових платежів, які сплачені, їх ефективність, пошук резервів і шляхів їх зниження [55, с. 41].

Як і аналіз будь-якої економічної діяльності, усі види податкового аналізу можна класифікувати за різними ознаками (рис. 2.4).

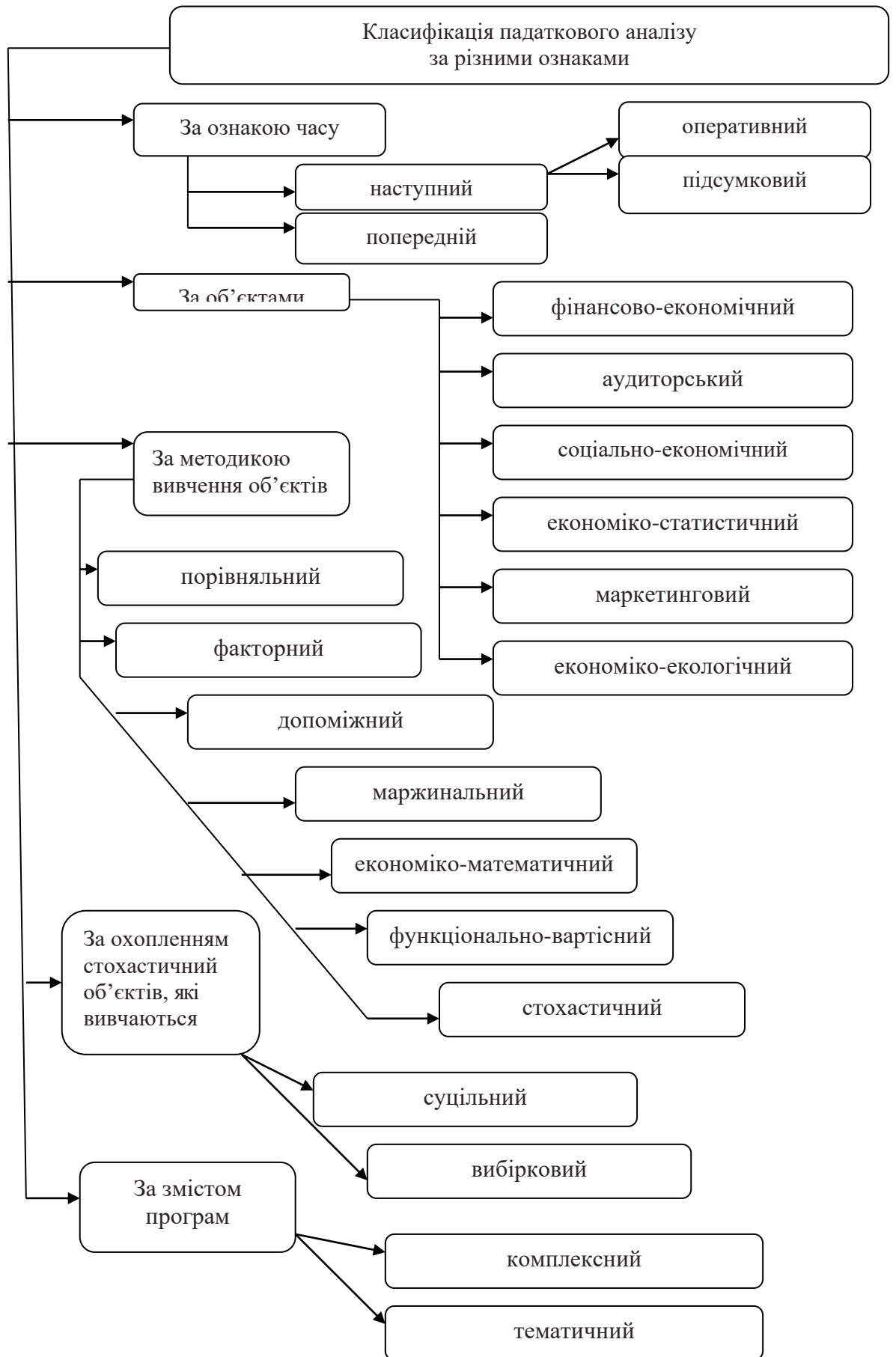

Рис. 2.4. Класифікація податкового аналізу за різними ознаками

1. За ознакою часу. За цією ознакою виділяють два види аналізу [47, с. 166]:

- ретроперспективний аналіз. У деяких наукових джерелах він називається минулий, історичний. Здійснюється після того, як будь-яке явище відбулося. На державному рівні — це аналіз бюджету держави, структури його дохідної частини і головної з них — податкових надходжень за звітний період. Для суб'єктів господарювання це може бути аналіз податкових платежів не тільки після закінчення фінансового року, а й за півроку, по кварталах і місяцях, або по закінченні строків сплати окремих видів податків;
- попередній аналіз (іноді він називається перспективним). Проводиться на стадії розробки плану податкових платежів до здійснення їх оплати. Він має велике значення для прийняття управлінських рішень і дає змогу визначити ефективність різних варіантів і вибрати найкращі для нинішнього часу. Цей аналіз також може використовуватись не тільки для визначення перспективи, а й для визначення оптимального варіанту плану.

У свою чергу, ретроперспективний аналіз поділяється на оперативний та підсумковий [47, с. 175].

Оперативний, або ситуаційний, аналіз проводиться одразу після завершення господарської операції.

Його метою є оперативне виявлення процесів, які впливають на господарську діяльність [44, с. 72]. До таких ситуацій можна віднести: зміну законодавства, пов'язану з оподаткуванням суб'єктів господарювання (введення нового податку, скасування пільг по окремих податках, зміна ставок оподаткування тощо і збільшення у зв'язку з цим податкових платежів суб'єктів господарювання). Головне завдання цього аналізу — визначення впливу зовнішніх чинників й оперативне реагування на них. Підсумковий, або заключний, аналіз проводиться компанією за звітний період (місяць, квартал, півріччя, рік). При цьому всебічно аналізується вся податкова система суб'єктів господарювання, всі податкові платежі в комплексі [117, с. 540]. Тобто дається повна оцінка діяльності суб'єктів господарювання у цьому напрямі.

2. За об'єктами управління. За цією ознакою аналіз поділяється залежно від об'єктів господарювання, тобто системою управління та тих підсистем, які до неї входять: техніка, технологія, економіка, організація виробництва, соціальні умови праці, природоохоронні заходи тощо.

Падатковий аналіз належить до сфери економічної діяльності. За цією ознакою виділяють такі його види [117, с.544]:

- фінансово-економічний аналіз. Його проводять фінансові та податкові служби суб'єктів господарювання, його економічні підрозділи. Особлива увага приділяється результатам податкової діяльності, оперативності податкових платежів і податковій системі в цілому, визначенню резервів зниження податкового тягара, зменшенню сплати загальної суми податків (при дотриманні податкового законодавства) і підвищенню сум отриманого прибутку та прибутковості суб'єктів господарювання;
- аудиторський, або бухгалтерський, аналіз. Він являє собою експертну діагностику податкових платежів, проводиться аудиторськими незалежними службами з метою оцінки порядку нарахування податкових платежів і загального стану сплати всіх податків;
- соціально-економічний аналіз. Зміст його полягає у вивченні взаємозв'язку економічних і соціальних проблем. Цей аналіз може вивчати вплив податкової системи на соціальний стан працівників;
- економіко-статистичний аналіз. Він проводиться, як правило, органами статистики на різних рівнях управління. Наприклад, на рівні держави вивчаються суспільні явища, загальний стан і тенденція зі сплатою податків населенням (прибуткового податку з доходів або податку з власників транспортних засобів тощо). На рівні суб'єктів господарювання — повнота сплати податків суб'єктів господарюваннями, сплата всіма суб'єктів господарюваннями окремих видів податків (податку на додану вартість, акцизного збору, на соціальні заходи тощо);
- маркетинговий аналіз проводиться службами маркетингу та економічною службою. У процесі проведення цього аналізу вивчаються стан ринку, попит,

пропозиція, визначаються зв'язок між змінами, які відбуваються на ринку товарів та послуг, і взаємозв'язок між збільшенням реалізації окремих товарів і змінами у сплаті податків суб'єктів господарюванням. Зрештою, цей аналіз дає змогу визначити асортимент виробів, які дадуть можливість суб'єктів господарювання збільшувати обсяги виробництва, прибутковість і водночас скорочувати суму сплачених податків (виробництво або реалізація товарів, надання послуг або виконання робіт, які мають податкові пільги);

– економіко-екологічний аналіз. На державному рівні він дає можливість зіставити шкоду, якої зазнає навколишнє середовище, з розміром екологічного податку, який сплачує суб'єктів господарювання, визначити ступінь покриття втрат природи. На рівні суб'єктів господарювання цей аналіз проводиться при сплаті відповідного податку, зіставляється його зміна зі збільшенням шкоди, якої завдає суб'єктів господарювання навколишньому середовищу.

4. За методикою вивчення об'єктів. За цією ознакою виділяють такі види аналізу [46, с. 241]:

– порівняльний аналіз. Це найпростіший вид аналізу, сутність якого полягає в проведенні порівняння даних по всіх податкових платежах, їх загальної структури та окремих із них за звітний період з попереднім періодом або з показниками запланованого періоду. За допомогою порівняльного аналізу можна визначити динаміку зміни податкових платежів за певний час. При цьому головним є визначення бази для його проведення. Як правило, при порівняльному аналізі використовується зіставна база: статичні економічні показники коригуються з урахуванням темпів інфляції, а потім порівнюються за різні періоди часу;

– факторний аналіз. Його зміст полягає у визначенні чинників, які впливають на розмір податкових платежів, і їх кількісного впливу. На кінцевому етапі факторного аналізу ці чинники ранжируються залежно від впливу на податкові платежі як по суб'єктів господарювання в цілому, так і по окремих податках;

- допоміжний, або експрес-аналіз. Він являє собою спосіб встановлення характеру порушення звичайного ходу економічних процесів на підставі типових ознак, характерних тільки для цього порушення. Наприклад, збільшення чисельності найманих працівників при незмінній продуктивності праці призводить до збільшення фонду оплати праці, а відповідно, збільшує обов'язкові відрахування на соціальні заходи (обов'язкове пенсійне, соціальне, страхування на випадок безробіття тощо);
- маржинальний аналіз. Цей метод проведення аналізу базується на оцінці та обґрунтуванні ефективних управлінських рішень в податковому менеджменті на підставі причинно-наслідкового взаємозв'язку між обсягами реалізації, собівартістю, прибутком і розміром податкових платежів (при цьому витрати суб'єктів господарювання поділяються на умовно-постійні та змінні);
- економіко-математичний аналіз. Його сутність полягає в тому, що визначаються взаємозв'язки між розмірами податкових платежів та іншими показниками фінансово-господарської діяльності, на працюються економіко-математичні моделі цих зв'язків, які в подальшому застосовуються при розрахунку різних планових документів і визначенні економічної чи податкової стратегії. Найбільшого ефекту він досягає при застосуванні комп'ютерів;
- функціонально-вартісний аналіз. Його зміст полягає у визначенні резервів. Базою для проведення функціонально-вартісного аналізу є ті функції, які виконує суб'єктів господарювання залежно від його життєвого циклу або життєвого циклу продукції, результати з урахуванням мінімізації витрат і податкові платежі, які при цьому мають тенденцію до оптимізації;
- стохастичний аналіз, або дисперсний чи кореляційний. У деяких випадках його вважають окремим підвидом факторного аналізу. Він використовується при визначенні стохастичних залежностей між явищами, які досліджуються, процесами господарської діяльності (наприклад, взаємозв'язок між загальною ставкою оподаткування платника та надходженнями до бюджету або податковою ставкою суб'єктів господарювання та його прибутковістю тощо).

4. За охопленням об'єктів, які вивчаються. За цією ознакою виділяються такі види аналізу [117, с. 549]:

- суцільний аналіз. Він охоплює комплексно весь об'єкт оподаткування, всю податкову систему. Остаточний висновок робиться також щодо всього об'єкта;
- вибірковий аналіз. Проводиться на підставі фінансової, статистичної або бухгалтерської звітності стосовно окремого податку або їх групи, тобто якоїсь частини всіх податкових платежів (прямих і непрямих податків тощо).

5. За змістом програми. За цією ознакою виділяють [92, с. 45]:

- комплексний аналіз. Його сутність полягає у всебічності проведення аналітичних досліджень усієї сукупності податкових платежів, обов'язкових відрахувань та зборів;
- тематичний аналіз. При його проведенні визначаються та аналізуються окремі групи податків. Наприклад, на рівні держави це може бути аналіз сплати податків юридичними та фізичними особами, на рівні суб'єктів господарювання — аналіз податкових та інших обов'язкових платежів, які входять у собівартість продукції або сплачуються з прибутку суб'єктів господарювання тощо.

Розглянемо найважливіші функції податкового аналізу на рис.2.5.

Податковий аналіз, як і будь-який інший, має свої принципи, до яких належать:

Державність. Проведення аналізу економічних явищ, дій, процесів, результатів як на державному рівні, так і на рівні суб'єктів господарювання, повинно оцінюватись під кутом зору їх відповідності державній політиці у сфері економічної, соціальної, екологічної діяльності. Насамперед це стосується виконання завдань щодо надходження податкових платежів до бюджету та збільшення його дохідної частини [51, с. 55].

Науковість. Аналіз повинен базуватись на положенні наукової теорії, враховувати загальноекономічні закони суспільства, використовувати нові

досягнення науково-технічного прогресу, проводиться на базі наукових методів, нових досягнень науки та світового досвіду [47, с. 24].

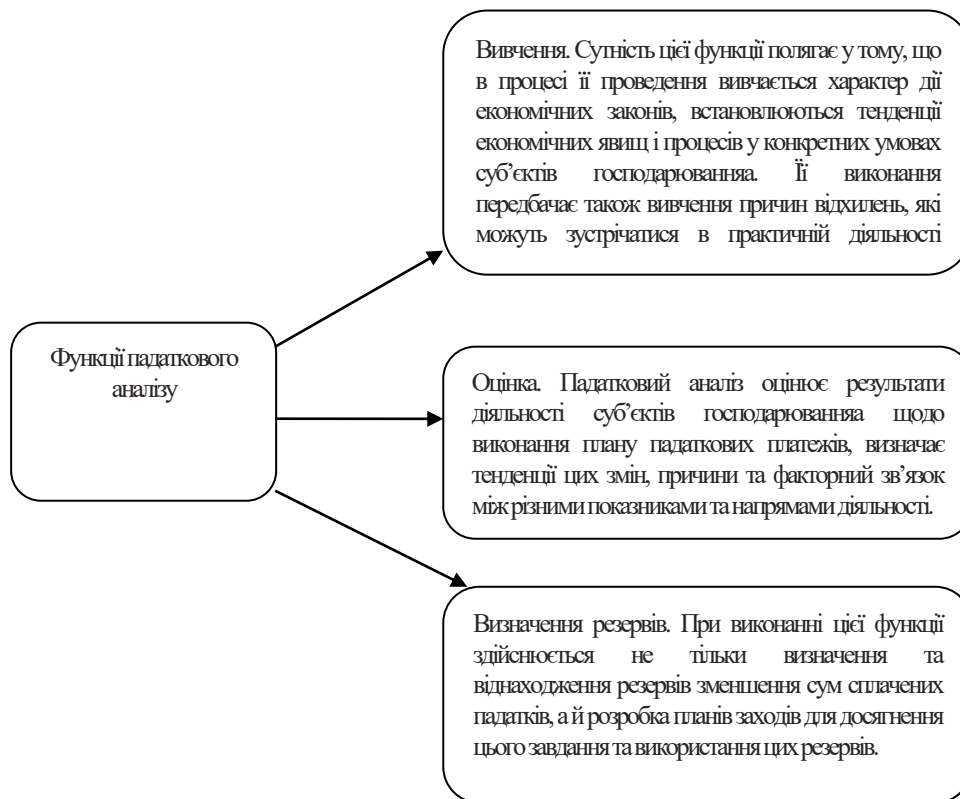

Рис. 2.5. Функції податкового аналізу суб'єктів господарювання

Комплексність. Податковий аналіз повинен мати комплексний характер, тобто охоплювати всю податкову систему в цілому як у державі, так і на суб'єктів господарювання [71, с. 65].

Системність. Податкова політика суб'єктів господарювання повинна розглядатись в цілому та як система, що складається з різних елементів, які пов'язані між собою та із зовнішнім середовищем. Вивчення податкової політики суб'єктів господарювання має здійснюватись з урахуванням зв'язку всіх елементів як із внутрішнім, так і з зовнішнім середовищем. Системний підхід дає змогу глибше і повніше провести дослідження як всієї системи, так і її складових [71, с. 66].

Об'єктивність. Податковий аналіз має проводитись на достовірній, перевіреній інформації, яка відображає об'єктивну економічну ситуацію. Тільки на підставі такої інформації можна зробити реалістичні та конкретні розрахунки. Досягти цього можна, постійно удосконалюючи організацію отримання інформації, обміну її, на досить високому рівні проводячи аудит суб'єктів господарювання [112, с. 254].

Дієвість. Проведений податковий аналіз повинен своєчасно визначити недоліки, прорахунки, огріхи в роботі. Тоді з'являється реальна можливість активного впливу на прийняття рішень керівництвом суб'єктів господарювання та проведення відповідних змін у податковій політиці. На підставі податкового аналізу розробляється план заходів щодо проведення змін у податковій системі, нормативів, які розроблені на суб'єктів господарювання, та проводиться регулювання залежно від ситуації [71, с. 69].

Плановість. Податковий аналіз повинен проводитись постійно за розробленим на суб'єктів господарювання планом, тобто податковий менеджмент повинен мати відповідний план і потрібно дотримуватись його як щодо змісту, так і строків. При цьому, крім планових заходів, проводиться розподіл обов'язків між тими працівниками, які займаються розробкою податкової політики на суб'єктів господарювання [71, с. 70].

Оперативність. Сутність цього принципу полягає в тому, що, крім планового, на суб'єктів господарювання має проводитись і оперативний податковий аналіз, який дає змогу ухвалювати управлінські рішення оперативно, залежно від ситуації. Цей принцип пов'язаний з тим, що в зовнішньому економічному податковому середовищі дуже часто відбуваються зміни, пов'язані з нестабільним і непостійним податковим законодавством [47, с. 166].

Демократизм. Для ефективного проведення податкового аналізу, крім необхідної інформації, потрібно залучати широке коло фахівців, працівників інших економічних служб (найперше податкових менеджерів). Це уможливить застосування передового досвіду в проведенні цього аналізу [47, с. 170].

Ефективність. Щодо суб'єктів господарювання в цілому, то сутність цього принципу полягає в тому, що витрати на проведення податкового аналізу повинні приносити набагато більший ефект у вигляді скорочення податкових платежів [92, с. 40].

Для податкового аналізу характерна комплексність його проведення, що складається з таких етапів (рис. 2.6).

Рис. 2.6. Послідовність комплексного податкового аналізу

Податковий аналіз здійснюється за визначеною методикою, характерною для кожного типу аналізу. Під методикою розуміють сукупність правил і

способів, які необхідні й найдоступніші для його проведення. При проведенні податкового аналізу виділяють [44, с. 94]:

- загальну методика, яка може використовуватись для проведення аналізу на різних рівнях управління і для будь-яких суб'єктів господарювання. За цією методикою проводиться податковий аналіз по всій державі;
- часткову, або особливу, методика. Вона застосовується для проведення аналізу окремих елементів загальної системи, а також окремих видів податків.

Методика податкового аналізу має такі складові [44, с. 95]:

- мету та завдання податкового аналізу;
- об'єкт аналізу;
- систему показників, необхідних для проведення аналізу;
- послідовність та періодичність проведення аналізу;

- способи проведення дослідження податкової політики;
- джерела отримання інформації для проведення аналізу;
- технічні засоби для проведення досліджень;
- перелік та характеристику документів для оформлення результатів аналізу;
- споживачів результатів аналізу.

Послідовність аналітичних дій з проведення податкового аналізу з урахуванням особливостей оподаткування суб'єктів господарювання наведено на рис. 2.7.

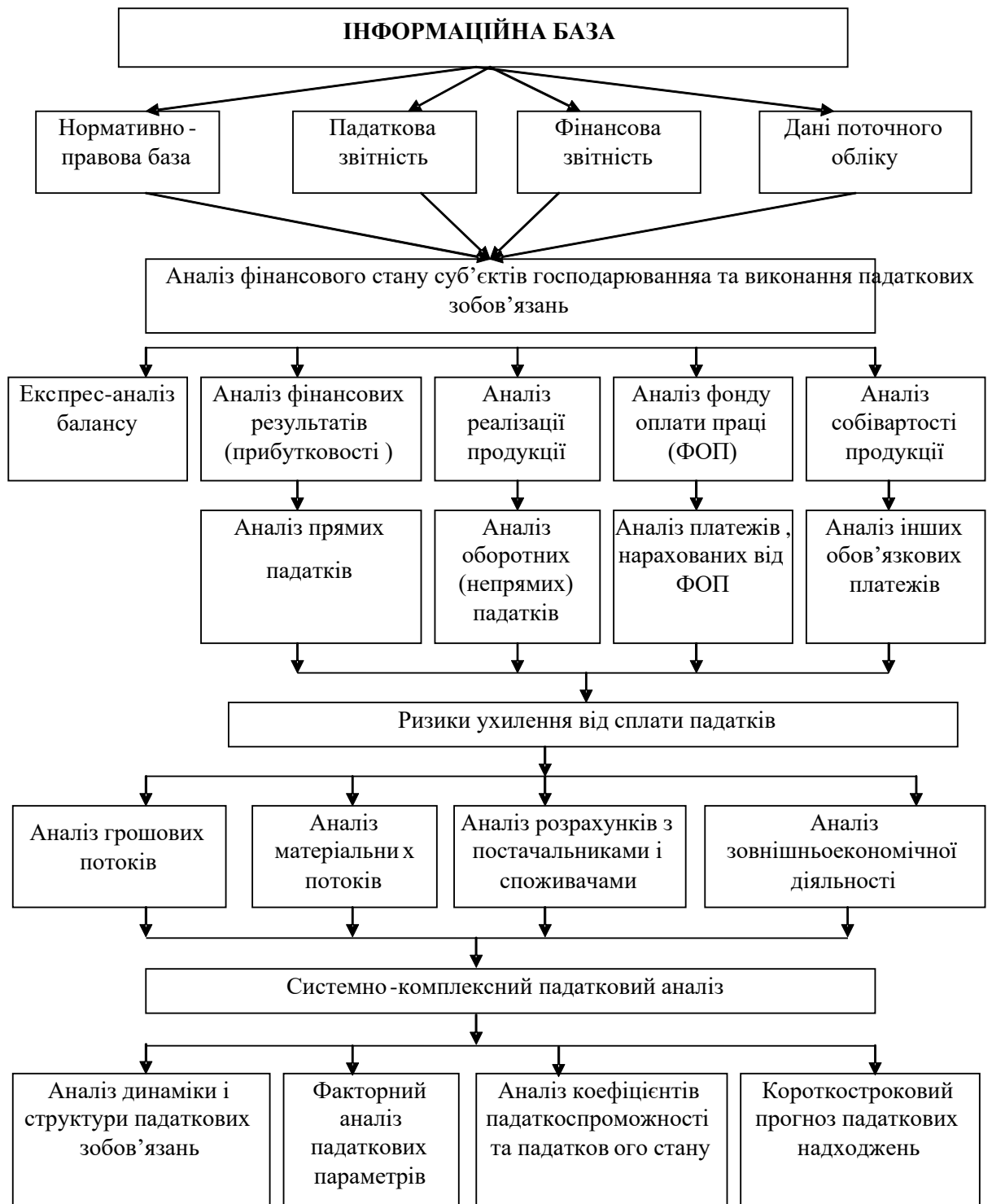

Рис. 2.7. Структурно-логічна схема аналізу суб'єктів господарювання за даними податкової і фінансової звітності

Систему показників, які застосовуються у податковому аналізі можна поділити на дві групи:

1. Коефіцієнти динамічності розвитку суб'єктів господарювання і стану розрахунків з бюджетом (табл. 2.7).
2. Аналітичні коефіцієнти із застосуванням інформаційної бази на основі податкових декларацій.

Розглянемо першу групу показників.

Оцінка динамічності розвитку суб'єктів господарювання і стану розрахунків з бюджетом по податкових платежах здійснюється шляхом порівняння в динаміці темпів приросту показників прибутку, обсягу реалізації, валюти Стелау з темпами приросту обов'язкових платежів до бюджету.

Динамічного розвитку суб'єктів господарювання та стану виконання ним зобов'язань по податкових платежах здійснюється за даними фінансової звітності: ф. 1 „Стела”, ф. 2 „Звіт про фінансові результати”, ф. 4 „Звіт про рух грошових коштів”.

Стан виконання податкових зобов'язань суб'єктів господарювання здійснюється за такими показниками [117, с. 547]:

- коефіцієнт зміни податку на прибуток від операційної діяльності;
- коефіцієнт зміни податку на прибуток від звичайної діяльності;
- коефіцієнт виконання податкових зобов'язань;
- коефіцієнт приросту (зниження) прибутку від звичайної діяльності до оподаткування;
- коефіцієнт приросту (зниження) доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);
- коефіцієнт приросту (зниження) валюти Стелау (активів суб'єктів господарювання).
- Результати податкового аналізу за даними податкових декларацій можуть бути використані при визначенні зон ризику ухилення від сплати податків, резервів розширення бази оподаткування та при виборі суб'єктів

господарювання для документальної перевірки безпосередньо на суб'єктів господарювання [92, с. 44].

Таблиця 2.7

Модель податкового аналізу на основі коефіцієнтів динамічності розвитку суб'єктів господарювання і стану розрахунків з бюджетом

Коди	Показники	Алгоритм розрахунку
$T_{пкс}$	Коефіцієнт зміни сплати податку на прибуток	$T_{пкс} = \frac{ППП^1_c - PPP_n^o}{PPP_c^o} \times 100$
$T_{пнн}$	Коефіцієнт зміни сплати податку на прибуток від звичайної діяльності	$T_{пнн} = \frac{ППП^1_n - PPP_n^o}{ППП_n^o} \times 100$
$K_{пз}$	Коефіцієнт виконання (погашення) податкових зобов'язань	$K_{пз} = \frac{ППП_c}{ППП_n}$
$T_{п}$	Коефіцієнт приросту (зниження) прибутку від звичайної діяльності до оподаткування	$T_{п} = \frac{П1 - П0}{П0} \times 100$
$T_{д}$	Коефіцієнт приросту (зниження) доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	$T_{д} = \frac{D_1 - D_o}{D_o} \times 100$
Так	Коефіцієнт приросту (зниження) валюти Стелау	$Так = \frac{A^1_K - A^0_K}{A^0_K} \times 100$
$K_{ап}$	Коефіцієнт абсолютної податкостроможності	грошові засоби / податкові зобов'язання
$K_{пп}$	Коефіцієнт поточної (швидкої) податкостроможності	високоліквідні активи / податкові зобов'язання
$K_{зп}$	Коефіцієнт загальної податкостроможності	оборотні активи / податкові зобов'язання
$K_{аю}$	Коефіцієнт абсолютного покриття обов'язкових внесків	грошові засоби / податки і збори
$K_{зю}$	Коефіцієнт загального покриття обов'язкових внесків	оборотні активи / податки і збори

Податковий облік в ПП «Стела» в 2020-2021 роках здійснювався згідно Закону України «Про оподаткування прибутку суб'єктів господарювання» від 22.05.97р. №274/97-ВР (із змінами та доповненнями); Закону України від 22.05.2004 року № 779-ІУ «Про податок з доходів фізичних осіб»; Закону України від 22.05.2004 року № 779-ІУ «Про податок з доходів фізичних осіб» та наказу ДПА України від 29.09.2004 року №451 «Про затвердження форми

падаткового розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платника податку, та сум утриманого з них податку (ф.№1-ДФ) і Порядку заповнення та подачі податковими агентами податкового розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платника податку.

ПП «Стела» сплачує податки згідно із законодавством. ПП «Стела» не користується пільгами з оподаткування.

Таблиця 2.7

Платежі до бюджету ПП «Стела» за 2020-2021 рр. (тис.грн.)

Найменування показника	2020 рік		2021 рік		2021 рік в % к 2020
	По розрахунках	Фактично	По розрахунках	Фактично	
1. Акцизний податок	-	-	-	-	-
2. Плата за землю	-	-	-	-	-
4. Податок на прибуток	4,7	4,7	24,6	24,6	647,74
4. Дивіденди по акціях	-	-	-	-	-
5. Орендна плата	-	-	-	-	-
7. Плата за використання природних ресурсів	-	-	-	-	-
7. Плата за забруднення середовища навколишнього середовища	-	-	-	-	-
9. Плата за воду.	-	-	-	-	-
10. Плата за транзит природного газу.	-	-	-	-	-
11. Податок на додану вартість	107,5	107,5	96,4	96,4	79,57
12. Податок на доходи фізичних осіб	4,24	4,24	7,97	7,97	246,4
14. Податок з власн. транс. засобів.	-	-	-	-	-
14. Рентні платежі і різниця в ціні на газ.	-	-	-	-	-
15. Місцеві податки і збори.	-	-	-	-	-
16. Всього податки і платежі	114,44	114,44	127,77	127,77	-

Найбільш проблемними питаннями в оподаткуванні ПП «Стела» є визначення сум податку на прибуток та податку на додану вартість (ПДВ).

ПП «Стела» є платниками ПДВ з усіх своїх доходів, крім окремих видів бюджетного цільового фінансування. Згідно із Законом України «Про падаток на додану вартість», база опадаткування з надання послуг визначається, виходячи з їх договірної вартості, визначеної за вільними цінами, але не нижче звичайних цін. Проблемним є також те, що відрахування на соціальні заходи здійснюються на загальних підставах. Загальновідомо, що існуюча система сплати суб'єктів господарюваннями внесків до чотирьох соціальних фондів за постійно змінюваними ставками є невиправдано трудомісткою і економічно необґрунтованою.

Оцінка ефективності падаткової політики ПП «Стела» складається з розрахунку коефіцієнту опадаткування валового доходу, коефіцієнту опадаткування поточних витрат, коефіцієнту опадаткування прибутку, коефіцієнту падаткоємності реалізації, коефіцієнту ефективності опадаткування.

Коефіцієнт опадаткування валового доходу розраховується за формулою:

$$K_{овд} = \frac{П_{ц}}{ВД}, \quad (2.2)$$

де $П_{ц}$ – падатки в ціні;

ВД – валовий дохід.

За 2020 рік $Ковд=107,5/645,0=0,1667$

За 2021 рік $Ковд=96,4/577,9=0,1666$

Цей показник у 2020 році складав 0,1667, у 2021 році також складав 0,1666.

Коефіцієнт опадаткування прибутку розраховується за формулою:

$$K_{он} = \frac{П}{ПО}, \quad (2.4)$$

де $П$ – падатки з прибутку;

ПО – прибуток до опадаткування.

За 2020 рік $Ковд=4,7/17,7=0,1977$

За 2021 рік $Ковд=24,6/92,0=0,2565$

У 2020 році коефіцієнт опадаткування прибутку ПП «Стела» склав 0,1977, у 2021 році – збільшився до 0,2565.

Коефіцієнт падаткоємності реалізації розраховується за формулою:

$$K_{np} = \frac{П}{T}, \quad (2.4)$$

де П – загальна сума падатків;

T – роздрібний товарообіг.

За 2020 рік Ковд=271,99/645=0,4472

За 2021 рік Ковд=264,97/577,9=0,4575

Коефіцієнт падаткоємності реалізації ПП «Стела» у 2020 році склав 0,4472, у 2021 році – збільшився на 0,0214.

Коефіцієнт ефективності опадаткування розраховується за формулою:

$$K_{ef} = \frac{ЧП}{П}, \quad (2.5)$$

де ЧП – чистий прибуток;

П – загальна сума падатків.

За 2020 рік Ковд=15,0/271,99=0,0542

За 2021 рік Ковд=67,4/264,97=0,2571

У 2019 році коефіцієнт ефективності опадаткування ПП «Стела» склав 0,0542, у 2020 році – збільшився на 0,2049. Таким чином, падаткова політика ПП «Стела» є досить ефективною. Розрахунок загальної суми та окремих видів падаткових платежів на плановий період здійснено методом точних розрахунків, тобто на основі окремо спланованих показників суб'єктів господарювання і діючих ставок падатків та обов'язкових платежів встановлених чинним законодавством.

Деякі види падатків та зборів, планування яких є недоцільним (збір за забруднення навколишнього середовища, з власників транспортних засобів, за використання державної символіки) у плановому періоді, для розрахунку показників ефективності взято на рівні попереднього періоду (табл. 2.9). Оцінка ефективності планових показників здійснена за методикою, яка була описана

вище (при розрахунку показників ефективності податкової політики у звітному періоді), результати розрахунків представлені у таблиці 2.9. Розрахунки, наведені в таблиці 2.9, наочно демонструє діаграма на рис. 2.7.

Таблиця 2.9

Оцінка ефективності податкової політики ПП «Стела»

Показники	2017 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік	Відхилення ланцюговим методом	
					абсолютне	відносне
Коефіцієнт опадаткування валового доходу	0,1611	0,1625	0,1667	0,1666	0,0014	0,7724
Коефіцієнт опадаткування прибутку	0,4521	0,4965	0,1977	0,2565	- 0,0040	- 0,7744
Коефіцієнт податкоємності реалізації	0,4472	0,4741	0,4472	0,4575	0,0214	4,7770
Коефіцієнт ефективності опадаткування	0,4945	0,4210	0,0542	0,2571	- 0,0156	- 4,6676

В таблиці 2.10 наведені результати розрахунку планової ефективності досліджуваного періоду в 2022 році. Для цього порівняно планові показники з аналогічними показниками другого півріччя 2021 року.

Таблиця 2.10

Оцінка планової ефективності податкової політики ПП «Стела» у 2022 році

Показники	Період		Відхилення	
	2 півріччя 2021 року	План на 2022 рік	абсолютне	відносне
Коефіцієнт опадаткування валового доходу	0,1646	0,1774	0,0147	7,47
Коефіцієнт опадаткування прибутку	0,5160	0,4976	- 0,0174	- 4,56
Коефіцієнт податкоємності реалізації	0,4575	0,7177	0,2602	56,75
Коефіцієнт ефективності опадаткування	0,4074	0,2479	- 0,1695	- 41,5

Таким чином, ПП «Стела» є платником податків на загальних засадах. Суб'єктів господарювання стабільно та своєчасно сплачує належні податкові платежі, проте податкове навантаження на суб'єктів господарювання є

значним. Також для з'ясування необхідності податкового планування і зазначення способу податкової оптимізації на ПП «Стела» необхідно розрахувати податковий тягар.

Для аналізу податкового тягара ПП «Стела» застосовуємо найбільш прийнятну для використання в податковому плануванні методики розрахунку податкового тягара на основі оцінювання процентним відношенням усіх сплачених податків до виручки від реалізації, в якій сукупний податковий тягар розраховується по формулі: $ПТвр = (Сумма(Пі)/ВР)*100\%$, (2.6) де Сумма(Пі) - сума всіх нарахованих податків; ВР - виручка від реалізації продукції (робіт, послуг).

$$ПТвр \text{ за } 2021 \text{ р.} = (127,77/645,0)*100=19,74\%$$

Як видно, сукупний податковий тягар займає значну частину в виручці від реалізації суб'єктів господарювання, у зв'язку з чим виникає необхідність у використанні на суб'єктів господарювання політики податкового планування.

З метою виділення основних напрямів оптимізації податкових платежів проаналізуємо структуру податкових платежів і ступінь їх індивідуального впливу на величину податкового тягара ПП «Стела» (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Аналіз структури податкових платежів ПП «Стела» і податкового тягара за 2021 р.

Вид податкового платежу	Сума, тис. грн.	Частка %	Податковий тягар %
Податок на прибуток	24,6	17,5%	4,67%
Податок на додану вартість	96,4	75,5%	14,94%
Податок на доходи фізичних осіб	7,97	6,0%	1,24%
Всього податків	127,77	100%	19,74%

Аналіз даних таблиці 2.11 показує, що найбільша частка податкових платежів суб'єктів господарювання доводиться на податок на додану вартість (75,5%) та податок на прибуток (17,5%), вони ж і складають найбільшу величину податкового тягара суб'єктів господарювання (податок на прибуток – 4,67%, податок на додану вартість – 14,94%). На підставі проведеного аналізу можна зробити висновок, що основними напрямками формування податкової

політики ПП «Стела» повинні виступати оптимізація таких падатків, як падаток на прибуток і падаток на додану вартість.

РОЗДІЛ 4. ВДОСКОНАЛЕННЯ ПАДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

4.1. Система державного контролю падаткової політики суб'єктів господарювання

У системі падаткової політики важливе місце посідає контроль, який поділяється на внутрішній та зовнішній. У свою чергу, зовнішній, залежно від того, хто його проводить, теж поділяється на контроль:

- державними органами;
- уповноваженими на це органами;
- незалежними органами.

Необхідність падаткового контролю визначається об'єктивними та суб'єктивними причинами. До об'єктивних належать: нестабільне падаткове законодавство. Верховною Радою України приймаються закони та доповнення до чинних.

Змінюються правові та юридичні документи, які приймаються іншими державними органами, нечітке формулювання чинного падаткового законодавства, через що багато методичних вказівок вступають у суперечність із законами, що не дає змоги однозначно прийняти рішення щодо розрахунку падатку.

До суб'єктивних належать:

- ненавмисні помилки платників падатків при розрахунку сум платежів (найчастіше це пов'язано зі змінами в законодавстві й невчасним реагуванням на них);

- низька податкова дисципліна платників податків, які навмисно йдуть на порушення податкового законодавства з метою отримання (здебільшого тимчасової) користі;
- некомпетентність працівників як суб'єктів господарювання (податкові менеджери, бухгалтери), так і податкових органів.

Зовнішній податковий контроль здійснюється державними органами стосовно конкретного суб'єктів господарювання. До контролюючих органів належать державні податкові служби всіх рівнів, органи внутрішніх справ, Служба безпеки України. Вони мають право проводити як суцільний, так і тематичний контроль. Його проводять не тільки державні органи, а й уповноважені державою організації та служби.

Суцільний контроль проводять, згідно з чинним законодавством України, один раз на рік, завчасно попередивши суб'єктів господарювання, яке перевірятиметься. При цьому перевіряються стан сплати податків суб'єктів господарювання у цілому, порядок і правильність нарахування та сплати податкових платежів, своєчасність їх сплати тощо. Після перевірки складають документ про її результати, де вказують недоліки, строки їх усунення та можливі штрафні санкції за допущені помилки.

Контролюючі органи можуть проводити також і тематичні перевірки, які стосуються окремих податкових платежів і податків. Здійснюються вони як за певний звітний період (за місяць, квартал, півріччя, рік), так і на окрему дату залежно від розмірів сплачених податків (податку на додану вартість, акцизного збору тощо) або при підозрі податкових служб про порушення нарахування тих сум, які мають бути повернені суб'єктів господарювання податковими адміністраціями (наприклад, при перевищенні визначених сум податку на додану вартість повинен бути проведений обов'язковий контроль правильності нарахування сум цього податку).

Крім цих перевірок, може здійснюватися так званий стикувальний контроль. Якщо при суцільній перевірці виявляються недоліки, то проводиться перехресна перевірка з іншими суб'єктів господарюваннями, тобто вибірково

перевірка суб'єктів господарювання, у яких були ділові відносини з цим суб'єктом господарювання щодо окремих видів діяльності та сплати податків за ними.

Контроль окремих напрямів діяльності можуть здійснювати недержавні органи та ті, що уповноважені проводити цей контроль. Так, перевіряє правильність нарахування, дотримання порядку та строків сплати обов'язкових пенсійних відрахувань Пенсійний фонд України та його відділення в регіонах. Відповідні органи контролюють порядок нарахувань і сплати, а також строків та інших питань, які стосуються відрахувань на соціальне страхування, страхування на випадок безробіття, будівництво, ремонт і реконструкцію автомобільних шляхів, внески до інноваційного фонду тощо. Але вони перевіряють порядок сплати податків, обов'язкових платежів і внесків тільки щодо тих фондів, які очолюють.

Третій тип організацій, які здійснюють податковий контроль, умовно можна назвати незалежними. До них належать організації, які не мають безпосереднього підпорядкування державним управлінським структурам, але несуть повну відповідальність (у тому числі і кримінальну) за результати перевірок, а також аудиторські фірми, банківські установи.

Аудиторська фірма є незалежним суб'єктом господарювання, яке проводить комплексну перевірку стану бухгалтерського обліку на будь-якому суб'єкті господарювання, у тому числі і контроль порядку нарахування та сплати всіх податків, обов'язкових платежів і зборів. Після завершення перевірки аудиторська фірма складає особливий акт, де робить загальні висновки про стан бухгалтерського обліку на суб'єкті господарювання, а також вказує на окремі недоліки. У деяких випадках податкові служби можуть встановлювати як основну умову подальшої діяльності суб'єктів господарювання наявність акта аудиторської перевірки (передусім це стосується нових суб'єктів господарювання). У цьому разі висновки аудиторської фірми враховуються податковими службами, й відповідальність щодо такого висновку значно підвищується.

Комерційні банки контролюють економіко-фінансову діяльність тих суб'єктів господарювання, які мають у ньому розрахунковий рахунок. Вони здійснюють непрямий контроль за сплатою податків, якщо на це немає прямих вказівок (наприклад, в деяких випадках може вводитись жорсткий контроль за відрахуваннями на обов'язкове пенсійне страхування, страхування на випадок безробіття тощо). Треба також зазначити, що банк не проводитиме ніяких операцій тих суб'єктів господарювання, які не надали довідку про те, що вони є платниками податків і зареєстровані в податковій адміністрації.

Внутрішній податковий контроль проводиться силами самого суб'єктів господарювання. Він являє собою процес перевірки порядку нарахування, строків сплати податків, обов'язкових платежів і зборів, який організовується безпосередньо на суб'єктів господарювання з метою запобігання порушенням і втратам від сплати штрафних санкцій.

Цей контроль здійснюється в різних формах:

1. Перевірка правильності нарахування податкових платежів. Тобто після проведення первинних розрахунків проводиться повторна перевірка, і бажано, щоб її здійснював працівник, який не брав участі в перших розрахунках і має інші підходи.

2. Проведення комплексного внутрішнього контролю за сплатою всіх податків, дотриманням порядку та строків їх сплати. Як правило, такі перевірки відбуваються наприкінці звітного періоду або при виявленні недоліків зовнішнім контролем.

Загалом податковий контроль пронизує як по горизонталі, так і по вертикалі всю податкову систему на всіх рівнях. Головною вимогою є те, що грошові засоби, які він приносить державі, повинні бути значно більшими, ніж витрати на його проведення. Здебільшого усе навпаки: ефект незначний, а на перевірки витрачаються значні кошти, вилучення яких є проблемою податкових адміністрацій.

Сплата податків передбачає охоплення всієї фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання. Тому під контроль підпадають кількісні та якісні показники діяльності суб'єктів господарювання на всіх напрямках.

З погляду комплексного проведення податкового контролю виділяють сім сфер діяльності:

1. Реалізація товарів, виконання робіт, надання послуг.
2. Сфера обігу та система ціноутворення.
4. Розрахунково-платіжна сфера.
4. Дотримання пропорцій відтворення ресурсів.
5. Використання майна, амортизація основних засобів, нематеріальних активів, швидкозношуваних предметів і стан обігових коштів.
6. Матеріальне стимулювання праці робітників.
7. Прибуток і позареалізаційні фінансові операції.

При здійсненні податкового аналізу кожна з них має свої методи, нормативи, порядок проведення, коло показників і параметрів. При цьому проводиться не тільки документальна перевірка бухгалтерської звітності та різних показників, а й огляд приміщень, виробничого процесу, опитування платників податків та інших осіб, огляд територій, де розташовані виробничі та інші приміщення.

Основне завдання податкового контролю — це перешкодження можливості платників податків ухилятися від їх сплати. Це явище має історичний характер і почалося з моменту появи податків. Здебільшого це зворотна реакція на податкову політику держави. Її головна мета — зменшення податкового тягаря. Причому ця тенденція поступово перетворилась у закономірність.

Найчастіше несплата податків зустрічається у сфері обігу та реалізації товарів, а також при здійсненні різних фінансових операцій. З метою зниження, наприклад, податку на додану вартість суб'єктів господарювання не звітує по всьому обсягу реалізованої продукції; з метою зменшення податку на прибуток збільшуються витрати суб'єктів господарювання, а при встановленні податку на землю (залежно від виду діяльності на цій землі) суб'єктів господарювання

зменшує розміри своєї ділянки під ті види діяльності, ставка податку на які найбільша.

Для несплати податку або зниження суми податкових платежів по фінансових операціях зменшуються або взагалі не показуються нараховані дивіденди, доходи, які розподіляються між компаніями, або утримувачі цінних паперів проводять перерахунки засобів на різні рахунки тощо. Причини ухиляння від сплати податків умовно поділяються на чотири групи.

Перша група — моральні причини. У будь-якому разі податки сприймаються платником як зайві витрати, які зменшують його чистий дохід.

Платник податку, на жаль, не сприймає податок як плату за послуги, які отримує від держави (захищеність як економічну, так і соціальну, охорону, оборону тощо). Тобто платник податку не відчуває свого права на користування тим, що може отримати від держави, тому ці права залишаються для нього тільки декларативними.

Друга група — політичні причини. Здебільшого вони діють тоді, коли платник податку бачить несправедливість розподілу податків, які він сплачує. Це відбувається, коли в органах влади, які розподіляють доходи бюджету, лобіюються інтереси окремих галузей, суб'єктів господарювання. У цьому разі платник захищає себе та своїх працівників, ухиляючись від сплати податків. Тобто суто політична причина полягає в тому, що на державному рівні інтереси окремих груп суб'єктів господарювання ставляться вище за інтереси інших груп без економічного на те обґрунтування.

Третя група — економічні причини. Збільшення ставок оподаткування призводить до зменшення доходу платника податку. Отже, чим вища ставка оподаткування, тим більша спокуса ухиляння від сплати податкового платежу. Але при цьому діє й протилежний чинник. Платник податку, перш ніж іти на це порушення, повинен зіставити прибутки від ухиляння від сплати податку та втрати, якщо воно буде розкрито відповідними органами.

Серед економічних причин особливого значення набуває життєвий цикл розвитку держави. Так, коли держава перебуває на стадії підйому або високого

рівня розвитку економіки, виробник має більше можливостей перекласти податковий тягар на споживача, й у цьому разі ймовірність ухилення від сплати податку зменшується. І навпаки, в період кризового стану економіки ймовірність ухилення від сплати податку збільшується. Тому в цей період держава повинна регулювати ринок. Якщо цього не відбувається, то з'являється тіньовий ринок, який не контролюється державою та на якому більша частина діяльності суб'єктів господарювання не оподатковується.

Сприяє ухилянню від сплати податків і лібералізація зовнішньоекономічних відносин держави та відкриття ринків між ними, особливо фінансових. Це дає змогу суб'єктів господарюванням виводити свої кошти з-під контролю держави (з'являється можливість проведення різних операцій в офшорних зонах) і не сплачувати податки на території України. Особливо це стосується ситуацій, коли стан економіки держави нестабільний, проводиться зміна її економічного курсу і в країні діють спільні суб'єктів господарювання або транснаціональні компанії.

Четверта група — технічні причини. Умовою дії цих причин є недосконале законодавство, неточні та заплутані методики розрахунку податку, коли визначення розміру податку стає складним технічно. Це ускладнює як розрахунок податку, так і контроль за його сплатою.

Під час перевірки сплати податкових платежів виділяють два головних елементи:

- органи перевірки, тобто ті органи, які здійснюють контроль;
- суб'єкти перевірки — усі платники податкових платежів, юридичні та фізичні особи, які, згідно з чинним законодавством, несуть повну відповідальність за виконання податкових зобов'язань. Усі об'єкти податкового контролю несуть таку відповідальність:

1. Громадсько-правова відповідальність перед кредиторами, акціонерами, співвласниками суб'єктів господарювання, тобто перед тими, з ким суб'єктів господарювання має будь-які відносини.

2. Фінансова відповідальність перед державою при здійсненні порушень порядку та строків сплати податків.

4. Кримінальна відповідальність перед державою, коли платник податку навмисно порушує податкове законодавство й завдає шкоди державі у великих розмірах.

4. Адміністративна відповідальність за порушення, які регламентуються Адміністративним кодексом України.

Існує багато видів порушень, що пояснюється, з одного боку, великою кількістю платників податків, які мають різну організаційно-правову форму, різні види власності, міру відповідальності, а з другого — є багато податків, ще більше методик їх розрахунку, які мають свої особливості. Усі порушення можна кваліфікувати як економічні та організаційно-технічні.

До економічних належать:

1. Приховування прибутку, доходів, обсягів виробництва, реалізації, виконаних робіт чи наданих послуг.

2. Помилкове застосування режиму податкових пільг щодо окремих податків.

4. Порушення строків сплати податків або подання декларацій та звітів про податки.

4. Фальсифікація та подання свідомо неправильних даних у податковій та бухгалтерській звітності.

5. Свідоме приховування податкових надходжень, псування або знищення документів, цінних паперів тощо.

Особлива увага при здійсненні податкового контролю приділяється суб'єктів господарюванням-олігополістам, міжнародним корпораціям, тому що у них найбільше можливостей ухиляння від сплати податків через відмінності в податкових законодавствах різних країн. Тому в сучасних умовах гостро постає проблема універсалізації податкових законодавств різних країн та утворення міжнародних контролюючих органів або укладання угод про

міждержавні відносини в питаннях оподаткування. Дуже сприяє цьому застосування широкої комп'ютерної мережі.

Виділяють два напрями боротьби з правопорушеннями податкового законодавства:

- Профілактика, або попередження. Для цього застосовуються превентивні методи, до яких належать консультування, методична допомога платникам податків, своєчасне висвітлення в пресі змін у податковому законодавстві, різноманітні публікації про най-типовіші порушення порядку сплати податків, відкриття у пресі рубрики “Питання—відповіді”, огляд і коментарі арбітражних та судових процесів і судової практики.

- Покарання. Здебільшого це репресивні заходи.

У системі податкового планування важливе місце посідає контроль, який поділяється на внутрішній та зовнішній.

Внутрішній податковий контроль проводиться силами самого суб'єктів господарювання. Він являє собою процес перевірки порядку нарахування, строків сплати податків, обов'язкових платежів і зборів, який організовується безпосередньо на суб'єктів господарювання з метою запобігання порушенням і втратам від сплати штрафних санкцій [56, с. 107].

Цей контроль здійснюється у різних формах [109, с. 256]:

- перевірка правильності нарахування податкових платежів. Тобто після проведення первинних розрахунків проводиться повторна перевірка, і бажано, щоб її здійснював працівник, який не брав участі в перших розрахунках і має інші підходи.

- проведення комплексного внутрішнього контролю за сплатою всіх податків, дотриманням порядку і строків їх сплати. Як правило, такі перевірки відбуваються наприкінці звітного періоду або при виявленні недоліків зовнішнім контролером.

Зазначимо необхідність податкового контролю, який визначається об'єктивними і суб'єктивними причинами.

До об'єктивних належать [99, с. 76]:

- нестабільне податкове законодавство. Верховною Радою України приймаються закони та доповнення до чинних. Змінюються ті правові та юридичні документи, які приймаються іншими державними органами;
- нечітке формулювання чинного податкового законодавства, через що багато методичних вказівок вступають у суперечність із законами, що не дає змоги однозначно прийняти рішення щодо розрахунку податків.

До суб'єктивних належать [99, с. 74]:

- ненавмисні помилки платників податків при розрахунку сум платежів(найчастіше це пов'язано зі змінами в законодавстві й невчасним реагуванням на них).
- низька податкова дисципліна платників податків, які невмисно йдуть на порушення податкового законодавства з метою отримання (здебільша тимчасової) користі.
- некомпетентність працівників як суб'єктів господарювання так і податкових органів.

Проведення податкового контролю здійснюється згідно з встановленими процедурами податкового контролю.

Процедури податкового контролю – це система методичних дій на суб'єкти і об'єкти процесу розширеного відтворення, які здійснюються фахівцями організуючими податковий контроль на суб'єктів господарювання для проведенні контрольних функцій.

Розглянемо систему процедур податкового контролю, яку можна підрозділити на наступні три рівні (рис. 4.1) [56, с. 65]:

- процедура в загальному вигляді (або загальна процедура податкового контролю);
- загальні і приватні податкові процедури до загальної процедури податкового контролю, а також додаткові (або специфічні) процедури податкового контролю;
- безпосередні процедури податкового контролю (тобто на даному рівні процедури набувають свого безпосереднього — конкретний або приватний —

характер: указуються посадові взаємодії, інформаційні потоки і т.д. по конкретних контрольних заходах.

Слід зазначити, що на рис. 4.1 наведено лише перелік основних блоків процедур, що виконуються під час податкового контролю. Вони, з одного боку, не можуть бути вичерпними і, з другого боку, не повинні проводитись у повному обсязі.

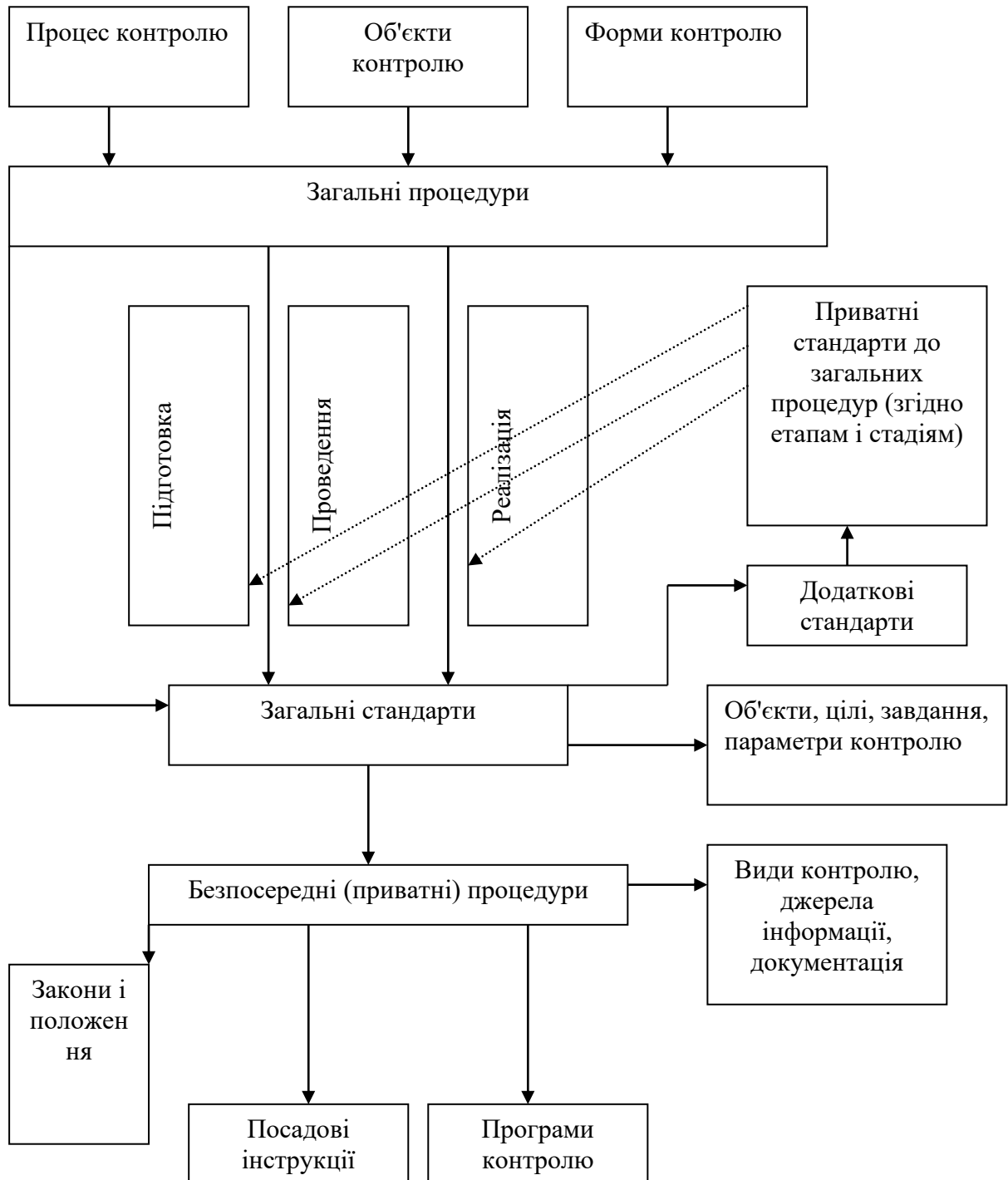

Рис 4.1. Система процедур падаткового контролю

Загальна процедура падаткового контролю є послідовним описом всього типового процесу падаткового контролю в загальному вигляді: від етапу визначення об'єкту і програми контролю до етапу перевірки виконання

винесених за наслідками контролю ухвал (заходів по усуненню недоліків, покаранню винуватців, вдосконаленню та ін.

Загальні процедури податкового контролю можна підрозділити згідно типам об'єктів контролю по агрегатах об'єктів або менш крупним їх складовим — одиницям. Відповідний підрозділ податкових процедур також може бути і в розрізі самих цих агрегатів. Крім того, загальні податкові процедури можна підрозділити по основних формах контролю (ревізія, перевірка, нагляд, експертиза нормативно-правових актів і інших документів) [49, с. 12].

Розглянемо описи типової загальної процедури податкового контролю систем управління податковим плануванням на суб'єктів господарювання (рис. 4.2).

Етап 1. Планування податкового контролю.

Стадія 1. Попереднє (первинне) планування податкового контролю.

Мета цієї стадії — підготовка до контрольних заходів (попередньому огляду і безпосереднім контрольним процедурам — контролю по суті). Цій стадії передують ухвалення рішення відповідним зовнішнім або внутрішнім органом управління про проведення податкового контролю [67, с. 59].

Процедури цієї стадії наступні:

- встановлення об'єкту контролю на основі планів діяльності податкового контролю або оперативної інформації і призначення відповідального виконавця;
- визначення форми податкового контролю. Для вибору форми контролю вирішальним є те, якого характеру матеріали повинні бути отримані в його результаті;
- складання загального попереднього (або первинного) плану податкового контролю і програми обстеження. Кожен контрольний захід повинен бути ретельно спланований і підготовлений так, щоб гарантувати його високу якість, ефективність і об'єктивність;

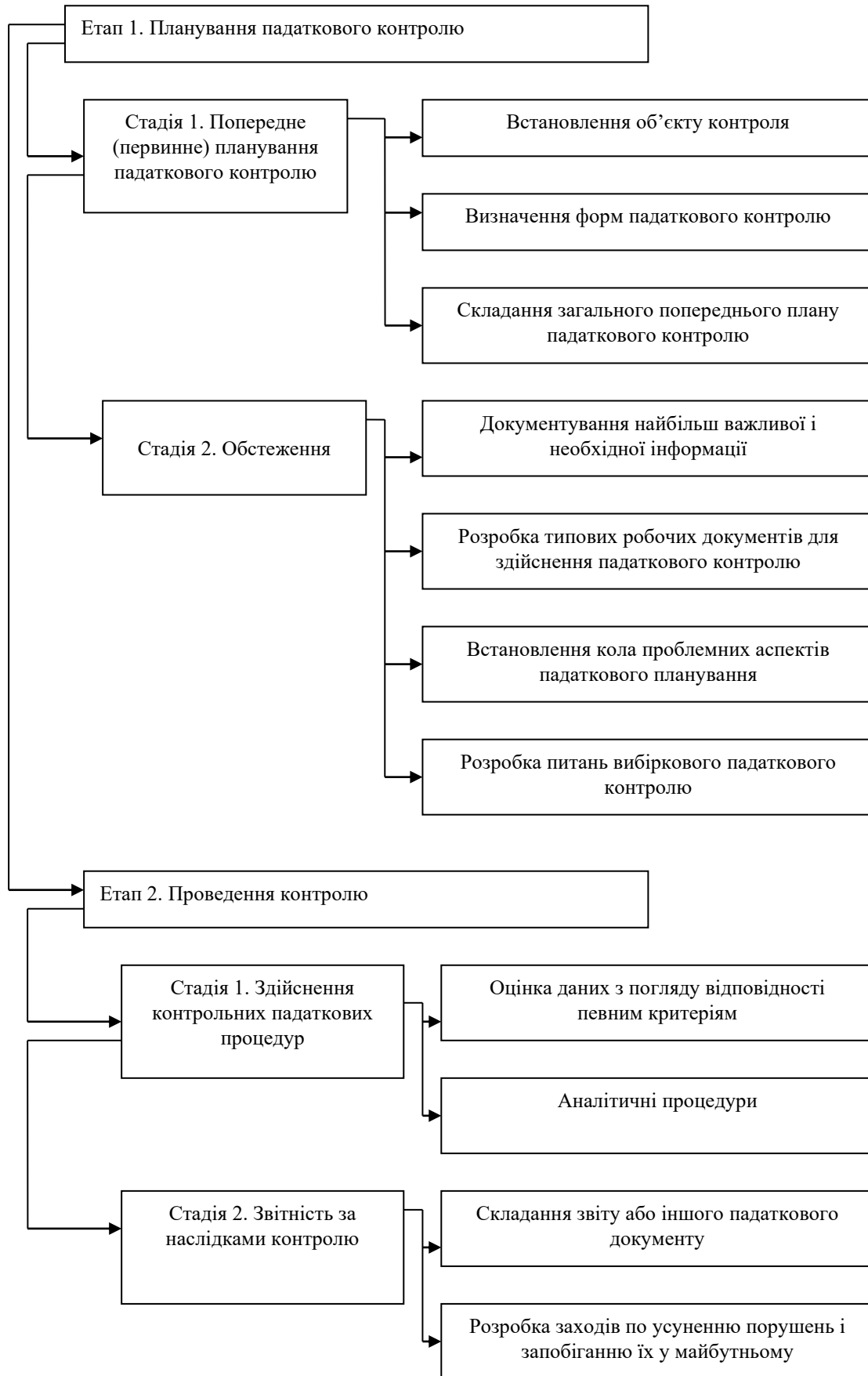

Рис. 4.2. Загальні процедури податкового контролю на суб'єктів господарювання

Стадія 2. Обстеження (або попередній огляд)

Мета цієї стадії — постановка проблем (питань) для подальшого детального дослідження, а саме: докладне визначення проблемних питань і конкретних напрямів (включаючи встановлення необхідних фактів і умов) для формування конкретного плану і програми контролю і його безпосереднього здійснення [107, с. 46].

Завдання стадії - вивчення загальних питань в контрольованій області податкового планування, а також визначення характеру, необхідного об'єму і структури процедур по суті [107, с. 47].

Процедури цієї стадії наступні [107, с. 49]:

- документування найбільш важливої і необхідної інформації;
- повинні бути розроблені типові робочі документи для здійснення податкового контролю;
- розробка питань вибіркового податкового контролю;
- встановлення кола проблемних аспектів податкового планування для детальних процедур податкового контролю, тобто тих аспектів, які повинні бути піддані податкового контролю на етапі “проведення” з метою довести або спростувати негативні припущення. Розбиття їх по блоках, відповідних показниках, субпоказниках. Встановлення критеріїв важливості даних питань. Виділення питань і об'єктів потенційної важливості. Їх ранжирування по значущості. При встановленні проблемних питань і об'єктів можуть використовуватися два підходи: індуктивний і дедуктивний.

Індуктивний (від приватного до загального): при виявленні конкретних прикладів помилок, зловживань і т.п. визначаються їх причини і наслідки, проводиться їх узагальнення і аналіз [56, с. 79];

Дедуктивний (від загального до приватного): на основі первинного аналізу інформації встановлюються певні припущення або сама можливість відхилень в яких-небудь конкретних областях. Досліджуються дані області і

виявляються конкретні приклади відхилень, визначаються їх причини і наслідки, проводиться їх узагальнення і аналіз [56, с. 90].

Етап 2. Проведення контролю.

Стадія 1. Здійснення контрольних податкових процедур по суті і отримання контрольних доказів.

Мета цієї стадії — збір необхідних даних по встановлених об'єктах, питаннях і напрямках відповідно до цілей програми; оцінка даних з погляду відповідності певним параметрам або критеріям законності, ефективності, економічності, досягнення цілей та ін.

Завдання цієї стадії полягають в безпосередньому здійсненні контролю (або контролю по суті) встановлених в попередній фазі важливих об'єктів відповідно до програми контролю.

Зміст податкового контролю залежить від конкретних об'єктів, питань, цілей і завдань цього контролю. Заздалегідь повинен бути сформований банк даних про можливі типові порушення, зловживання, помилки, спотворення і інші відхилення з вказівкою можливих обставин їх виникнення. Методика контролю також розробляється заздалегідь на основі організаційної моделі податкового контролю на підставі оцінки. [74, с. 99].

4.2. Модель оптимізації економіко-організаційного процесу оподаткування суб'єктів господарювання

Загальнометодологічний підхід до удосконалення економіко-організаційного процесу оподаткування суб'єктів господарювання практично означає визначення принципів і методів податкової оптимізації на основі використання форм і способів податкового планування.

Цілком зрозуміло, що встановлення правил гри на податковому полі — прерогатива держави, а тому платник податків не може самостійно змінювати у свою користь (тобто у визначеному змісті оптимізувати) правила стягування

падатків і зборів. Стосовно суб'єкта господарювання і система опадатковування падааткове законодавство є зовнішнім середовищем, впливати на яке суб'єктів господарювання може тільки опосередковано. Тому головною задачею платника падаатків є пристосування до існуючих умов опадатковування й ослаблення (нейтралізація) його негативного впливу на фінансові результати діяльності [54, с. 14].

Слід зазначити, що під оптимізацією взагалі розуміють перебування найбільшого чи найменшого значення будь-якої функції або вибір найкращого (оптимального) варіанта з безлічі можливих, наприклад, оптимізація процесу управління опадаткуванням.

На нашу думку мінімізацію падааткових платежів варто розглядати лише як один з варіантів падааткової оптимізації, застосування якого можливо тільки у визначених границях і при обов'язковому дотриманні інших ключових умов. Таким чином, падааткова оптимізація, що лежить в основі падааткового планування, – це поняття більш широке у якому вирішальне значення має кінцевий фінансовий результат господарської діяльності.

Проведений аналіз падааткового потенціалу дає кількісну характеристику абсолютного падааткового навантаження на суб'єктів господарювання, аналіз відносного падааткового тиску на суб'єктів господарювання, впливу всієї сукупності падааткових платежів на формування фінансових результатів діяльності.

Виходячи з цього виділимо істотні й обов'язкові ознаки дій падааткоплатників при оптимізації падаатків:

- по-перше, це усвідомлені і вольові дії, тобто суб'єкт заздалегідь починає визначені дії, результатом яких буде падааткова економія;
- по-друге, це активні дії, тобто суб'єкт здійснює пошук шляхів і способів, що забезпечать йому зниження падааткових платежів;
- по-третє, ці дії прямо спрямовані на зменшення падааткового тиску з боку держави.

Падаткова оптимізація містить у собі цілий комплекс дійових заходів по мінімізації всіх падаткових виплат, зборів, внесків і обов'язкових відрахувань без порушень діючого законодавства, резервуванню фінансових ресурсів для сплати всіх падаткових платежів, складанню своєчасних звітів і сплаті всіх падатків, зборів, внесків і обов'язкових відрахувань [109; 147; 149; 142].

У нашому подальшому дослідженні хочемо зауважити на необхідності чіткого визначення критеріїв і обмежень падаткової оптимізації при використанні оптимізаційних підходів у падатковому плануванні.

У кожному конкретному випадку критерії оптимальності варіанта здійснення господарської діяльності і тих обмежень, у рамках яких повинний знаходитися оптимальний варіант, визначаються самим платником. Єдиним загальним обмеженням при будь-яких критеріях оптимальності є чітке дотримання норм законодавства [54, с. 14].

Найбільш розповсюдженим є вибір як критерія оптимізації мінімуму падаткових платежів суб'єкта господарювання протягом падаткового періоду. Саме такий підхід відповідає мінімізації опадаткування, розглянутому в нашому дослідженні як один з варіантів падаткової оптимізації. Він дійсно має право на існування, однак без уведення додаткових обмежень позбавлений економічного змісту.

Якщо розглядати зниження падаткових платежів суб'єктів господарювання по падатку на прибуток, то мінімізація може бути досягнута шляхом збільшення адміністративних витрат чи виплат по оплаті праці працівників при тій же величині валового доходу. При мінімізації падаткових платежів по ПДВ одним з варіантів може служити скорочення обсягу опадатковуваних операцій по постачанню товарів (робіт, послуг). Разом з тим і в першому, і в другому випадку кінцеві фінансові результати, заради яких, власне, і здійснюється підприємницька діяльність, будуть погіршуватися, а виходить, що досягається в результаті таких заходів мінімум падаткових платежів ніяк не можна розглядати як оптимальний варіант.

Таким чином мінімум податкових платежів дійсно може бути критерієм податкової оптимізації, але тільки при встановленні додаткових обмежень, до числа яких можна віднести досягнення запланованого рівня кінцевого фінансового результату – чистого прибутку. Замість показника чистого прибутку можуть бути використані показники ефективності діяльності, зокрема рентабельність діяльності суб'єктів господарювання, або, в окремих випадках, – забезпечення запланованого обсягу продажів. При такому підході кращим (оптимальним) буде варіант організації господарської діяльності, коли той самий кінцевий результат (виражений обмеженням) досягається при мінімальному рівні податкових платежів.

Недоліком такого критерію оптимальності є те, що цільовою функцією є не поліпшення фінансових показників суб'єктів господарювання, а скорочення однієї з груп його витрат – податкових платежів.

Як критерій оптимізації може бути також обраний мінімум податкових платежів за весь період функціонування суб'єктів господарювання (проектний підхід). Відмінність цього критерію від попереднього полягає в тому, що розрахункова сума податкових платежів визначається не за конкретний звітний (податковий) період, а за весь період діяльності. При цьому як обмеження, за аналогією з першим критерієм, може бути використаний визначений рівень (абсолютний чи відносний) фінансового результату за відповідний період часу. У зв'язку з тим, що в такому варіанті оптимізації розглядається значна кількість чи, принаймні, кілька податкових періодів, як обмеження може бути застосоване гранично припустиме співвідношення "податкові платежі – фінансовий результат" у кожному з податкових періодів діяльності суб'єктів господарювання.

На нашу думку недоліком проектного підходу до мінімізації оподаткування, крім перерахованих вище, є те, що сума податкових платежів обчислюється виходячи з умов оподаткування, що діють у момент розрахунку, що дає певну погрішність, якщо враховувати динамічність українського податкового законодавства. Утім, незважаючи на це, такий підхід

усе-таки доцільно використовувати на практиці в податковому плануванні на етапі створення суб'єкта господарювання.

У той же час використання як критерія оптимальності мінімуму абсолютної суми податкових платежів не є єдиним варіантом податкового планування.

Даний якісний критеріальний показник має безперечні переваги перед абсолютними показниками податкових платежів. По-перше, він дозволяє зв'язати в єдиному критерії результуючий показник діяльності суб'єктів господарювання з податковими витратами, що відповідають такому результату. По-друге, у цьому випадку на вибір оптимального варіанта не робить впливу зміна масштабів діяльності, що далеко не завжди залежать від суб'єктів господарювання.

Як обмеження в даному випадку може бути застосований мінімально припустимий рівень чистого прибутку, валового доходу чи обсягу продажів (що забезпечує збереження конкурентних позицій суб'єктів господарювання при відносному зменшенні податкових платежів).

Необхідно особливо відзначити, що при використанні критерію податкового навантаження (податкового тягаря) оптимальному варіанту не завжди буде відповідати найменша сума податкових зобов'язань. Найкращим може виявитися варіант організації господарської діяльності, при якому податкові зобов'язання збільшуються в порівнянні з базовим варіантом, але темпи їх росту не перевищують темпу росту результуючого фінансового показника, використовуваного в знаменнику формули розрахунку податкового навантаження (валовий дохід, бухгалтерський прибуток чи додана вартість) [54, с. 15].

Наступним критерієм оптимальності в податковому плануванні може бути забезпечення рівномірності формування податкових зобов'язань відповідно до наявних фінансових ресурсів (логістичний підхід, заснований на фінансових потоках). Використання такого критерію зв'язано з розходженням у характері формування, з одного боку, податкових платежів, що жорстко

прив'язані до визначеним законодавством календарним датам, а з іншого боку – доходу і витрат суб'єктів господарювання, дата виникнення яких залежить не від норм податкового законодавства, а від умов господарських договорів, кон'юнктури ринку й інших обставин (як зовнішніх, так і внутрівиробничих).

У результаті в платника виникає необхідність акумулювання засобів для сплати податків до визначеної дати. Тому предметом такої податкової оптимізації може служити підведення сум податкових зобов'язань під реальні фінансові можливості суб'єктів господарювання. Так, наприклад, оприбуткування товарів, оплата яких буде здійснена в наступному податковому періоді, у випадку використання їх у господарській діяльності дозволяє покупцю збільшити валові витрати і, відповідно, компенсувати різке збільшення суми податку на прибуток у поточному податковому періоді.

При даному критерії оптимальності обмеженням може виступати фіксована на дату сплати податків і зборів кількісна величина, що характеризує потік власних засобів суб'єктів господарювання як результуючих потоків доходів і витрат, чи запланований рівень чистого прибутку протягом тих податкових періодів, що відповідають обрїю податкового планування.

Як критерій оптимальності податкового планування може бути використаний максимум кожного з приведених вище показників, що відбивають фінансовий результат. При цьому обмеженням може виступати гранична сума податків, що сплачуються, чи, що представляється більш коректним, гранично припустима (з погляду суб'єктів господарювання) величина податкового навантаження. Строго говорячи, даний підхід відповідає оптимізації фінансового стану суб'єктів господарювання, а податкові фактори розглядаються винятково як обмеження. Проте використання такої постановки оптимізаційної задачі усе-таки відповідає розумінню податкового планування і податкової оптимізації, а, з погляду реалізації господарських цілей суб'єктів господарювання, саме зазначений варіант є найбільше прийнятним і доцільною. Перелік підходів до встановлення критеріїв податкової оптимізації наведено в табл. 4.1.

Таким чином розглянуті критерії є статичними, а процедура оптимізації при цьому полягає в наступному. Розрахунки фінансових показників і податкових зобов'язань виробляються окремо для кожного альтернативного варіанта. Ті варіанти організації господарської діяльності, що не відповідають установленому рівню обмежень, слід відкинути, а що залишилися сортувати по критериальній ознаці. Найкращий за обраним критерієм варіант із цієї групи і є оптимальним. Наступні по рейтингу варіанти варто розглядати як запасні у випадку неможливості реалізації оптимального.

Таблиця 4.1

Підходи до встановлення критеріїв податкової оптимізації

Критерій оптимізації	Система обмежень	Постановка оптимізаційної задачі
Мінімум податкових платежів суб'єкта господарювання протягом податкового періоду	Запланований рівень фінансового результату Податкові платежі $\rightarrow \min$	Мінімізація оподаткування
Мінімум податкових платежів за весь період функціонування суб'єктів господарювання (проектний підхід)	Гранично припустиме співвідношення "податкові платежі – фінансовий результат" Податкові платежі $\rightarrow \min$	Мінімізація оподаткування на тривалий період
Мінімум податкового навантаження чи податкового тягаря	Податкові витрати / Результуючий показник діяльності суб'єктів господарювання $P_n = P_z / RP \rightarrow \min$ P_n – податкове навантаження; P_z – податкові витрати (сума податкових зобов'язань за всіма податками та зборами); RP – результуючий показник діяльності суб'єктів господарювання (валовий дохід, бухгалтерський прибуток суб'єктів господарювання чи додана вартість)	Ув'язування результуючого показника діяльності суб'єктів господарювання з податковими витратами, що відповідають такому результату
Рівномірність формування податкових зобов'язань відповідно до наявних фінансових ресурсів (логістический підхід, заснований на фінансових потоках)	Фіксована на дату сплати податків і зборів кількісна величина (потік власних засобів суб'єктів господарювання як результуючих потоків доходів і витрат, чи запланований рівень чистого прибутку)	Забезпечення співвідношення податкових платежів і дати виникнення доходів і витрат (реальних фінансових можливостей)

Максимум показників, що відбивають фінансовий результат суб'єктів господарювання	Гранично припустима (з погляду суб'єктів господарювання) величина податкового навантаження (P_n)	Оптимізація фінансового стану суб'єктів господарювання
--	--	--

Виходячи з вищевикладеного, ми пропонуємо модель оптимізації економіко-організаційного процесу оподаткування ПП «Стела» за основними напрямками, представленими на рис. 4.4.

В основі моделі лежать критерії податкової оптимізації та обмеження, які обираються в залежності від цілей суб'єктів господарювання, обумовлених його загальною стратегією і тактикою, а також від конкретних умов господарювання, інтересів засновників та іншого.

Податкова система України, що зазнає еволюційних змін при переході до ринку, істотно вплинули на функціонування і ділову активність підприємницьких структур. Недотримання принципу економічної обґрунтованості податкових реформ, посилення нестабільності умов господарювання, прагнення до миттєвого поповнення бюджету призвели до надмірного податкового навантаження на виробників. Дохід, який держава одержує суто фіскальними методами, менш значущий порівняно з економічним збитком, що завдається суб'єктам ринкових відносин. Для промислових суб'єктів господарювання ситуація погіршується специфікою економічних умов: розірванням господарських зв'язків, падінням виробництва, важким фінансовим станом.

Такі обставини зумовлюють необхідність управління податками на мікроекономічному рівні. Важливо, щоб у стратегії суб'єктів господарювання був присутній набір легальних чинників успіху, які дають змогу адекватно оцінити рівень податкової нестабільності й безпосередньо управляти ним при прийнятті рішень. Від того, наскільки ефективно суб'єктів господарювання розв'яже податкові проблеми при формуванні стратегії свого розвитку, залежать можливості не тільки його економічного зростання, а й суспільного виробництва в цілому.

У нашому подальшому дослідженні хочемо зауважити на значимості податкового планування на сучасних промислових суб'єктів господарюваннях, їх адаптації до змін податкового середовища, що потребує системного урахування багатьох факторів: державних нормативів, ринкових механізмів перерозподілу податкового навантаження, кваліфікованої внутрішньої організації процесу регулювання оподаткування, впровадження оптимізаційних моделей і методів управління податками.

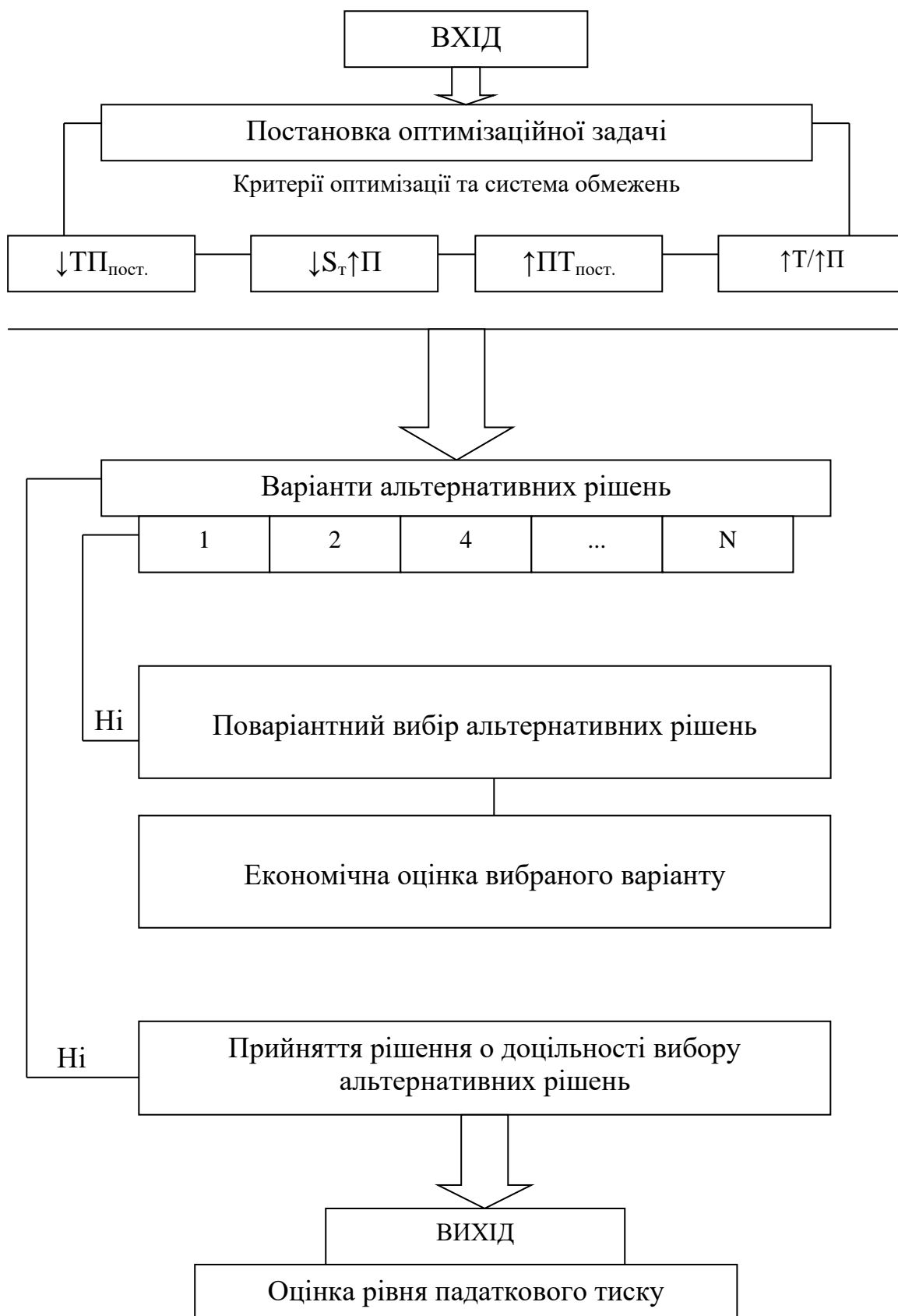

Рис. 4.4. Модель оптимізації економіко-організаційного процесу оподаткування ПП «Стела» за основними напрямками

Характерною ознакою чинної податкової системи є наявність однакових елементів у базах нарахування різних податків, що зумовлює їх взаємний вплив. Так, фонд оплати праці є базою для нарахування соціальних зборів, зменшує базу для нарахування податку на прибуток і збільшує базу для нарахування ПДВ. У такій ситуації маніпулювання окремими податковими параметрами накладається на зміну інших: зменшення ставок соціальних нарахувань на заробітну плату призводить, з одного боку, до зменшення ПДВ, з другого — до збільшення податку на прибуток. Аналіз свідчить, що при зміні ставки соціальних зборів на розмір ΔSc загальна сума зміни взаємозалежних податкових зобов'язань становитиме:

$$\Delta T = \Delta Sc \cdot \text{ФОП} \cdot (1 + S_{\text{пдв}} - S_{\text{п}}) - \text{при підвищенні } \Delta Sc; \quad (4.1)$$

$$\Delta T = \Delta Sc \cdot \text{ФОП} \cdot (-1 - S_{\text{пдв}} + S_{\text{п}}) - \text{при зниженні } \Delta Sc. \quad (4.2)$$

Очевидно, що без урахування взаємного впливу податків загальна сума зміни платежів суб'єктів господарювання дорівнює $\Delta Sc \cdot \text{ФОП}$. Це істотно відрізняється від реального розміру ΔT і може призвести на практиці до прийняті помилкових управлінських рішень. Вплив фактичних змін ставки соціальній зборів на податкові зобов'язання характеризують дані табл. 4.2.

Взаємний вплив податків характерний і в інших вішалках. Урахування всієї сукупності та взаємної дії податків найповніше характеризує їхній вплив на фінансовий результат.

Вирішальним чинником податкового середовища, що визначає економічні наслідки впливу податкових регуляторів на функціонування суб'єктів господарювання, є загальний рівень податкового навантаження і закономірності його зміни.

Зміна податкових платежів ПП «Стела» з урахуванням і без урахування
взаємного впливу податків

Ставка соціальних зборів, %	Зміна ставки, %	Зменшення податкових платежів суб'єктів господарювання на розмір, грн	
		$\Delta Sc \cdot \text{ФОП} \cdot (-1 - S_{\text{пдв}} + S_{\text{п}})$	$\Delta Sc \cdot \text{ФОП}$
2017 – 42,5	-		
2019 – 49,5	4	$2 \cdot \text{ФОП} / 100$	$4 \cdot \text{ФОП} / 100$
2020 – 47,7	0,7	$0,5 \cdot \text{ФОП} / 100$	$0,7 \cdot \text{ФОП} / 100$
2021 – 47,2	0,5	$0,4 \cdot \text{ФОП} / 100$	$0,5 \cdot \text{ФОП} / 100$
Усього	4,4	$2,7 \cdot \text{ФОП} / 100$	$4,4 \cdot \text{ФОП} / 100$

Як відомо, джерелом сплати податків суб'єктів господарювання є їхній прибуток. Прибуток як кінцевий результат діяльності суб'єктів господарювання підлягає розподілу між виробником і державою. Тоді загальний рівень податкового навантаження суб'єктів господарювання характеризуватиметься ставкою агрегованого (сукупного) оподаткування його прибутку:

$$S_T = T / \Pi * 100 \% \quad (4.4)$$

де S_T — ставка агрегованого оподаткування, %;

T — агрегований (сукупний) показник суми податкових зобов'язань, що виникають у зв'язку з виробничо-комерційною діяльністю суб'єктів господарювання;

Π — показник прибутку до оподаткування, тобто $\Pi = \text{п} + T$, де п — чистий прибуток суб'єктів господарювання.

Ставка агрегованого оподаткування S_T , визначає частину прибутку суб'єктів господарювання, що вилучається державою у вигляді податків, зборів та інших обов'язкових платежів. Розглянемо поведінку агрегованого показника податків для досліджуваного нами промислового суб'єктів господарювання (рис. 4.4).

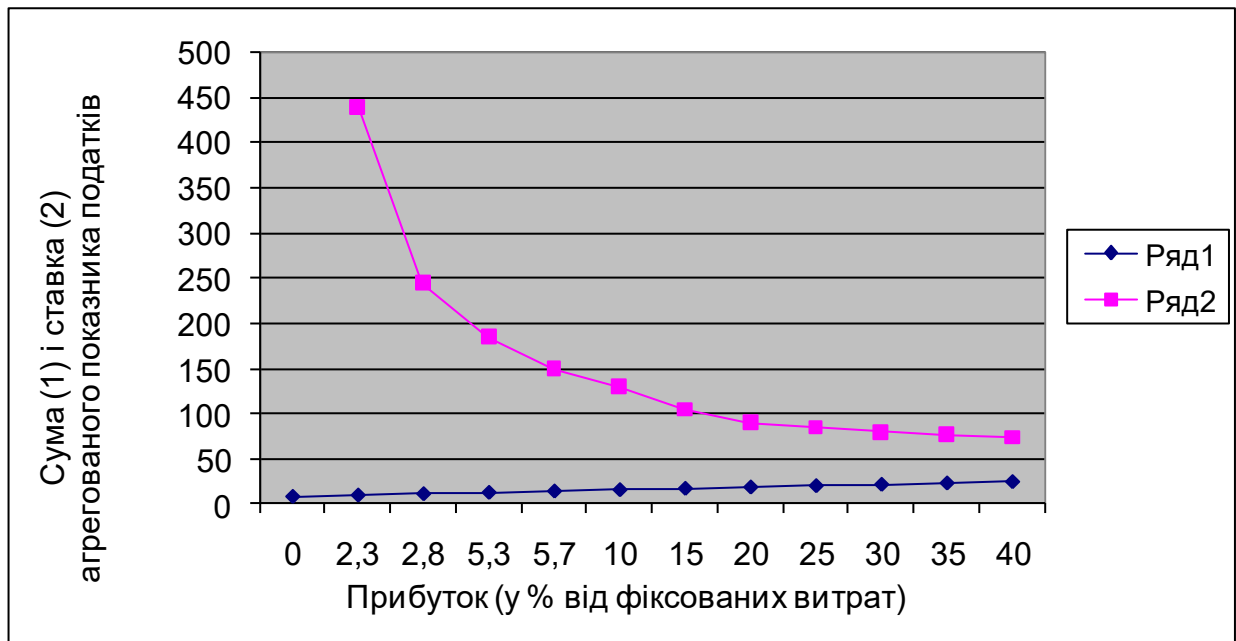

Рис. 4.4. Залежність суми і ставки агрегованого показника податків від рівня прибутку

Дослідження поведінки агрегованого показника податків засвідчило, що з підвищенням прибутку суб'єктів господарювання (за інших незмінних умов) загальна сума податкових зобов'язань також збільшується, але ставка агрегованого оподаткування, навпаки, падає. Відомо, що зниження ставки податків при зростанні доходів характерне для регресивного оподаткування. Дослідження переконали, що регресивність податків максимальна у зоні прибутковості від 0 до 20%. У таких податкових умовах критерій максимізації прибутку є важливим не тільки з позицій інтересів власників, а й для зниження загального рівня фіскального навантаження.

Таким чином чинники зовнішнього податкового середовища - взаємний вплив податків, наявність ефекту регресивності - зумовлюють необхідність розробки ефективного механізму управління податками на промисловому суб'єктів господарювання. Внутрішнім чинником, що визначає об'єктивну потребу в управлінні податками, є їхній вплив на всі елементи фінансового потенціалу суб'єктів господарювання: доходи, витрати, прибуток, інвестиції. Ідентифікація зовнішніх і внутрішніх чинників дала змогу обґрунтувати

необхідність і критерії оптимізації опадаткування суб'єктів господарювання в умовах нестабільного падаткового середовища. Введемо функцію, яка показує залежність чистого прибутку від сукупності внутрішніх і зовнішніх факторів:

$$y = f(x_1, x_2, x_3 \dots x_n), \quad (4.4)$$

де $x_1, x_2, x_3 \dots x_n$ – сукупність факторів, які впливають на розмір чистого прибутку – y .

$$y = x_0 - x_1 - x_2, \quad (4.5)$$

де y – чистий прибуток або збиток у розрахунковому періоді; x_0 – валовий дохід виручка від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) (TR) – позитивний вплив; x_1 – валові витрати у розрахунковому періоді (TC) – негативний вплив; x_2 – сукупність усіх падаткових платежів та зборів (T) – негативний вплив.

Як можна побачити на чистий прибуток впливають сума валового доходу, валових витрат та падаткових платежів. При розробці падаткової політики на суб'єктів господарювання необхідно враховувати багато різноманітних факторів, які частіше всього мають взаємний вплив друг на друга. Для оцінки цього впливу та для ефективного падаткового планування пропонуємо економіко-математичну модель взаємозв'язку чистого прибутку та факторів внутрішньої та зовнішньої середовища із застосуванням критеріїв та методів падаткового планування. Збудована модель наведена в табл. 4.4.

Таблиця 4.4

Економіко-математична модель взаємозв'язку чистого прибутку та факторів внутрішнього та зовнішнього середовища

№ варіанту	Параметри	Додаткові параметри	Умови існування моделі	Фактори внутрішньої середовища	Фактори зовнішньої середовища	Критерій, які застосовуються при оптимізації	Формула
1.	$y > 0$	$x_0 > 0$	$x_0 > [x_1, x_2]$	x_0, x_1, x_2	–	–	$y = x_0 - x_1 - x_2$
2.	$y = 0$	$y \rightarrow 0,$ $x_0 \rightarrow [x_1, x_2],$ $x_0 > 0$	$x_0 = [x_1, x_2]$	x_0, x_1, x_2	–	–	$y = x_0 - x_1 - x_2 = 0$
4.	$y < 0$	$y \rightarrow 0,$ $x_0 \rightarrow [x_1, x_2],$ $x_0 > 0$	$x_0 < [x_1, x_2]$	x_0, x_1, x_2	–	–	$y = x_0 - x_1 - x_2$

4.	$y > 0$	$y \rightarrow \max,$ $x_0 \rightarrow \max,$ $x_2 = g * T_{\text{ПДВ}} + T_{\text{НП}} + f * T_{\text{інші}}$	$x_0 > [x_1, x_2],$ $a \geq g, a > f$	$x_0, x_1,$ $T_{\text{ПДВ}}, T_{\text{НП}},$ $T_{\text{інші}}, a, g, f$	–	Забезпечення рівномірності формування податкових зобов'язань	$y = ax_0 - x_1 - g * T_{\text{ПДВ}} - T_{\text{НП}} - f * T_{\text{інші}}$
5.	$y > 0$	$y \rightarrow \max,$ $x_0 \rightarrow \max,$ $n \rightarrow \max$	$x_0 > [x_1, x_2],$ $n \neq 0$	$x_0, x_1,$ $T_{\text{ПДВ}}, T_{\text{НП}},$ $T_{\text{інші}}, n$	–	Забезпечення рівномірності формування податкових зобов'язань	$y = x_0 - x_1 - \frac{T_{\text{ПДВ}}}{n} - T_{\text{НП}} - T_{\text{інші}}$
6.	$y > 0$	$y \rightarrow \max,$ $x_0 \rightarrow \max,$ $c \rightarrow T_{\text{ПДВ}}$	$x_0 > [x_1, x_2],$ $c \leq T_{\text{ПДВ}}$	$x_0, x_1,$ $T_{\text{ПДВ}}, T_{\text{НП}},$ $T_{\text{інші}}$	c	Мінімізація податкових платежів	$y = x_0 - x_1 - (T_{\text{ПДВ}} - c) - T_{\text{НП}} - T_{\text{інші}}$
7.	$y > 0$	$y \rightarrow \max,$ $x_0 \rightarrow \max,$ $d \rightarrow T_{\text{НП}}$	$x_0 > [x_1, x_2],$ $d \leq T_{\text{НП}}$	$x_0, x_1,$ $T_{\text{ПДВ}}, T_{\text{НП}},$ $T_{\text{інші}}$	d	Мінімізація податкових платежів	$y = x_0 - x_1 - T_{\text{ПДВ}} - (T_{\text{НП}} - d) - T_{\text{інші}}$
7.	$y > 0$	$y \rightarrow \max,$ $x_0 \rightarrow \max,$ $b \rightarrow \max,$ $h \rightarrow \min$	$x_0 > [x_1, x_2],$ $b \neq 0, b > h$	$x_0, x_1,$ $T_{\text{ПДВ}}, T_{\text{НП}},$ $T_{\text{інші}}, b, h$	–	Забезпечення рівномірності формування податкових зобов'язань	$y = x_0 - \frac{x_1}{b} - T_{\text{ПДВ}} - h * T_{\text{НП}} - T_{\text{інші}}$
9.	$y > 0$	$y \rightarrow \max,$ $x_0 \rightarrow \max,$ $m \rightarrow \max$	$x_0 > [x_1, x_2],$ $m \neq 0$	$x_0, x_1,$ $T_{\text{ПДВ}}, T_{\text{НП}},$ $T_{\text{інші}}$	m	Мінімізація податкових платежів	$y = x_0 - x_1 - \frac{T_{\text{ПДВ}}}{m} - T_{\text{НП}} - T_{\text{інші}}$
10.	$y > 0$	$y \rightarrow \max,$ $x_0 \rightarrow \max,$ $p \rightarrow \max$	$x_0 > [x_1, x_2],$ $p \neq 0$	$x_0, x_1,$ $T_{\text{ПДВ}}, T_{\text{НП}},$ $T_{\text{інші}}$	p	Мінімізація податкових платежів	$y = x_0 - x_1 - T_{\text{ПДВ}} - \frac{T_{\text{НП}}}{p} - T_{\text{інші}}$
11.	$y > 0$	$y \rightarrow \max,$ $x_0 \rightarrow \max,$ $q \rightarrow \max$	$x_0 > [x_1, x_2],$ $q \neq 0$	$x_0, x_1,$ $T_{\text{ПДВ}}, T_{\text{НП}},$ $T_{\text{інші}}, q$	q	Мінімізація податкових платежів	$y = x_0 - x_1 - T_{\text{ПДВ}} - T_{\text{НП}} - \frac{T_{\text{інші}}}{q}$
Разом	$y > 0,$ або $y = 0,$ або $y < 0$	$y \rightarrow \max,$ $x_0 \rightarrow \max,$ $q \rightarrow \max,$ $h \rightarrow \min,$ $p \rightarrow \max,$ $m \rightarrow \max,$ $n \rightarrow \max,$ $d \rightarrow T_{\text{НП}},$ $c \rightarrow T_{\text{ПДВ}},$	$x_0 > [x_1, x_2],$ $a > g, a > h, n \neq 0,$ $b \neq 0, m \neq 0, p \neq 0, q \neq 0,$ $c \leq T_{\text{ПДВ}}, d \leq T_{\text{НП}},$ або $x_0 = [x_1, x_2],$ або $x_0 < [x_1, x_2]$	$x_0, x_1,$ $T_{\text{ПДВ}}, T_{\text{НП}},$ $T_{\text{інші}}, a, g, h, f, n, b, q$	c, d, m, p, q	Максимізація фінансового результату	$y = ax_0 - \frac{x_1}{b} - \frac{g * T_{\text{ПДВ}} - c}{nm} - \frac{h * T_{\text{НП}} - d}{p} - \frac{f * T_{\text{інші}}}{q}$

де $T_{\text{ПДВ}}$ – сума зобов'язань по податку на додану вартість; $T_{\text{НП}}$ – сума зобов'язань по податку на прибуток; $T_{\text{інші}}$ – сума зобов'язань по іншим податкам та зборам; a – коефіцієнт зростання валового доходу; g, f – коефіцієнти, які змінюють відповідні податки при зміні валового доходу за рахунок коефіцієнту a ; n – коефіцієнт, який змінює суму податку на додану вартість за рахунок оптимізації його структури, а також за рахунок використання схем мінімізації ПДВ; c – сума податкової пільги по податку на додану вартість; d – сума податкової пільги по податку на прибуток; b – коефіцієнт, який змінює валові витрати за рахунок їх оптимізації. При цьому коефіцієнтом h змінюється сума податку на прибуток; m, p – коефіцієнти які змінюють відповідні податки за рахунок зміни їх ставок; q – коефіцієнт який змінює інші податки та збори за рахунок проведення більш ефективної політиці оплати праці робітників.

Таким чином економіко-математична модель взаємозв'язку чистого прибутку та факторів внутрішнього та зовнішнього середовища буде мати вигляд:

$$y = ax_0 - \frac{x_1}{b} - g \frac{(T_{\text{ПДВ}} - c)}{nm} - h \frac{(T_{\text{ПП}} - d)}{p} - f \frac{T_{\text{інші}}}{q} \quad (4.6)$$

Схематично цю модель можна представити у виді лінійної функції, яка зображена на рис. 4.6.

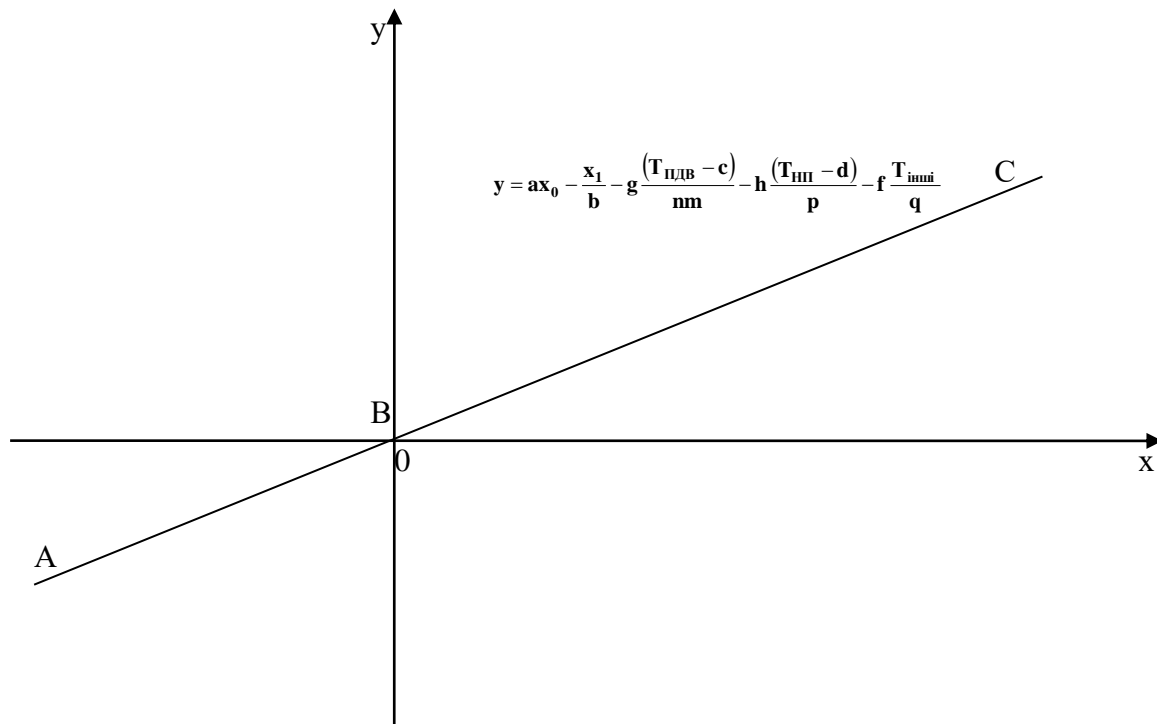

Рис. 4.5. Схематичне зображення економіко-математичної моделі взаємозв'язку чистого прибутку та факторів внутрішнього та зовнішнього середовища

Як можна побачити на рисунку, система координат розбиває графік функції на дві прямі АВ і ВС. Пряма АВ характеризується тим, що на всій її протяжності функція $y = f(x_1, x_2, x_3 \dots x_n)$ від'ємна, т. е. валові витрати разом з загальною сумою податків та зборів перевищують валовий прибуток – чистий прибуток менше нуля.

Пряма ВС характеризується тим, що на всій її протяжності функція додатна, т. е. валовий прибуток перевищує валові витрати разом з загальною сумою податків та зборів – чистий прибуток більше нуля.

В точці В відбулося пересічення графіку с системою координат, функція у цій точці дорівнює нулю, т. е. валовий дохід дорівнює сумі валових витрат разом з загальною сумою податків та зборів.

Таким чином адаптації до змін податкового середовища приватного суб'єктів господарювання «Стела» потребує системного урахування багатьох факторів: державних нормативів, взаємного впливу податків, наявності ефекту регресивності та кваліфікованої внутрішньої організації процесу регулювання.

Підходи до встановлення критеріїв оптимізації залежать від цілей суб'єктів господарювання, обумовлених його загальною стратегією і тактикою. Конкретні прийоми зменшення податків є безпосередніми методами і діями платника податків по податковій мінімізації.

4.4. Досвід зарубіжних країн у сфері податкової політики суб'єктів господарювання

Податкова система є визначальною складовою, що чинить вагомий вплив на економіку країни, зокрема на діяльність юридичних осіб і приватних підприємців. Вже десятиріччя питання про вдосконалення податкової системи викликає дискусії між представниками влади та суб'єктами господарювання. Особливо гострий характер цих суперечок зумовлений фінансовою нестабільністю суб'єктів господарювання, зменшенням сукупного попиту та податкових надходжень до бюджету, економічною кризою, яка суттєво вплинула на податкові платежі. Уже багато зроблено на шляху реформування податкової системи, але бажаних результатів не досягнуто. Після прийняття Податкового кодексу, який спричинив низку суперечок і дискусій, а також став ефективним інструментом для стягнення штрафів, ситуація для суб'єктів

господарювання та підприємців значно погіршилась. Це все наштовхує на необхідність ґрунтовного дослідження усіх аспектів впливу податкової системи на діяльність суб'єктів підприємницької діяльності та шляхів його оптимізації, виявляючи проблеми податкової системи України і пропонуючи способи їх усунення з врахуванням досвіду економічно розвинутих країн світу.

Оскільки податкові системи різних країн формувалися під впливом різних економічних, політичних та соціальних умов, це пояснює їхню специфіку і, в свою чергу, зумовлює ту обставину, що в різних країнах ведеться постійний пошук взаємоузгоджених оптимальних рішень у сфері оподаткування. Адже основне протиріччя при формуванні податкових систем полягає в неузгодженості потреб у податкових надходженнях із можливостями їхнього отримання. Формування систем оподаткування в економічно розвинутих країнах відбувається в напрямку гармонізації податкових систем різних країн. Особливо це стосується європейських держав. Варто зазначити, що питома вага податкових платежів у загальній структурі ВВП країн європейського союзу значно вища, ніж у США чи Японії (рис. 4.6).

Для того, щоб оцінити ефективність функціонування податкової системи з метою визначення її відповідності зазначеній меті, реалізації покладених на неї функцій і завдань, необхідно визначити основні критерії, на підставі яких здійснюватиметься така оцінка. Виділимо три базові критерії оцінки системи оподаткування: економічна ефективність, соціальна спрямованість та адміністративна зручність. Критерій економічної ефективності є найважливішим у визначенні успішності функціонування системи оподаткування та розвитку ринкових відносин у країні. Наприклад, якщо інвестиції в промисловість обкладаються високими податками, то у суб'єкта господарювання зникає зацікавленість у розвитку промислового виробництва, тому він приймає інше рішення щодо вкладення своїх коштів.

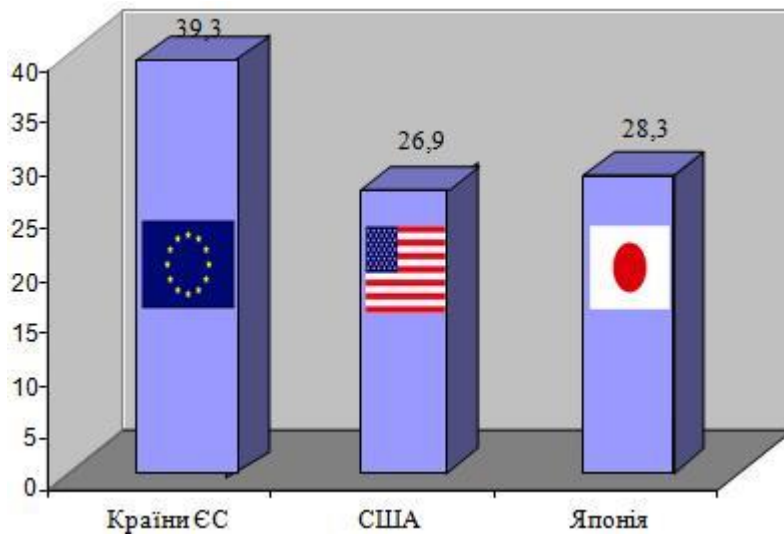

Рис. 4.6. Питома вага податків у структурі ВВП країн ЄС, США та Японії

Аналіз податкової системи за критерієм економічної ефективності повинен включати, в першу чергу, з'ясування ступеня її відповідності загальному економічному стану країни (зокрема, відповідності показників розвитку національної економіки встановленим ставкам податків, їх структурі, базам оподаткування, відповідальності за порушення податкового законодавства тощо). Крім того, аналізується вплив податків на стимулювання науково-технічного прогресу, технологічного оновлення виробництва, стимулювання підприємницької виробничої діяльності та інвестиційної активності. Також в процесі аналізу при встановленні податків і зборів, потрібно враховувати необхідність досягнення збалансованості державного бюджету. Проте критерій економічної ефективності не є універсальним, оскільки не враховує соціальні та політичні фактори.

Другим не менш важливим критерієм є соціальна спрямованість податкової системи, тобто соціально-економічна політика держав повинна спрямовуватися на вирішення існуючих в країнах соціальних проблем. Уряд повинен забезпечувати соціальну підтримку малозабезпечених верств населення шляхом запровадження економічно доцільного неоподаткованого мінімуму доходів громадян, і застосовувати диференційоване оподаткування доходів громадян. Необхідно наголосити, що доходи громадян, які отримують високі або

надвисокі доходи повинні опадатковуватися за прогресивною шкалою. Двохрівнева ставка падатку з доходів фізичних осіб в Україні не відповідає принципу соціальної справедливості системи опадаткування і є прямим шляхом до збагачення тих громадян, які вміло приховують свої реальні доходи.

Третім критерієм оцінки системи опадаткування є адміністративна зручність, яка включає максимальне зниження витрат, пов'язаних зі сплатою падатку, простоту стягнення, зрозумілість, практичність, організаційну простоту тощо. Перехід на подання електронної звітності значно спрощує роботу суб'єктів господарювання та призводить до значної економії часу. Працівники падаткової служби повинні допомагати платникам падатків щодо виконання їх обов'язків перед державою.

Оскільки кожна країна відрізняється одна від одної ставками падатків (табл. 4.4), методами їх стягнення, термінами сплати тощо, проаналізуємо падаткові системи деяких найбільш економічно розвинутих країн світу.

Французька падаткова система відома своїм падатковим контролем. Розглядаючи падаткову систему Франції в порівнянні з українською системою, можна сказати, що її переваги майже дзеркально проєктуються в область проблем національної падаткової системи. Французька система опадаткування характеризується яскраво вираженими соціальними функціями, легкістю адміністрування падатків, розвинутим територіальним аспектом та відсутністю суперечливості падатків та зборів. Але, враховуючи період часу, протягом якого розвивалися ці системи, можна відзначити, що падаткова система України проходить етапи формування і вдосконалення достатньо інтенсивно. Також важливою перевагою є можливість у власному розвитку використовувати досвід багатьох країн світу. Серед рис, які можна запозичити у французької падаткової системи, в першу чергу можна назвати соціальну спрямованість, а також бажання зблизитися з падатковими системами інших країн світу, про що свідчить велика кількість міжнародних падаткових угод у Франції.

Важливою особливістю податкової системи Німеччини є практично рівні пропорції співвідношення прямого та непрямого оподаткування й ідентичні частки податків на соціальне страхування, що сплачують підприємці та наймані працівники у загальному обсязі фонду оплати праці. Тобто, формування податкової політики відбувається на основі визначального принципу забезпечення активного розвитку економіки шляхом збалансування інтересів усіх учасників ринкових відносин. Податкова система Німеччини відповідає принципам федерального устрою, відповідно до якого кожна федеральна земля має свої податкові пріоритети, а в Україні податкова система відповідає принципам унітарного устрою, де місцеві органи майже не мають впливу на податкові відносини в державі. Однак, навіть по суті ефективна податкова система Німеччини не відповідає реаліям фінансових потреб держави і теж потребує реформування. Надзвичайно велика кількість податкових законів і в Україні і в Німеччині унеможлиблює їх чіткість і прозорість.

Податки в Італії є основним джерелом надходжень до державного бюджету і складають понад 70% його дохідної частини. Однак, аналізуючи податкову систему Італії, варто відзначити, що кількість документів, які регламентують оподаткування в сучасній Італії, є завеликою. Італійці намагаються боротися з цим, вважаючи, що така ситуація має несприятливі наслідки для держави і часом не в змозі до кінця розібратися в численних правових нормах. На нашу думку, Україні, яка, на жаль, іде тим самим шляхом, варто серйозно замислитись над власним законодавством.

Економічне зростання консервативної Великобританії пояснюється саме стабільністю податкової системи, а також продуманою політикою видатків бюджету, в тому числі й щодо фінансування розвитку державного сектора економіки. Оцінюючи британську систему податкової адміністрації, варто наголосити, що в ній скомбіновані апаратно-бюрократичні й громадські засади. Представники громадськості можуть брати активну участь у процесі оподаткування, до якого також залучені парламентські структури. У такій системі оподаткування платник не пасивний суб'єкт, а активний колега

падаткового органу. Такий порядок є ознакою правової держави і громадянського суспільства, що заслуговує на повагу і наслідування. Падаткова політика Австрійської Республіки базується на підходах централізованої спрямованості, багаторівневості та складної організаційної системи. Більшість падатків стягується до федерального бюджету, а місцеві падатки займають незначне місце в загальних падаткових платежах. У результаті дослідження ринку нерухомості країни можна зробити висновок, що сумарні витрати на купівлю об'єктів нерухомості перевищують витрати у будь-якій іншій європейській країні. Так само, як і вартість проживання у цій країні перевищує вартість у інших державах.

Падаткова система в Швейцарії має свої особливості, які відрізняють її від інших країн. Насамперед, це самостійність кантонів (територіальних одиниць) у відношенні до падатків. Інша особливість – конкуренція серед кантонів, бо кожен з них самостійно визначає падаткові ставки, діючи на його території. Якщо падаткові ставки будуть збільшені, тоді відповідно кантон отримає більше грошових коштів, але з іншого боку, завдяки високим ставкам його населення може просто переїхати в більш "дешевий" кантон. Ось така конкуренція між падатковими системами різних кантонів і є ефективним засобом зниження падаткових ставок на території усєї Швейцарії.

Основною особливістю шведської падаткової системи є її соціальна спрямованість. Для будь-якої партії і політичного лідера є зрозумілим, що слід допомагати дітям за рахунок дорослих, хворим – за рахунок здорових, бідним – за рахунок багатих тощо. Система соціальних гарантій – складова серцевини суспільства загального добробуту – може існувати і розвиватися тільки за рахунок падатків і ефективно функціонуючої системи за їх визначенням і збором. Згідно з опублікованим нещодавно дослідженням впливового експертного агентства США Швеція знаходиться на першому місці по зростанню продуктивності праці серед 12 найбільш розвинених країн Європи і світу.

